IOAN HERBIL

CARACTERISTICI FONETICE ŞI MORFOLOGICE ALE GRAIURILOR UCRAINENE DIN ROMÂNIA

I. DIN ISTORIA CERCETĂRII GRAIURILOR UCRAINENE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Primele încercări de a caracteriza graiurile ucrainene de pe teritoriul României au avut loc încă la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea şi aparţin unor dialectologi slavi.

Ivan Werhrats'kyj[1], pe baza materialului pe care l-a adunat, publică, între 1883 şi 1908, o serie de lucrări de dialectologie, în care găsim informaţii despre unele graiuri din ţara noastră. În lucrările citate, autorul prezintă o descriere a sunetelor, a formelor şi fenomenelor de derivare a cuvintelor, precum şi a sintaxei din graiul satului Rona de Sus şi ale celor situate în bazinul râului Ruscova.

Multe observaţii asupra foneticii şi morfologiei a trei graiuri huţule din Suceava (Câmpulung, Moldoviţa Rusă şi Paltin) găsim într-o altă lucrare a aceluiaşi autor[2]. Deşi nu a observat fenomene precum: reflexul [**ы**] pentru vechiul [**o**] din noile silabe închise şi pronunţia „diftongală" a lui [**y**] şi [**e**] situate după consoanele dentale, autorul a analizat multe fenomene dialectale, fixând devierile acestora comparativ cu normele limbii literare.

În 1933, având ca scop „descrierea geografică a principalelor schimbări" ale limbii ucrainene din Europa acelor vremuri, I. Zilyns'kyj[3] a întocmit o hartă a graiurilor ucrainene. În ceea ce priveşte graiurile ucrainene din România, se poate observa că există o legătură lingvistică nemijlocită, după cum afirmă autorul, între graiurile carpatice ale Ucrainei şi graiurile corespunzătoare din nordul ţării noastre. Din lipsa unui material dialectal adecvat, autorul nu a reuşit să dea o clasificare satisfăcătoare a graiurilor ucrainene de pe teritoriul României.

Între anii '20 şi '30 ai secolului trecut, Ivan Pan'kevyč a publicat mai multe lucrări, în care a valorificat materialul dialectal rezultat din anchetele efectuate în

[1] I. Werhrats'kyj, *Über die Mundart Maramoroscher Ruthenen*, Stanislaw, 1883; idem, *Znadoby dl'a piznann'a uhors'ko-rus'kych hoviriv*, partea I, II, Lvov, 1899, 1901, apud I. Robciuc, *Studii şi articole*, Bucureşti, Editura Mustang, 1999, p. 29, 46, 233.

[2] I. Werhrats'kyj, *Deščo do hovoru bukovyns'ko-rus'koho*, în „Zbornik u slavu Vatraslava Jagića", Berlin, 1908, p. 423-432, apud I. Robciuc, *loc. cit.*

[3] I. Zilyns'kyj, *Karta ukrajins'kych hovoriv z pojasnynn'amy*, Varşovia, 1933.

DACOROMANIA, serie nouă, IX – X, 2004 – 2005, Cluj-Napoca, p. 75-143

satele ucrainiene ale Maramureşului (Crăciuneşti, Rona de Sus, Bistra, Crasna Vişeului, Ruscova, Repedea, Poienile de sub Munte). Între lucrările reputatului dialectolog, un loc însemant îl ocupă *Hovir sil riky Rus'koji buv. Maramoroša v Rumuniji*[4], care e dedicată descrierii caracteristicilor fonetice şi morfologice ale graiurilor ucrainene de pe Valea Ruscovei, şi cunoscuta monografie *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastej*[5]. Autorul a dus la bun sfârşit cercetările asupra foneticii şi morfologiei tuturor graiurilor transcarpatice, folosind metode proprii pentru acele vremuri. Important este şi faptul că monografia, care-şi păstrează până azi valoarea ştiinţifică, cuprinde texte dialectale şi, în acelaşi timp, îi sunt anexate cinci hărţi dialectologice de o importanţă majoră în studierea acestor graiuri.

În decursul anilor, graiurile ucrainene au intrat şi în atenţia unor dialectologi străini. Astfel, în domeniul lexicografiei dialectale, Oleksa Horbač a elaborat şi publicat în anul 1968 mai multe lucrări, dintre care amintim: *Dialektnyj slovnyk pivnično-dobružans'koj hovirky sela Verchnij Dunavec' bil'a Tul'či* şi *Dialektnyj slovnyk pivnično-dobružans'koj hovirky sela Muryhul' nad Dunajem*[6]. În 1997, la München, au apărut următoarele lucrări ale aceluiaşi autor: *Pivdennobukovyns'ka huculs'ka hovirka j dialeknyj slovnyk s. Brodyna, povitu Radivci (Rumunija), Maramors'ka hovirka j dialektnyj slovnyk s. Pol'any nad ričkoju Ruskovoju (Rumunija)* şi *Pivdennobukovyns'ka hovirka s. Mylešovec' bl. Rodovec' (Rumunija)*[7]. Acestor glosare dialectale O. Horbač le-a anexat texte dialectale, povestiri şi cântece. De asemenea, sunt descrise într-o formă mai redusă şi unele trăsături fonetice, morfologice şi, mai rar, accentuale din aceste graiuri. Lucrările autorului au la bază atât materialul dialectal adunat de el şi de Anna Galea Horbač prin anchete pe teren, cât şi înregistrările făcute pe benzi de magnetofon.

Istoria studierii dialectelor ucrainene de pe teritoriul României[8] este strâns legată de studiile de dialectologie slavo-română şi, implicit, de dezvoltarea, în general, a slavisticii româneşti, ai cărei înaintaşi au fost B. P. Hasdeu, A. de Cihac, I. Bogdan, Ov. Densusianu, I. Bărbulescu, P. Cancel, I. Popovici, Th. Capidan, S. Puşcariu şi alţii.

---

[4] În „Naukovyj zbornyk tovarystva Prosvita", vol. X, Ujgorod, 1934, p. 185-216.

[5] Partea I. *Zvučnja i morfologia*, Praga, 1938.

[6] Extrase din „Naukovi Zapysky", XVIII, vol. XV, München, 1968 şi, respectiv, din „Naukovi Zapysky", XIX, vol. XVI, München, 1968.

[7] Apud I. Robciuc, *op. cit.*, p. 33.

[8] A se vedea în acest sens şi articolul lui D. Horvath, *Comentarii asupra graiurilor ucrainene din R.S. România*, în SA, vol. II, 1973, p. 21-36, în care sunt prezentate şi alte lucrări ce tratează probleme de dialectologie ucraineană (N. Pavliuc, *Dejaki lyksyčni osoblyvosti ukrajins'kych hovirok Maramoroščyny*, în „Kul'turnyij poradnyk", nr. 3, Bucureşti, 1958; I. Pătruţ, *Raporturi fonetice ucraineano-române*, în DR, IX, 1948; Stanislaw Gogolevski, *Trilingvismul polonezilor din Cacica – judeţul Suceava*, în RS, XIV, 1967, p. 53-77) şi pe care noi nu le prezentăm, deoarece fie au apărut ulterior, detaliat, în alte articole ale aceloraşi autori, fie tratează aceste probleme parţial. Vezi şi I. Robciuc, *op. cit.*, p. 27-44.

La început, studiile de lingvistică ale slaviştilor români erau îndreptate, în cea mai mare parte a lor, spre trecutul îndepărtat al relaţiilor slavo-române, mai ales cu scopul de a lămuri condiţiile de formare a poporului român şi a limbii române.

Studiile de dialectologie slavă s-au născut în sânul şcolii lingvistice de la Cluj, odată cu elaborarea *Atlasului lingvistic român*, fiind legate de numele lui Emil Petrovici atât prin faptul că între anii 1936 şi 1938 acesta a efectuat câteva anchete dialectale slave (sârbeşti, bulgăreşti şi ucrainene)[9], cât şi prin apariţia, în 1935, a primului studiu fundamental în legătură cu un grai slav de pe teritoriul României, monografia graiului din Caraşova[10]. Dar meritul de a fi considerat promotorul dialectologiei slave de la noi din ţară nu se opreşte aici, ci continuă prin îndemnurile date slaviştilor români ai acelor vremuri, „care vor trebui să se gândească şi la studierea celorlalte graiuri de pe teritoriul R.P.R.: ucrainene, ruse (ale lipovenilor din Dobrogea), cehe, bulgare şi poloneze”[11].

Prima lucrare de dialectologie ucraineană de la noi este studiul lui Ioan Pătruţ asupra foneticii graiului huţulilor din Valea Sucevei[12]. Autorul acestei monografii a folosit materialul dialectal adunat de E. Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*, în anii 1936-1938[13], din patru sate[14] huţule: Nisipitu, Cununschi, Ehrişte şi Sadău (situate între râul Suceava şi afluentul său Brodina). Stabilind „fizionomia fonetică” a graiului ucrainean din aceste sate, I. Pătruţ raportează datele obţinute „…în primul rând, la cele din alte regiuni huţule, precum şi, adeseori, la cele din alte graiuri ucrainene, mai ales la cele carpatice”[15].

Lucrarea lui I. Pătruţ conţine şi „unele consideraţii şi sugestii interesante cu privire la interpretarea datelor din graiurile periferice arhaice şi a proceselor din perioada de bilingvism”[16].

Tot în această perioadă de început a dialectologiei ucrainene la noi apare şi lucrarea lui V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului*. Pe lângă analiza elementelor ucrainene în terminologia forestieră din Maramureş, Bucovina şi Valea Bistriţei, pe care o face autorul, studiul prezintă un material dialectal valoros pentru cercetarea graiurilor din care acestea au fost adunate[17].

---

[9] În ALR II graiurile sârbeşti au punctele cartografice 25 şi 37, graiurile bulgare 48 şi 91, iar cele ucrainene punctul 366 (vezi Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*, Cluj-Napoca, 1988).

[10] E. Petrovici, *Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Bucureşti, 1935.

[11] E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R.P.R.*, în FD, vol. I, 1958, p. 210; idem, *Dezvoltarea studiilor de slavistică în ţara noastră în ultimii 15 ani*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 333-342; idem, *Activitatea în domeniul slavisticii din R.P.R. în perioada 1944 – 1951*, în RS, III, 1958, p. 7.

[12] I. Pătruţ, *Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1957.

[13] Ancheta în punctul 366 din ALR II „a avut loc în două etape: 10 – 20 VIII 1936 şi 9, 10, 15 VIII 1938” (vezi Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*, Cluj-Napoca, 1988, p. 211 şi 214, nota 4).

[14] Pentru „cătunele” anchetate de E. Petrovici, vezi Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 211 şi 213, nota 5.

[15] I. Pătruţ, *op.cit.*, p. 3.

[16] E. Vrabie, *Stadiul actual al cercetărilor graiurilor slave din R.P.R.*, în RS, VII, 1963, p. 56; cf. şi recenzia lui G. Mihăilă la lucrarea lui I. Pătruţ, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 340-346.

[17] În SCŞt, VIII, 1954, p. 1-186.

În 1958, slavistul român Nicolae Pavliuc (astăzi profesor la Universitatea din Toronto) şi-a susţinut teza de doctorat cu tema *Ukrains'kije govory Maramoroščiny (oblast' Baja Mare v Rumyniji)*[18]. În cele cinci capitole ale lucrării, autorul a prezentat istoria „venirii" populaţiilor ucrainene în Maramureş, particularităţile fonetice, morfologice şi lexicale ale acestor graiuri, problemele legate de influenţa dialectelor româneşti şi maghiare, ca şi a limbilor literare asupra graiurilor ucrainene din această regiune. Pe baza cercetărilor făcute şi a analizei detaliate a acestor graiuri, autorul lucrării ajunge la concluzia că lexicul ucrainean a suferit multe influenţe ale altor limbi: română, maghiară, germană şi altele. Drept urmare, acesta s-a îmbogăţit cu multe cuvinte noi. În domeniul foneticii şi morfologiei, autorul nu a observat o astfel de influenţă.

Autorul monografiei amintite publică în acelaşi an un alt studiu legat de graiuri ucrainene, în care se ocupă, în special, de terminologia *construcţiei*. Este vorba de lucrarea *Dejaki leksyčni osoblyvos'ti ukrajins'kych hovirok Maramoroščyny*, publicată în „Kul'turnyi poradnyk", nr. 3, Bucureşti, 1958[19].

Între anii 1960 şi 1961, N. Pavliuc a prezentat la sesiunile ştiinţifice ale cadrelor didactice de la Facultatea de Filologie din Bucureşti două comunicări asupra lexicului graiurilor ucrainene din România: una cu privire la *Terminologia agricolă, legumicolă şi pomicolă. Terminologia ţesutului şi unităţilor de măsură,* iar alta despre *Denumirile obiectelor casnice*[20].

Un moment hotărâtor în studierea graiurilor slave din România (implicit şi a celor ucrainene) l-a constituit prima „Conferinţă de dialectologie slavo-română", care a avut loc în 28-29 iunie 1961, la Bucureşti. Organizată din iniţiativa „Asociaţiei Slaviştilor din România" (înfiinţată în 1956), conferinţa a constituit un prilej pentru a analiza realizările slaviştilor români care s-au ocupat de studierea graiurilor slave de pe teritoriul ţării noastre şi, în acelaşi timp, un impuls în vederea studierii pe mai departe a acestor graiuri[21].

La această conferinţă, Ariton Vraciu a prezentat comunicarea *Note de dialectologie slavo-română (Observaţii asupra unui grai ucrainean şi asupra unui grai rusesc din R.P.R.)*[22], la baza căreia stă materialul adunat de autor, cu câţiva ani în urmă, din satul Benea, comuna Moldova-Suliţa (jud. Suceava). Lucrarea cuprinde unele date istorice, referitoare la vechimea aşezării acestor ucraineni în localitatea respectivă, şi unele observaţii generale asupra sistemului consonantic şi a vocabularului graiului respectiv.

Pe lângă lucrarea lui A. Vraciu, la conferinţa sus-amintită a fost prezentată şi supusă discuţiei o altă lucrare de dialectologie ucraineană, şi anume aceea a lui

[18] Apud E. Vrabie, *op. cit.*, p. 56.

[19] *Ibidem*; D. Horvath, *op. cit.,* p. 35, nota 24.

[20] Nu ştim ca aceste lucrări să fi fost publicate, după cum afirmă şi D. Horvath, în *op. cit.*, p. 30.

[21] G. Mihăilă, *Cronică asupra Conferinţei de dialectologie slavo-română*, în SCL, XII, 1961, nr. 4, p. 579-586 (vezi şi în RS, VII, 1963, p. 241-243).

[22] Publicată în RS, VII, 1963, p. 131-143.

N. Pavliuc, *Aspecte ale vocalismului graiurilor ucrainene din Maramureş*. Aceasta cuprinde date şi exemple noi cu privire la unele graiuri ucrainene din Maramureş.

Între anii 1962 şi 1965, I. Robciuc şi N. Pavliuc, împreună cu alţi colegi de la Facultatea de Limbi Străine, secţia ucraineană, au realizat înregistrări pe benzi de magnetofon în mai multe puncte (cca 100) populate de ucraieneni. Aceste înregistrări sunt păstrate în „Arhiva fonologică a graiurilor slave de pe teritoriul României", în cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române[23]. Pe baza acestor înregistrări, ca şi a observaţiilor proprii din timpul anchetelor pe teren, I. Robciuc şi N. Pavliuc au publicat în 1965 o lucrare valoroasă despre trăsăturile fonetice ale graiurilor ucrainene din România[24]. Autorii ajung la concluzia că graiurile ucrainene de pe teritoriul ţării noastre aparţin la două dialecte ale limbii ucrainene: dialectul sud-vestic şi cel sud-estic. Graiurile ucrainene din Maramureş, Banat şi nordul Moldovei ţin de dialectul sud-vestic (în care întâlnim graiuri de tipul transcarpatic, huţul şi bucovinean), iar graiurile din Dobrogea, la cel sud-estic (unde întâlnim graiuri de tipul celor de stepă). Graiurile tipului transcarpatic se vorbesc în Maramureş şi Banat, cele huţule în Moldova, Maramureş şi Banat, iar cele bucovinene în Moldova. De asemenea, autorii atrag atenţia asupra existenţei unui grup de graiuri de tranziţie (de trecere), şi anume bucovineano-huţule. Este de remarcat faptul că, pentru prima dată la noi, cei doi lingvişti s-au aplecat asupra studierii sistemului fonologic, problemă neglijată până atunci. Tot privind fonologia, aceiaşi autori publică, la Kiev, în 1965, lucrarea *Fonolohični osoblyvos'ti ukrajins'kych hovirok u Rumuniji*, care în prealabil fusese prezentată la a XII-a Conferinţă Republicană de Dialectologie (R.S.S. Ucraina)[25].

În anul 1965 mai apare o lucrare a celor doi dialectologi: *Cu privire la corelaţiile consonantice în graiurile ucrainene din Republica Socialistă România*[26], în care autorii – N. Pavliuc şi I. Robciuc – ajung la concluzia că graiurile ucrainene din România au sisteme fonologice diferite, dar în ceea ce priveşte corelaţiile consonantice (corelaţia de timbru şi cea de sonoritate) prezintă trăsături comune.

Studiul lui I. Robciuc, *Schiţa sistemului vocalic al graiului ucrainean din satul Hamcearca (jud. Tulcea)*[27], din 1968, este consacrat unui grai mai puţin studiat. Cercetarea cuprinde două capitole: I. *Caracterizarea generală a vocalelor* şi II. *Sistemul vocalic*.

În 1969, sub redacţia cunoscutului dialectolog F. T. Žylko, sunt publicate, în culegerea *Ukrajins'ka dialektna morfologija,* două lucrări cu privire la morfologia graiurilor ucrainene din România. În prima, semnată de N. Pavliuc şi I. Robciuc,

---

[23] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 31.

[24] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich sistem ukrajinskich govorov v Rumyniji,* în RRL, X, 1965, nr. 6, p. 595-617.

[25] În „XII republicans'ka dialectolohična narada (Tezy dopovidej)", Kiev, 1965, republicată în „Naukova dumka", Kiev, 1970, p. 121-131; cf. şi la I. Robciuc, *op. cit.*, p. 60.

[26] În *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1965, p. 671-676.

[27] Vezi SCL, XIX, 1968, nr. 2, p. 177-182.

Slovozmina imennykiv ukrajin'kych hovirkach rumuns'koji Dobrudži[28], este prezentată declinarea substantivelor în majoritatea graiurilor ucrainene din Dobrogea. Cea de-a doua lucrare, *Častca **e** v hovirci Vyšn'oji Rony*, îi aparţine lui Dumitru Horvath[29] şi „tratează o problemă de gramatică istorică"[30].

În acelaşi an, mai apar o serie de lucrări: I. Robciuc, *Sistemul fonologic al graiului ucrainean din Mărițeia*, C. Reguş, *Graiul ucrainean din Ipoteşti-Suceava* şi, tot de acelaşi autor, *Formele verbale arhaice în graiurile huţule şi bucovinene ale limbii ucrainene*[31].

Un an mai târziu, D. Horvath publică studiul *Observaţii asupra declinării substantivelor din graiurile ucrainene din Maramureş*[32]. În analiza faptelor, autorul pleacă de la sistemul vechilor tipuri ale declinării substantivelor din limba rusă veche şi, scoţând în evidenţă formele paralele existente în graiurile a unsprezece sate ucrainene din acest judeţ, ajunge la concluzia că unificarea tipurilor vechi de declinare în aceste graiuri s-a încheiat doar parţial.

Acelaşi autor publică, în anul 1971, *Atributul dezacordat din graiul din Poienile de sub Munte şi Repedea*[33], o lucrare interesantă şi necesară totodată, atât prin observaţiile făcute, cât şi prin faptul că reprezintă un pas decisiv în cercetarea sintaxei graiurilor ucrainene de pe teritoriul României.

În acelaşi an, ucrainiştii de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Aspazia Seserman-Reguş, C. Reguş şi I. Robciuc, publică o serie de lucrări despre morfologia graiurilor huţule şi bucovinene din nordul Moldovei[34], iar N. Pavliuc şi I. Robciuc publică, la Kiev, primul *Atlas lingvistic regional al graiurilor ucrainene din România*, având la bază înregistrările făcute după chestionarul *Prohrama dl'a zbyrann'a materialiv do Dialektolohičnoho atlasu ukrajins'koji movy* (Kiev, 1949). Pentru elaborarea lui s-a folosit transcrierea fonetică din programa sus-amintită, la care s-au adăugat câteva semne caracteristice doar pentru unele graiuri ucrainene din România[35].

D. Horvath publică, în 1972, articolul *Pronumele personale enclitice în graiurile ucrainene din Maramureş*[36]. Autorul analizează formele atone ale pronumelor personale în graiurile tuturor localităţilor cu populaţie ucraineană din acea regiune şi face o descriere sincronică a faptelor, cu referiri asupra altor graiuri

[28] Vezi RS, XV, 1971, p. 139-154.

[29] Vezi BŞt, seria A, vol. I, 1969, p. 99-102.

[30] D. Horvath, *Comentarii*..., p. 34.

[31] Primele două lucrări au apărut în *Studii de slavistică*, vol. I, Bucureşti, 1969, iar cea de-a treia în SCL , XX, 1969, nr. 1, p. 93-98.

[32] Vezi BŞt, seria A, vol. II, 1970, p. 101-108.

[33] Vezi BŞt, seria A, vol. III, 1971, p. 87-90.

[34] Aspazia Seserman-Reguş, *Prepoziţiile în graiurile ucrainene (bucovinene şi huţule) din nordul Moldovei*; C. Reguş, *Flexiunea verbală în graiul huţul din valea Sucevei*; I. Robciuc, *Morfologia graiului ucrainean din Mărițeia (judeţul Suceava)*, în *Studii de slavistică*, vol. II, Bucureşti, 1971.

[35] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 231-247.

[36] Vezi BŞt, seria A, vol. IV, 1972, p. 107-112.

ucrainene din Carpați. Pe lângă pronumele personale, autorul analizează și pronumele reflexiv din graiurile respective.

În 1976, C. Reguș a elaborat teza de doctorat cu tema *Considerații privind graiurile ucrainene din județul Suceava*. Obiectul principal al cercetării l-a constituit graiul ucrainenilor din sudul Bucovinei, mai exact din nouă puncte populate de aceștia. Autorul a descris fonetica, morfologia și lexicul graiurilor cercetate, legăturile reciproce cu alte graiuri ucrainene și a stabilit locul acestora în sistemul dialectului sud-vestic al limbii ucrainene[37].

Ioan Rebușapcă publică, în 1977, *Glosarul dialectal ucrainean din comuna Rona de Sus (Maramureș)*[38]. Culegerea materialului lingvistic este rezultatul unei cercetări dialectale monografice mixte, întreprinsă de I. Rebușapcă și un grup de studenți, fiind realizată prin anchete efectuate pe baza chestionarelor de specialitate și prin înregistrarea de texte pe bandă de magnetofon. Pe lângă cuvintele și expresiile din vorbirea populară locală, glosarul cuprinde și unele elemente care prezintă deosebiri fonetice și semantice față de normele limbii literare ucrainene.

În același an, C. Reguș publică studiul *Particularități ale adverbelor demonstrative în graiurile din jud. Suceava*[39]. Autorul semnalează și interpretează atât aspectele arhaice, cât și inovațiile din structura adverbelor demonstrative în câteva graiuri huțule de pe valea Sucevei.

Graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (județul Maramureș) este tema tezei de doctorat susținută în 1978 de D. Horvath[40]. Având ca scop descrierea fizionomiei fonologice, morfologice, sintactice și lexicale a graiului din satele Crăciunești și Tisa (comuna Bocicoiul Mare), lucru reușit pe deplin atât prin cercetarea amănunțită, cât și prin adunarea cu grijă a unui material dialectal vast, lucrarea cuprinde șapte capitole: *Introducere* (în care se vorbește despre „venirea" ucrainenilor în aceste ținuturi), *Considerații privind graiurile ucrainene din R.S. România, în special cele din Maramureș* (unde este prezentată apartenența acestor graiuri la tipurile de dialecte și graiuri ale limbii ucrainene), *Sistemul fonologic* (în care sunt prezentate arhaismele și inovațiile din acest grai), *Morfologia* (unde sunt analizate sincronic și diacronic toate părțile de vorbire), *Sintaxa* (în care este prezentată varietatea particularităților sintactice după proveniența lor: trăsăturile vechi ale limbii ucrainene și inovațiile apărute din mai multe „motive"), *Lexicul* (în care cuvintele sunt clasificate în trei grupe: lexicul de bază, lexicul arhaic și inovațiile acestuia și lexicul împrumutat, în special din limbile română și maghiară) și *Concluzii*.

Amintim, cu această ocazie, că unele lucrări au fost publicate atât în periodicul „Obrii" din anii '80 ai secolului trecut – de către I. Robciuc[41], C. Reguș și de mulți alții –, cât și în volume[42].

---

[37] Apud I. Robciuc, *op. cit*., p. 33.

[38] Universitatea din București, Facultatea de Limbi Slave, 1977.

[39] Vezi SCL, XXVIII, 1977, nr. 5, p. 495-498.

[40] Rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, 25 p.

[41] Vezi I. Robciuc, *op. cit.*

[42] Amintim aici articolul lui D. Horvath, *Aspecte arhaice ale timpurilor verbale în graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa,* în BȘt, seria A, vol. V, 1980, p.72-75.

După cum se poate constata, în ultimele decenii au apărut lucrări însemnate în domeniul dialectologiei ucrainene, atât cantitativ, cât şi calitativ. Numărul tot mai mare al dialectologilor care se apleacă asupra studiului acestor graiuri confirmă încă o dată varietatea problemelor pe care acestea le ridică, ca şi importanţa deosebită pe care ar putea-o avea rezolvarea acestora.

Se poate afirma că graiurile ucrainene au fost cercetate în aproape toate zonele de pe teritoriul României, unde acestea există, mai puţin cele din Banat, studiindu-se şi prezentându-se trăsăturile tuturor compartimentelor limbii.

Lipsesc monografiile complete ale multor graiuri ucrainene, cu ajutorul cărora ar putea fi scoasă în evidenţă întreaga complexitate a acestora. De asemenea, prin elaborarea unor glosare dialectale şi atlase lingvistice ar fi rezolvate numeroasele probleme care există încă în dialectologia ucraineană, aducând în acelaşi timp un material preţios pentru dialectologii care studiază aceste graiuri.

II. DATE ISTORICO-GEOGRAFICE ASUPRA GRAIURILOR UCRAINENE DIN ROMÂNIA

Pe teritoriul României, alături de populaţia românească, se întâlnesc grupuri compacte sau relativ izolate de populaţii care vorbesc diferite limbi. Între acestea, un loc aparte, ţinând cont atât de varietatea, cât şi de istoria lor, îl ocupă populaţiile care vorbesc graiuri ale unor limbi slave, şi anume: ucraineană, sârbo-croată, slovacă, rusă, bulgară, polonă şi cehă. Dintre toate graiurile slave vorbite în ţara noastră, după numărul vorbitorilor (aprox. 70 000), primul loc îl ocupă graiurile ucrainene. Marea majoritate a vorbitorilor acestor graiuri trăiesc în nordul ţării, în Maramureş, Suceava şi Botoşani, judeţe limitrofe cu masivul graiurilor carpatice ucrainene. După trăsăturile genetice, acestea sunt graiuri de formaţie veche. Graiurile de formaţie nouă sunt cele vorbite în Dobrogea (judeţul Tulcea) şi în Banat (judeţele Timiş şi Caraş-Severin).

Existenţa unei populaţii care vorbea limba ucraineană este atestată pentru prima dată în Maramureş, în secolul al XIV-lea. Documentele corespunzătoare acelei perioade[43] conţin unele mărturii despre câteva sate populate şi astăzi de ucraineni, cum ar fi: Câmpulung la Tisa (atestat în 1329), Rona de Sus (1360), Bocicoiul Mare (1375), Tisa (1374), Crăciuneşti (1385), Ruscova (1390), Repedea (1411), Poienile de sub Munte (1411), Lunca la Tisa (1442) şi Remeţi (1465).

Se presupune că ucrainenii care trăiesc în această parte a României erau fugari din Transcarpaţi (Zakarpat'a) şi Galiţia. O colonizare mai masivă a ucrainenilor din Galiţia este legată de numele lui Teodor Koreatovici – cneaz ucrainean, conducător al Podoliei –, care în 1361 a venit cu 40 000 de ucraineni (după alungarea lor de către lituanienii conduşi de Vitold) şi s-au aşezat în fostele

[43] Ioan Mihalyi de Apşa, *Diplomele maramureşene din secolele XIV şi XV*. Ediţia a II-a, Cluj-Napoca, Editura Dragoş-Vodă, 2000, p. 9, 42, 65, 75, 85, 99, 168, 175, 315, 476; Radu Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 53 şi urm.

comitate Bereg şi Ung, situate la graniţa de nord-est a Maramureşului[44]. O parte dintre ei ar fi pătruns în Maramureş, unde, fiind colonizaţi de voievodul Ioan de Rozavlea, au întemeiat, în bazinul râului Ruscova, satele Ruscova, Repedea şi Poienile de sub Munte. Aproximativ în aceeaşi perioadă au pătruns ucrainenii şi pe valea Tisei în sate întemeiate de români[45], precum Bocicoiul Mare, Lunca la Tisa, Crăciuneşti, Tisa, Rona de Sus, Remeţi şi Teceul Mic.

Istoria ucrainenilor din Maramureş este o problemă care nu şi-a găsit rezolvarea sau şi-a găsit-o doar parţial. Acest lucru a fost posibil din două motive. În primul rând, istoricii care s-au ocupat de această problemă nu au ţinut seamă de datele lingvistice, iar, în al doilea rând, lingviştii nu au analizat şi inclus în cercetările lor toate datele istorice, dar mai ales au fost trase concluzii lingvistice asupra întregului ţinut pe baza unor date proprii doar unor zone ale acestuia. Asupra acestei probleme vom reveni într-o altă lucrare. Menţionăm doar faptul că majoritatea lingviştilor consideră că slavii de est au apărut în regiunea Maramureşului în secolul al XIV-lea, deşi unii fixează limita inferioară prin secolul al XII-lea, iar alţii, pe cea superioară, în secolul al XV-lea.

Despre o populaţie ucraineană din nordul Moldovei se aminteşte pentru prima dată în documentele referitoare la secolul al XV-lea[46]. Se presupune că unele sate ucrainene din judeţul Botoşani (Cândeşti şi Rogojeşti) ar fi existat deja în secolul al XIV-lea[47]. Şi astăzi aceste două sate sunt populate de ucraineni care vorbesc graiuri bucovinene. Populaţia ucraineană din nordul Moldovei creşte mai ales între secolele XV şi XVI, prin venirea tot mai numeroasă a ţăranilor din Galiţia. Aceştia fugeau din cauza regimului instituit de feudalii polonezi, a căror putere, în acea vreme, devenea din ce în ce mai mare[48].

Date despre huţuli, atât despre cei din Maramureş, cât şi despre cei din Suceava, întâlnim pentru prima dată în documente din secolul al XVII-lea[49].

Huţulii din Maramureş şi de pe cursul superior al Tisei, veniţi din părţile nordice ale Carpaţilor, din regiunile Nadvorjansk şi Kolomyjsk[50], s-au aşezat în aceste ţinuturi pe parcursul secolelor XVII-XVIII, „formând o grupă lingvistică compactă”[51].

Huţulii din Suceava au venit de pe cursul superior al Prutului şi din bazinul râurilor Ceremuş şi Putila, atât pe cursul superior al Nistrului – pătrunzând în

---

[44] A. Filipaşcu, *Istoria Maramureşului*. Ediţia a II-a, Baia Mare, Editura Gutinul, 1997, p. 55, 74-75.

[45] I. Mihalyi, *op. cit.*, p. 39.

[46] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, p. 298-307.

[47] *Ibidem*, p. 302.

[48] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol.I, Bucureşti, 1915, p. 160, 205, 243, 410, 416; vol. II, p. 167.

[49] I. Pan'kevyč, *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastej,* partea I *(Zvučn'a i morfologia),* Praga, 1938, p. 391-392.

[50] *Ibidem*, p. 392.

[51] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 596.

Moldova pe două căi: una prin Cârlibaba, iar cealaltă pe râul Moldova în jos, până la Breaza –, cât şi pe afluenţii acestuia, Moldoviţa şi Suha. Primele aşezări pe care le-au populat au fost „Ardjel, Rusii Moldoviţei, Rusii pe Boul, Ostra şi Gemenea”[52].

Venirea populaţiei ucrainene în Dobrogea (judeţul Tulcea) este legată de lichidarea Secei Zaporojene din anul 1775[53]. Marea majoritate a ucrainenilor care trăiesc în această regiune o constituie urmaşii cazacilor, fugiţi din calea trupelor ruseşti conduse de generalul Potemkin. Un număr mare dintre aceştia s-au dus în Kuban, iar o parte s-au refugiat în Delta Dunării, ocupată pe atunci de turci, şi au „format o căzăcime şi o nouă Seče, Zadunajs'ka”[54]. Documentele istorice vorbesc despre faptul că populaţia Secei Zaporojene nu era omogenă. Mutarea unei părţi a cazacilor la gurile Dunării a avut loc în momentul în care diferenţele dialectale din graiurile acestor ucraineni nu erau şterse, fapt despre care ne mărturisesc caracteristicile graiurilor de stepă din Dobrogea.

Cea de-a patra zonă a ţării unde trăiesc ucraineni este Banatul, mai exact, în câteva sate din judeţele Timiş şi Caraş-Severin. Aceştia s-au aşezat aici la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea[55]. Din documentele existente, ca şi din cele povestite de bătrâni, se pare că o mare parte a ucrainenilor din Banat au venit din Zakarpatja (Transcarpaţi) şi doar o parte din Galiţia (cei care trăiesc în satul Cornuţel-Banat). Aceştia au fost aduşi aici de nobilii maghiari, cu scopul de a-i folosi la tăierea şi prelucrarea lemnului[56].

În anii '60 ai secolului trecut, N. Pavliuc şi I. Robciuc[57], folosind chestionarul *Programa de adunare a materialului pentru Atlasul dialectologic al limbii ucrainene*, au strâns un bogat material dialectal din diferite sate ucrainene de pe teritoriul ţării noastre. Pe baza acestui material, ca şi a înregistrărilor de pe benzile de magnetofon (care se păstrează în Arhiva fonologică a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române), cei doi ucrainişti au determinat apartenenţa fiecărui grai ucrainean vorbit pe teritoriul ţării noastre la grupele de graiuri corespunzătoare limbii ucrainene, iar pe acestea, la rândul lor, la masivele dialectale din care fac parte.

După caracteristicile fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale, graiurile ucrainene de pe teritoriul României sunt corelative cu două dialecte ale limbii ucrainene: cu cel sud-vestic şi cu cel sud-estic. Dialectului sud-vestic îi corespund graiurile vorbite în Maramureş, nordul Moldovei (judeţele Suceava şi Botoşani) şi

---

[52] I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuţi, Editura Septentrion şi Agora, 1997, p. 75-76.

[53] Al. Arbore, *Aşezările lipovenilor şi ruşilor din Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, I, 1920, p. 8.

[54] *Istoria Ukrajiny*, „Akademija”, Kiev, 2001, p. 124.

[55] „Calendarul românului”, anul XLVIII, Caransebeş, 1936, p. 14-15, apud N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 596.

[56] N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

[57] I. Robciuc, *op. cit.,* p. 231-247 şi N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 597.

cele din Banat (județele Timiş şi Caraş-Severin), iar celui sud-estic, graiurile din Dobrogea (județul Tulcea).

Rezultatele cercetărilor[58] realizate până în prezent arată că graiurile ucrainene din nordul țării noastre, deşi aparțin unui singur dialect, prezintă unele particularități fonetice, gramaticale şi lexicale comune mai multor graiuri ale dialectului sud-vestic al limbii ucraniene. Astfel, în Maramureş întâlnim graiuri de tipul transcarpatic şi huțul, în nordul Moldovei, graiuri huțule şi bucovinene (aici există şi graiuri de tranziție, anume bucovineano-huțule). Graiurile care aparțin tipurilor transcarpatic şi huțul sunt vorbite şi în Banat. În Dobrogea se vorbesc graiuri de tipul celor de stepă.

În continuare vom prezenta răspândirea geografică[59] a graiurilor ucrainene de pe teritoriul țării noastre, ținând cont de împărțirea administrativ-teritorială din 1971 a României.

1. Graiurile transcarpatice se întâlnesc în următoarele județe ale țării noastre: Maramureş, Timiş şi Caraş-Severin.

În județul Maramureş, acestea sunt vorbite în următoarele zone: în bazinul râului Ruscova – în satele *Poienile de sub Munte* (Pól'any, Rus' Pol'ána, Pól'aны)[60], *Repedea* (Kryvýj, Rus' Kryvýj, Кrыvûj) şi *Ruscova* (Rúskuj, Rúskovo) – şi pe malul stâng al Tisei – *Lunca la Tisa* (Luh, Luh nad Týsoju), *Rona de Sus*[61] (Vûšn'a Rún'a, Výšn'a Rívna, Vérchn'a Rívn'a), *Bocicoiul Mare*[62] (Byčkív / Выčkú, Velýkyj Býčkiv), *Crăciuneşti* (Kručúnuŭ, Krýčuniv, Kričinú), *Tisa* (Mýkovo, Mýkiv / Mûkuŭ, Virišmort[63]), *Câmpulung la Tisa* (Dóvhe Póle), *Remeți* (Rem'út, Reméty, Remít) şi *Teceul Mic* (T'áčiv, T'áčevo).

---

[58] Ivan Pan'kievič, *op. cit.* (p. XXI–XXVIII, 319, 343, 344, unde se dau informații despre graiurile ucraniene de pe teritoriul României); N. Pavliuc, *Curs de gramatică istorică a limbii ucraniene*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1964; N. Pavliuc, I. Robciuc, *Rehional'nyi Atlas ukrajins'kych hovirok Rumuniji*, în „XII respublikans'ka dialektolohična narada", Kiev, Naukova dumka, 1971, p. 24-36; I. Robciuc, *op. cit.* etc.

[59] Am folosit atât clasificarea dată de N. Pavliuc şi I. Robciuc, *op. cit.*, p. 597-598, cât şi tabelul dat de I. Robciuc, din anexa la *Atlasul regional al graiurilor ucrainene din România*, *op.cit.*, p. 239-242; de asemenea, am parcurs şi articolul lui E. Vrabie, *Cu privire la localitățile cu graiuri slave din R.P.R.*, în RS, VII, 1963, p. 76-77, în care lista punctelor populate de ucraineni, pe de o parte, nu cuprinde toate satele, iar, pe de alta, apar numele unor localități cu populație românească, ca de exemplu: Petrova, Leordina, Borşa, Lascăr Catargiu, Balabancea şi altele.

[60] Primul nume din paranteză reprezintă denumirea locală, care poate prezenta variante, cel de-al doilea este cel „oficial", apărut pe „tăblițele bilingve" (de obicei această formă este apropiată de limba literară, putând fi identică cu cea locală), iar cel de-al treilea este cel dat de locuitorii altor sate ucrainene.

[61] În lucrările de specialitate apar formulele „Výšn'a Rúna" sau „Výšn'a Rívna", care nu ni se par a fi corecte. Al doilea component al numelui ar trebui să aibă un [*a*] palatal, adică [*'a*]: „Rún'a" (sau „Rívn'a"), aşa cum este pronunțat în limba ucrainenilor din Maramureş, căci numele se naşte în dialect.

[62] În acest sat, precum şi în Tisa şi Câmpulung la Tisa, limba ucraineană își pierde statornicia, fiind asimilată de cea română şi maghiară. În aceste sate putem vorbi de un trilingvism, majoritatea locuitorilor cunoscând aceste trei limbi.

[63] Aceasta e vechea denumire a satului, atestată în 1374, şi care a circulat până în 1971.

Graiurile din „Rona de Sus şi Remeţi se deosebesc de celelalte graiuri de pe Tisa („nadtys'kych") prin păstrarea vechilor sunete [*ы*] şi [*i*]"[64], prin întărirea lichidei [*l*] înaintea lui [*i*], prin păstrarea pronunţiei vechi a lui „*či*" şi prin multe altele.

Graiurile de pe Valea Ruscovei (care aparţin de graiurile transcarpatice) au şi unele particularităţi ale graiurilor huţule, care, în principiu, constau în faptul că „pentru *e* nazal (*ę*) şi pentru vechiul grup -*ьje* au ca reflex un **e** închis redus (*ê*): pęt'>pj*ê*t'; nasen*ьje*> nasin'*ê*"[65].

Graiurile transcarpatice din regiunea Banatului sunt răspândite în judeţul Timiş, în satele *Cireşul Nou* (Čerésn'a), *Pârâu* (Antólka) şi *Pădureni* (Húsarka), şi în judeţul Caraş-Severin: *Criciova* (Krýčova), *Zorile* (Zórile), *Copăcele* (Kopačéle) şi *Cornuţel-Banat* (Kornucél).

2. Graiurile huţule. În Maramureş, graiurile huţule sunt răspândite în satele situate pe cursul inferior al râului Vişeu (înainte de vărsarea acestuia în Tisa), şi anume: *Crasna Vişeului* (Krásnyj, Krásnыj), *Bistra* (Býstryj, Bûstrыj) şi *Valea Vişeului* (Víšovel', Výšavs'ka Dolýna, Pol'ána). Aceste graiuri reprezintă o prelungire a graiurilor huţule de pe malul drept al cursului superior al Tisei (din Rahov), formând cu acestea un masiv lingvistic compact.

Graiurile huţule din Moldova sunt vorbite doar în judeţul Suceava, şi anume: pe valea cursului superior al Moldovei, în satele *Izvoarele Sucevei* (Izvóry Sučavy), *Moldova-Suliţa* (Moldóva Sulýc'a) şi *Breaza* (Br'áza); pe valea Moldoviţei, în satele *Ardjel* (Adžiŭ), *Moldoviţa* (Moldovýc'a), *Paltin* (Val'a Bóuluj) şi *Ciumirna* (Čumýrna); pe valea râului Suceava, în satele: *Lupcina* (Lúpčyna), *Ulma* (Úl'ma), *Nisipitul* (N'isipít), *Egrişte* (Ehríšte), *Cununschi* (Kunúns'kyj), *Kilometrul 14* (Čotýrnadc'atyj kilometr), *Brodina* (Bródyna) şi *Cârlibaba* (Kyrlibába).

Un grai huţul se vorbeşte în satul *Cornuţel-Banat*[66] din Banat (judeţul Caraş-Severin).

3. Graiurile bucovinene. Acestea sunt răspândite în nordul Moldovei, şi anume în judeţele Suceava şi Botoşani.

În judeţul Suceava acestea se întâlnesc în oraşul *Siret* (Serét) şi în satele *Soloneţu Nou* (Solonéc'), *Cacica* (Kačíka), *Văşcăuţi* (Váškivci), *Negostina* (Nehostýna), *Bălcăuţi* (Bálk'ivci), *Botoşăniţa* (Botošanýc'a), *Gropeni* (Hropény), *Şerbăuţi* (Šerbívci), *Călineşti-Cuparenco* (Kalynéšty-Kuparénko), *Călineşti-Enache* (Hréc'ke), *Călineşti-Vasilache* (Kalynéšty-Vasyláke), *Clit* (Klyt), *Siminicea* (Semeníča), ca şi în satul *Ipoteşti* (Ipotéšty), care aparţine administrativ de oraşul Suceava.

Graiurile bucovinene sunt răspândite în următoarele sate din judeţul Botoşani: *Sinăuţi* (Syn'ivcí), *Rogojeşti* (Rohožéšty) şi *Cândeşti* (Kyndéšty).

---

[64] N. Pavliuc, *op. cit.*, p. 52.

[65] *Ibidem.*

[66] După spusele unui informator, satul Cornuţel-Banat „este împărţit în două: într-o parte stau *huţulii*, iar în celaltă *lémky* (care vorbesc ca şi cei din Remeţi, judeţul Maramureş)".

În câteva sate din județul Suceava, graiurile huțule și bucovinene se întrepătrund, formând o grupă de graiuri de tranziție, și anume graiuri bucovineano-huțule[67]. Este vorba de graiurile din următoarele sate: *Milișeuți* (Melešívci), *Danila* (Danýla), *Slobozia* (Slobozíja), *Mărițeia* (Marycéja) și *Dărmănești* (Darmanéšty).

Dialectului sud-estic îi aparțin numai graiurile ucrainene din Dobrogea. Din punct de vedere lingvistic, acestea sunt raportate la grupa graiurilor de stepă a dialectului sud-estic, dar prezintă o oarecare influență a unor graiuri ale dialectului sud-vestic. De aceea graiurile de stepă trebuie considerate ca fiind graiuri de tranziție de la cele sud-estice la cele sud-vestice, dar având la bază trăsăturile dialectului sud-estic[68].

4. Graiurile de stepă se vorbesc în următoarele sate ale județului Tulcea: *Telița* (Télyc'a), *Poșta* (Póšta), *Gamcearca* (Hamčárka), *Djaferca Rusă* (Rus'ka Džaférka), *Ciucurova* (Čukuróva), *Bașpunar* (Bašpunár), *Lunka* (Lúnka), *Ceatalchioi* (Čatalkiój), *Căslița* (Kyšlýc'a), *Pardina* (Párdyna), *Tatanir* (Tatan'ír), *Chilia Veche* (Kylíja), *Letea* (Lét'a), *Stepoc* (Stepók), *Ilganii de Sus* (Výšn'i Ilhány), *Gorgova* (Górgova), *Crișan* (Krišán), *Sulina* (Súlym), *Caraormán* (Karaórman), *Pârlita* (Pyrlýta), *Murighiol* (Murúhil'), *Carasuhat de Jos* (Nyžn'a Karasuváta), *Uzlina* (Vuzlýna), *Mahmudia* (Machmudíja), *Dunavățul de Jos* (Nyžnij Dunavéc'), *Dunavățul de Sus* (Vyšnij Dunavéc'), *Sfântu-Gheorghe* (Katerléz). Graiurile ucrainene de stepă sunt vorbite și în unele cartiere din orașele Tulcea și Isaccea.

III. CARACTERISTICI FONETICE

Graiurile slave de pe teritoriul României și, implicit, cele ucrainene, „desprinzându-se demult din masivele principale ale graiurilor, azi convergente, dar inițial de aceeași structură, sau evoluând mult timp la periferia acestora și fiind doar în contact sporadic cu acestea, păstrează unele particularități fonetice, gramaticale și lexicale arhaice"[69].

Pe lângă păstrarea acestor trăsături arhaice, graiurile ucrainene din România, în izolarea lor (totală sau parțială), ca și celelalte graiuri slave din țara noastră, au desfășurat – după cum afirmă S. B. Bernstein[70] – acele tendințe interne de dezvoltare, care la început erau proprii și graiurilor din care acestea s-au desprins. În țările slave, aceste tendințe, într-o măsură mai mică sau mai mare, au fost „stopate" de autoritatea tot mai crescândă a limbii literare și a celorlalte dialecte. Aceste inovații reprezintă un material prețios pentru istoria limbii ucrainene.

---

[67] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p 589.

[68] *Ibidem.*

[69] E. Vrabie, *Stadiul actual al cercetării graiurilor slave din Republica Populară Română* , în RS, VII, 1963, p. 61.

[70] S. B. Bernstein, *Očerk sravnitel'noj gramatiki slav'anskich jazykov*, Moscova, 1961, p. 41.

În continuare ne propunem să prezentăm, pe baza lucrărilor de dialectologie apărute atât la noi în țară, cât şi în străinătate, dar mai ales pe baza materialului dialectal pe care acestea îl conțin, caracteristicile fonetice şi morfologice ale graiurilor ucrainene din România. Menționăm că autorul acestei lucrări este un bun cunoscător al mai multor graiuri transcarpatice şi huțule din Maramureş.

Sistemul de notare are la bază transcrierea pentru limba ucraineană utilizată de A. O. Bilec'kyj, F. T. Žylko şi alții, prezentat la cea de-a XIII-a Conferință de Dialectologie Ucraineană (Kiev, 1969), cu unele mici modificări adoptate de toți dialectologii ucrainişti din România.

1. SISTEMUL VOCALIC

1.0. Graiurile ucrainene de pe teritoriul României se deosebesc de limba ucraineană şi de celelalte graiuri ale acesteia atât prin structura vocalelor, cât şi prin particularități în ceea ce priveşte articularea acestora. Diferența lor în pronunție depinde de accentul silabei, de armonia vocalică, precum şi de locul consoanelor palatale aflate în vecinătatea primelor.

1.1. O caracteristică proprie tuturor graiurilor ucrainene din țara noastră (şi, implicit, graiurilor din dialectele sudice ale limbii ucrainene) este trecerea diftongului **[ie]** (<ѣ) în **[i],** ca şi în limba literară: *síno* „fân”, *l'íto* „vara”, *chl'ib* „pâine”, *l'is* „pădure”, *víter* „vânt”.

1.2. În limba ucraineană contemporană vechile sunete **[o, e]** din noile silabe închise au reflexul **[i]**, trăsătură prin care limba ucraineană se diferențiază de celelalte limbi slave.

Cele două sunete etimologice au în graiurile ucrainene din România diferite reflexe. Astfel, pentru vechiul **[o]** se întâlnesc reflexele: **[u]**, **[y^{e}]**, **[ü]**, **[i]**, **[y]**, **[^{ü}i]**, **[^{ü}y]**, **[^{ü}ы]**, **[ы^{i}]**, **[o]**, iar pentru **[e]**: **[i]**, **[e]**, **[y]** şi **[ы]**. Diferitele reflexe ale acestor sunete etimologice se întâlnesc chiar şi în aceeaşi grupă dialectală.

1.2.1. În graiurile ucrainene transcarpatice din țara noastră, pentru vechiul **[o]** sunt caracteristice reflexele: **[u]**, **[y^{e}]** şi **[ü]**[71], cel mai răspândit fiind **[u]**.

1.2.1.1. Reflexul **[u]** apare în graiurile următoarelor sate din Maramureş: Poienile de sub Munte, Repedea, Ruscova, Lunca la Tisa, Rona de Sus, Bocicoiul Mare, Crăciuneşti, Tisa, Câmpulung la Tisa, Remeți şi Teceul Mic, ca de exemplu: *k**u**n'* (lit. kin') „cal”, *st**u**l* (lit. st'il) „masă”, *v**u**l* (lit. vil) „bou”, *n**u**š* (lit. niš) „cuțit”, *dv**u**r* (lit. dvir) „curte, ogradă”, *k**u**t* (lit. kit) „pisică”, *v**u**z* (lit. v'iz) „car”, *k**u**l* (lit. k'il) „par”, *h**u**t* (< v. rus. годь) (lit. rik) dial. „an”.

Graiurile ucrainene din România care prezintă acest reflex, după cum arată I. Dzendzelivski, sunt o prelungire a arealului graiurilor transcarpatice, care se vorbesc în bazinul dintre râurile Şopruka şi Rika (Ucraina)[72].

[71] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 37.

Acest reflex este răspândit şi în unele graiuri transcarpatice din Banat (Cornuţel – Banat, Pârâu, Pădureni şi Criciova): *kuš, túl'ko* (lit. til'ky) „numai atât, doar”, *vuz, nus* (lit. nis) „nas”, *kun', nuš, škúra* (lit. škira) „piele”, *póruch* (lit. porich) „prag”, *pomúst* (lit. pidloha) dial. „podea”.

1.2.1.2. În graiul satelor situate pe valea râului Ruscova (Poienile de sub Munte, Repedea şi Ruscova), în locul etimologicului **[o]** mai apare reflexul **[y^{e}]**, dar numai în cazul în care acesta se află în urma consoanelor labiale: *ový^{e}n* (lit. vin) pron. pers. „el”, *py^{e}d* (lit. pid) prep. „sub”, *zvy^{e}r* (lit. zvir) „animal sălabatic, fiară”, *chvy^{e}st* (lit. chvist) „coadă”[73].

1.2.1.3. Reflexul **[ü]** se întâlneşte în graiurile câtorva sate din Banat (Zorile, Cireşul Nou şi Criciova[74]): *kün', ovǘn* (lit. vin) pron. pers. „el”, *postǘl* (lit. post'il) „opincă”, *chvüst, hrüm* (lit. hrim) „tunet”, *lüj* (lit. l'ij) „osânză”, *müch* (lit. mich) ind. prez. de la *mohtý* „a putea”. Toate aceste graiuri sunt înrudite cu cele transcarpatice borjane, situate între cursurile râurilor Rika şi Latoriţa[75].

Reflexele **[u]** şi **[ü]** sunt sunete intermediare prin care vechiul **[o]** (ca şi **[e]**, de altfel) a trecut la **[i]**: [o] > [u] > [ü] > [y^{i}] > [i^{y}] > [i][76].

1.2.2. În graiurile ucrainene huţule din Suceava (Izvoarele Sucevei, Moldova-Suliţa, Breaza, Ardjel, Moldoviţa, Paltin, Ciumirna, Cununschi, Lupcina, Egrişte, Kilometrul 14, Nisipitul, Brodina, Cârlibaba), Maramureş (Crasna Vişeului, Bistra şi Valea Vişeului) şi Banat (Cornuţel - Banat) vechiul **[o]** din noile silabe închise are următoarele reflexe: **[i]**, **[y]**, **[ы]**, **[ü]**, **[^{ü}i]**, **[^{ü}y]**, **[^{ü}ы]**, **[ы^{i}]**[77].

1.2.2.1. Reflexul **[i]** se întâlneşte în majoritatea graiurilor huţule ale Sucevei, în toate graiurile din Maramureş şi în singurul grai huţul din Banat: *stiŭ* (lit. st'il) „masă”, *viz* (lit. viz) „car”, *p'id* (lit. pid) „tavan”, *nič* (lit. nič) „noapte”, *schid* „adunare”, *rik* „an”, *kiz* (lit. kiz) gen.-instr. pl. de la *koza* „capră”, *rij* „roi” (Suceava); *póstil* „pat”, *plit* „gard”, *chrin'* „hrean”, *škíra* „piele”, *stil* „masă”, *rih* „corn (de animal)”, *lij* „osânză”, *poríh* „prag” (Maramureş); *m'ist* „pod”, *v'in* (lit. vin) pron. pers. „el”, *k'il* (lit. kil) „par”, *k'in'* (lit. kin') „cal”, *žínka* „soţie” (Banat).

1.2.2.2. Reflexele **[y]**, **[ы]**, **[ü]**, **[^{ü}i]**, **[^{ü}y]**, **[^{ü}ы]**, **[ы^{i}]** se întâlnesc doar în unele graiuri huţule din Suceava[78]: **[y]**: *plyt* (lit. plit) „gard”, *vyd* (lit. vid) prep. „de la, de, din”, *pyt* (lit. pid) „pod” sau prep. „sub”, *žýnka* „soţie”, *myj* pron. pers. în gen. sg. „meu”; **[ы]**: *kыt* „pisică”, *kыŭ* „par”, *vыn* pron. pers. „el”, *kыš* „coş”, *škûra* „piele”, *kыl'ko* adv. „cât”; **[ü]**: *büp* (lit. bib) „bob (plantă şi sămânţă)”, *vüŭ* (lit. vil) „bou”, *vǘŭc'i* (lit. vivci) „oi”; **[^{ü}i]**: *n^{ü}iš* „cuţit”, *r^{ü}ich* (lit. rih) „corn”, *m^{ü}ist* „pod”,

---

[72] I. O. Dzendzelivski, *Lingvističnyj atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv Zakarpats'koji oblasti URSR*, (lexicul), partea I, Ujgorod, 1958, harta nr. 132, apud I. Robciuc, *loc.cit.*

[73] I. Pan'kievyč, *op. cit.*, p. 66 şi 70.

[74] După cum se poate observa, în graiul satului Criciova pentru vechiul **[o]** avem două reflexe, şi anume **[u]** şi **[ü]**.

[75] I. O. Dzendzelivski, *loc. cit.*

[76] F. T. Žylko, *Narysy z dialektolohiji ukrajins'koji movy*, Rad'ans'ka škola, Kiev, 1966, p. 47.

[77] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 38.

[78] *Ibidem,* p. 39.

r^{ü}***is*** trecut de la *rosté*^{y} „(el) a crescut”, *k*^{ü}***ín’my***^{e} instr. de la „cai”, *obor*^{ü}***ich*** (lit. oborich) „şopron”; **[^{ü}y]** : *dv*^{ü}***yr*** „curte”, *p*^{ü}***yt*** (lit. pid) prep. „sub”, *r*^{ü}***yk*** „an”, *st*^{ü}***yŭ*** (lit. st’il) „masă”, *b*^{ü}***yk*** „parte, latură”, *hr*^{ü}***ym*** „tunet”, *por*^{ü}***ých*** „prag”, *m*^{ü}***yst*** „pod”; **[^{ü}ы]**: *r*^{ü}***ыk*** „an”, *por*^{ü}***ûch*** (lit. porih) „prag”, *p*^{ü}***ыd*** prep. „sub”; **[ы^{i}]**: ***kы***^{i}*n* „cal”, ***kû***^{i}*l’ko* adv. „cât”, ***kы***^{i}*t* „pisică”, ***mы***^{i}*st* „pod”, *pl**ы***^{i}*t* „gard”, *dr**ы***^{i}*t* (lit. drit) „sârmă”. Trebuie menţionat faptul că majoritatea reflexelor amintite pot fi auzite în vorbirea unui singur informator şi, câteodată, se întâlnesc două sau trei reflexe diferite pentru acelaşi cuvânt: *plyt / plы*^{i}*t* „gard”, ***kыt / kы***^{i}***t*** „pisică”, ***vыn / v***^{ü}***yn*** „el”, ***hrыm / hr***^{ü}***ym*** „tunet”, ***kыŭ / k***^{ü}***yŭ*** „par”, ***kûl’ko / kû***^{i}***l’ko*** adv. „cât”, ***büp / b***^{ü}***yp*** „bob”, *s k*^{ü}***ín’my***^{e} */ s **kû***^{i}*n’my*^{e} „cu caii”, ***byk / b***^{ü}***ik / b***^{ü}***yk*** „parte, latură”, ***porûch / por***^{ü}***ûch / por***^{ü}***ých*** „prag”, ***rük / r***^{ü}***ik / r***^{ü}***yk*** „an”.

1.2.2.3. După ce I. Pătruţ a dovedit prezenţa în graiurile huţule a reflexului **[ы^{i}]** ca diftong şi a lansat ipoteza conform căreia nu ar fi exclus ca diftongarea din graiurile nordice şi cele sudice să fie „unul şi acelaşi fenomen conservat în cele două arii laterale”[79], N. Pavliuc şi I. Robciuc au ajuns la concluzia că şi reflexele **[^{ü}i]**, **[^{ü}y]** şi **[^{ü}ы]**, pentru vechiul **[o]**, sunt diftongi[80]: *n*^{ü}***iš*** „cuţit”, *r*^{ü}***ich*** „corn”, *óbor*^{ü}***ich*** „şopron”, *r*^{ü}***yk***, *r*^{ü}***ыk*** „an”, *k*^{ü}***yŭ*** „par”, *hr*^{ü}***ym*** „tunet”, *por*^{ü}***ûch*** „prag”, *p*^{ü}***ыd*** prep. „sub”, ***kы***^{i}*n* „cal”, ***kы***^{i}*t* „pisică”, *pl**ы***^{i}*t* „gard”. În această situaţie, reflexele respective sunt vocale de „formaţie neomogenă”, care se diferenţiază de cele obişnuite prin structura lor articulatorie inconsecventă (neomogenă). Primele trei (**[^{ü}i]**, **[^{ü}y]**, **[^{ü}ы]**) încep cu acelaşi element labializat secundar **[^{ü}]** şi se termină cu elementul de bază antero-medial (**[i]**, **[y]**, **[ы]**), care apare ca purtător al silabei. În ceea ce priveşte vocala neomogenă **[ы^{i}]**, primul element este de bază, silabic (**[ы]**), iar cel de-al doilea este secundar, **[^{i}]** scurt. Sunete de acest tip sunt caracteristice şi unor graiuri ale dialectului nordic: [^{ü}o, ^{ü}ê, ^{ü}y, ^{ü}i, ü^{o}, ü^{ê}, ü^{i}][81]. Faţă de graiurile dialectului nordic, unde diftongii apar numai în poziţie accentuată, în graiurile huţule se întâlnesc cazuri când, prin analogie, în locul vechiului **[o]** apar diferite reflexe şi în silabele neaccentuate (printre care şi diftongi): *v*^{ü}***yĉ’á*** (lit. vivc’a) „oaie”, *p*^{ü}***ydlóha*** „podea”, *mycn**ûj*** „tare, puternic”, ***vыzúr*** „vizir”. Aceste reflexe ale lui **[o]** pot să apară şi în silabele deschise: *v*^{ü}***ís’im*** num. „opt”, *p*^{ü}***išóŭ*** „(el) s-a dus”, *v*^{ü}***ykónce***^{y} „gemuleţ”[82]. De reţinut că sunetele **[^{ü}i]**, **[^{ü}y]**, **[^{ü}ы]**, situate după consoanele labiale (*b*^{ü}***ik / b***^{ü}***yk*** „parte, latură”, *m*^{ü}***ist*** „pod”, *dv*^{ü}***yr*** „curte”, *v*^{ü}***yn*** „el”, *p*^{ü}***ыd*** prep. „sub”), „nu sunt diftongi, ci consoane obişnuite labializate”[83]. Acest lucru este susţinut şi de faptul că în graiurile huţule (Brodina, Ardjel, Ciumirna, Paltin ş.a.) există exemple cu vocala **[y]** de altă origine, care „dobândeşte” caracter labial dacă e situată după consoane labiale: *v*^{ü}***ýroby***^{e}*ŭ* „(el) a lucrat, a confecţionat”, *f*^{ü}***ýra*** (lit. vira) „credinţă”.

---

[79] I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 35-36.
[80] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 40-41.
[81] Cf. F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 45.
[82] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 59.
[83] I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 35 şi I. Robciuc, *op. cit.*, p. 40.

În acelaşi timp trebuie menţionat faptul că întrebuinţarea frecventă a diftongilor în locul vechiului **[o]** este limitată. Aceştia dispar treptat, pierzându-şi elementul secundar şi transformându-se în vocale obişnuite: **[i]**, **[y]**, **[ы]** şi **[ü]**.

Existenţa diftongilor în unele graiuri huţule ale Sucevei, legate genetic de graiurile sud-vestice ale limbii ucrainene, atestă faptul că trecerea vechiului **[o]** (şi **[e]**) în **[i]** s-a făcut prin stadiul diftongilor şi pe teritoriul dialectului sud-vestic[84].

1.2.3. În graiurile bucovinene din Suceava (Văşcăuţi, Botoşăniţa, Gropeni, Şerbăuţi, Călineşti-Cuparenko, Călineşti-Enache, Călineşti-Vasilache, Clit, Cacica, Soloneţu Nou, Semeniča, Ipoteşti), Botoşani (Sinăuţi, Rogojeşti, Cândeşti) şi în cele bucovineano-huţule (Milişeuţi, Danila, Slobozia, Măriţeia, Dărmăneşti), ca şi în graiurile divergente corespunzătoare[85] cu care acestea formează o arie lungă şi îngustă compactă, vechiul **[o]** din noile silabe închise a trecut la **[i]**: *b'**i**k* (lit. bik) „parte, latură", *v'**iŭ*** (lit. vil) „bou", *dv'**i**r* (lit. dvir) „curte", *k'**iŭ*** (lit. kil) „par", *r**i**k* „an", *r**i**ch* (lit. rih) „corn", *p'**i**st* (lit. pist) „post", *f'**i**st* (lit. chvist) „coadă", *pl'**i**t* (lit. plit) „gard".

Excepţie face cuvântul lit. *žinka* „soţie, nevastă", care în unele graiuri bucovinene are pentru vechiul **[o]** reflexul **[ы]** (*ž**û**nka*). Apariţia sunetului **[ы]** în acest cuvânt este, probabil, legată de durificarea consoanei şuierătoare [ž] din poziţia respectivă.

1.2.4. În graiurile ucrainene de stepă ale Dobrogei[86], vechiul **[o]** din noile silabe închise are următoarele reflexe: **[i]**, **[y]**, **[o]**.

1.2.4.1. Cel mai răspândit este reflexul **[i]**: *n'**i**s* „nas", *n'**i**č* „noapte", *b'**i**k* „parte, latură", *dv'**i**r* „curte", *k'**i**l* „par", *st**i**l* „masă", *sn**i**p* „snop", *ž'**i**nka* „soţie, nevastă".

1.2.4.2. Reflexul **[y]** apare doar în prepoziţiile *p**y**d* (lit. pid) „sub" şi *póp**y**d* (lit. popid) „pe sub", ca şi în cuvinte formate cu ajutorul prefixului *p**y**d- , póp**y**d-*[87]: *p**y**d'azát'* „a lega", *p**y**dhortát'* „a săpa, a cuibări", *pop**y**dhortát'* „idem" .

1.2.4.3. În multe cuvinte, trecerea lui **[o]** în **[i]** nu mai are loc datorită influenţei limbii ruse: ***so**l'* (lit. sil') „sare", *v**ó**jna* (lit. víjna) „război, luptă", *p**ó**zno* (lit. pizno) adv. „târziu", *m**o**st* (lit. mist) „pod", *(h)v**o**z'd'* (lit. hvizd) „cui", *l**o**j* (lit. lij) „osânză", *dzv**o**n* (lit. dzvin) „clopot", *v**ó**(j)s'ko* (lit. vijs'ko) „oaste", *spok**ó**jno* (lit. spokijno) adv. „liniştit". Păstrarea sunetului **[o]** din cuvintele respective este rezultatul contactului dintre graiurile ucrainene şi cele ruseşti (lipoveneşti).

Trebuie menţionat faptul că în aceste cuvinte, alături de **[o]**, poate să apară şi **[i]**: *s**o**l' / s**i**l', p**ó**zno / p'**í**zno, m**o**st / m'**i**st, vor**ó**t / vor**í**t* gen. pl. de la „poartă". Folosirea în paralel a cuvintelor cu **[o]**, respectiv **[i]**, se poate observa în vorbirea unuia şi aceluiaşi informator.

1.3. Etimologicul **[e]** are în graiurile ucrainene de pe teritoriul României mai multe reflexe, şi anume: **[i]**, **[e]**, **[u]**, **[ы]**.

---

[84] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 48.
[85] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 38.
[86] Pentru satele în care se vorbesc graiurile de stepă, vezi cap. **II, 4**.
[87] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 36.

1.3.1. Cel mai răspândit reflex al lui **[e]** este **[i]**, propriu şi limbii literare şi care, indiferent de accent, apare în toate graiurile ucrainene din ţara noastră: *š'**i**st'* (lit. šist') num. „şase", *p'**i**č* (lit. pič) „cuptor", *l'**i**d* (lit. lid) „gheaţă" (în graiurile transcarpatice din Maramureş şi în unele din Banat); *m'**i**t* (lit. mid) „ miere", *ós'**i**n'* (lit. osin') „toamnă", *póp'**i**l'* (lit. pópil') „cenuşă" (în graiurile huţule din Maramureş şi Suceava); *p'**i**č* „cuptor", *m'**i**d* „miere", *l'**i**d* „gheaţă" (în graiurile bucovinene din Suceava şi Botoşani); *kór'**i**n'* (lit. korin') „rădăcină", *š'**i**s'c'* (lit. šist') num. „şase", *s'**i**m* (lit. sim) num. „şapte" (în graiurile de stepă ale Dobrogei).

1.3.2. Reflexul **[u]** se întâlneşte doar în unele graiuri transcarpatice din Banat, şi anume în acelea în care vechiul **[o]** are reflexul **[u]** (Copăcele, Zorile, Cireşul Nou, Criciova): ***mut*** (lit. mid) „miere", ***lud*** (lit. lid) „gheaţă", ***tútka*** (lit. titka) „mătuşă", *dop**ú**k* (lit. dopik) „(el) a copt".

1.3.3. În unele graiuri de stepă, există silabe închise, în care vechiul **[e]** s-a păstrat: *sel* (lit. sil) gen. pl. de la *seló* „sat", *šes'c* (lit. šist') num. „şase", *med* (lit. mid) „miere".

1.3.4. Reflexul **[ы]** al vechiului **[e]** se întâlneşte doar în unele graiuri huţule ale Sucevei (în acelea în care am întâlnit diftongii **[ᵘы]** şi **[ыⁱ]**): *š**ы**s'k'* (lit. šist') num. „şase", *póp**ы**й* (lit. pópil') „cenuşă", *póhr**ы**b* (lit. pohrib) „1.pivniţă, beci, 2. cârciumă".

1.4. În comparaţie cu limba literară şi cu majoritatea graiurilor ucrainene din România, o parte dintre aceste graiuri au în alcătuirea sistemului lor fonologic „cu un fonem mai mult", **[ы]**, iar altele cu două: **[ы]** şi **[ü]**[88].

1.4.1. Sunetul **[ы]** – după cum afirmă N. Pavliuc şi I. Robciuc – se întâlneşte mai ales în poziţie accentuată, în graiurile transcarpatice din Maramureş (Rona de Sus[89], Remeţi şi Teceul Mic) şi Banat (Cornuţel – Banat, Pârâu, Pădureni şi Criciova). Acest „arhaism fonetic" este o continuare a vechiului **[ы]**: *m**û**lo* (lit. mylo) „săpun", *r**û**ba* (lit. ryba) „peşte", *s**ы**n* (lit. syn) „fiu", *b**ы**k* (lit. byk) „bou", *t**ы*** (lit. ty) pron. pers. „tu", *m**ы*** (lit. my) pron. pers. „noi", *doroh**û**j* (lit. dorohyj) „drag, scump". Pe **[ы]** îl întâlnim şi în graiurile huţule, unde acesta este reflexul vechiului **[o]** din noile silabe închise accentuate, despre care am vorbit mai sus.

1.4.2. În unele graiuri transcarpatice din Banat (Copăcele, Zorile, Cireşul Nou şi Criciova), pe lângă fonemul **[ы]** mai apare şi **[ü]**, dar numai în poziţie accentuată, fiind reflexul vechiului **[o]** sau, mai rar, al lui **[e]** etimologic din noile silabe închise: *m**ü**st* (lit. mist) „pod", *chv**ü**st* (lit. chvist) „coadă", *dv**ü**r* (lit. dvir) „curte, ogradă", *pom**ǘ**st* (lit. pomist) „podea", *st**ü**l* (stil) „masă", *k**ü**t* (lit. kit) „pisică", *m**ü**d* (lit. mid) „miere", *l**ü**d* (lit. lid) „gheaţă".

---

[88] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich...*, p. 607.

[89] În ceea ce priveşte vocala [ы] din graiul satului Rona de Sus, nu putem fi de acord cu cei doi mari ucrainişti, N. Pavliuc şi I. Robciuc, şi anume că sistemul fonologic al acestuia ar avea şapte vocale. Graiul din Rona de Sus nu cunoaşte vocala ucraineană antero-medială **[y]**, iar în locul acesteia, atât în poziţie accentuată, cât şi neaccentuată, apare vocala **[ы]**. Astfel, sistemul vocalic conţine: **[i, e, a, o, u, ы]**. Asupra acestei probleme vom reveni pe parcursul lucrării.

1.5. În poziţie accentuată, vocalele din toate graiurile ucrainene din România se pronunţă distinct şi clar, chiar dacă nu sunt sub influenţa consoanelor palatalizate. Excepţie fac unele graiuri transcarpatice (Maramureş şi Banat), în care, în poziţiile respective, se întâlneşte un **[o]** închis redus (**[ô]**), şi cele huţule (Suceava, Maramureş şi Banat), în care vocalele **[e]** şi **[y]** au o articulaţie aparte[90].

1.5.1. Pronunţia lui **[ô]** se poate observa în următoarele cazuri:

1.5.1.1. – înaintea silabei care conţine **[u]** sau **[i]**: *h**ố**lubc'i* (lit. holubc'i) 1. „sarmale, 2. porumbei", *v**ố**lum* (lit. volam) dat. de la „boi", *v**ố**žu* (lit. vôžu) „(eu) duc (cu un mijloc de transport)", *k**ố**r'in'* (lit. korin') „rădăcină", ***ố**s'in'* „toamnă", *kol**ố**pn'i* pl. de la „cânepă", *u hor**ố**d'i* „în grădină", *u dor**ố**zi* loc. de la „drum".

1.5.1.2. – înaintea lui [u] nesilabic, adică **[ŭ]**: *hol**ố**ŭn'a* (lit. holóvn'a) „1. tăciune, 2. cărbune, 3. rugină", *p**ố**ŭnyj / p**ố**ŭnыj* adj. „plin", *noh**ố**ŭ* (lit. nohov) instr. de la „picior".

1.5.1.3. – înaintea silabei cu **[a]** (doar în unele graiuri transcarpatice): *kol**ố**d'az'* (lit. kolod'az') „fântână, puţ", *s**ố**n'ašnыk* (lit. son'ašnyk) „floarea soarelui", *p**ố**t'a* dial. „pasăre", *pr**ố**s'at* (lit. pros'at) ind. prez. pers. a 3-a pl. de la „a ruga, a invita".

1.5.2. În graiurile huţule vocalele accentuate **[e]**, **[y]** au, de obicei, o „articulare joasă". Dacă acestea se află înaintea unei consoane dure, mai ales în timpul unei pronunţii energice, **[e]** îşi transferă articularea pe locul lui **[ä]** (adică un [a] care şi-a deplasat articularea spre seria anterioară), iar **[y]** se pronunţă ca **[y^{e}]** sau chiar ca **[ä]**[91]: *kol**ä́**šn'a* (lit. kolešn'a) „1. hambar, şură, 2. staul", *kl**ä**n* (lit. klen) „1. arţar, 2. pană, ic", *ov**ä́**s* (lit.oves) „orz", *p**ä́**čy* (lit. péču) ind. prez. pers. a 3-a sg. de la „a coace, a frige", *be^{y}r**ä́*** (lit. bery) imper., pers. a 2-a sg. de la „a lua" , *sy^{e}n* (lit. syn) „fiu", *pol**ý**^{e}n* (lit. polyn) „pelin", *zazul**ý**^{e}c'a* dial. „cuc", *l**ý**^{e}sk'ê* (lit. lyst'o) „frunze", *yl**ä́**c'a* (lit. jalyc'a) „brad, conifer", *kol**ä́*** (lit. koly) adv. „când". Această trăsătură este proprie tuturor graiurilor huţule ale limbii ucrainene[92].

1.5.3. Vocalele **[e]**, **[y]** accentuate, situate după consoanele dentale **[d]**, **[t]**, **[n]** se pronunţă, în unele graiuri huţule şi bucovinene, cu o nuanţă diftongală[93]: *d^{i}**é**chto* (lit. dechto) pron. „cineva", *kon^{i}**é**vy* (lit. konevi) dat. de la „cal", *d^{i}**ym*** (lit. dym) „fum", *molod^{i}**ý**cu* (lit. molodyc'u) acuz.-instr. de la „tânără căsătorită", *plat^{i}**ý**nka* (lit. platynka) „batic", *t^{i}**ý**cho* (lit. tycho) adv. „linişte", *n^{i}**é**bo* (lit. n'ebo) „cer", *n^{i}**ý**tka* (lit. nytka) „aţă", *dn^{i}**ý**na* (lit. dnyna) „zi".

Elementul de trecere nesilabic **[^{i}]** situat între consoană şi următoarea vocală (**[e]**, **[y]**) aparţine atât consoanei, arătând o uşoară palatizare a acesteia, cât şi vocalei, căci cu acesta începe vocala de bază. După cum afirmă I. Pătruţ, „avem de a face aici cu o diftongare a vocalei, însă după principiul coarticulaţiei, şi consoana precedentă se rosteşte înmuiat"[94]. În timp ce I. Pătruţ vorbeşte despre o „uşoară

[90] Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 599.

[91] *Ibidem.*

[92] A se vedea în acest sens F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 48-49.

[93] Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

[94] I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 16.

înmuiere sau început de palatizare”, N. Pavliuc şi I. Robciuc sunt de părere că „tendința de contopire a elementului nesilabic cu următoarea vocală reflectă procesul de încheiere a depalatizării consoanelor înaintea lui **[e]**, **[y]**, care, în alte graiuri ale limbii ucrainene, s-a încheiat demult”[95].

1.6. Vocala **[a]** situată după consoana palatală, în poziție accentuată, are o articulare proprie.

1.6.1. În unele graiuri transcarpatice, în această situație, vocala **[a]** îşi deplasează puțin articularea spre seria medială, notată cu **[å]**[96]: *t’**ǻ**ško* (lit. t’aško) adv. „greu”, *mn’**ǻ**so* (lit. m’aso) „carne”. Dacă vocala **[a]** este situată între consoane palatale, aceasta îşi deplasează articularea spre seria anterioară, **[ä]**: *n’**ä́**n’o* dial. „tată”, *m’**ä́**ŭkaty^{e}* (lit. m’aŭkaty^{e}) „a mieuna, a miorlăi”.

1.6.2. În graiurile huțule şi bucovinene, vocala **[a]**, situată în urma consoanelor palatale, se apropie de vocalele anterioare **[ê]**, **[y]** (când este accentuată) şi de **[i]** (când nu este sub accent): *k’**ế**ško* (lit. t’aško) adv. „greu”, *mn’**ế**so* (lit. m’aso) „carne”, *j**ế**bluko* (lit. jablyko) „măr (fruct)”, *j**ế**hoda* (lit. jahoda) „frăguță”, *š’**ý**pka* (lit. šapka) „căciulă”, *č’**y**c* (lit. č’as) „oră”, *pr’**ý**sti* (lit. pr’asty) „a toarce”, *š’**i**nuváti(y)* (lit. šanuvaty) „a cinsti”, ***i**čm’ín’* (lit. jačm’in’) „orz”, ***i**lýc’a* (lit. jalyc’a) „brad”, ***i**cé* (lit. jajce) „ou”. Excepție face **[a]** atunci când este morfem gramatical, el rămânând neschimbat.

1.7. Graiurilor ucrainene de pe teritoriul României le sunt proprii trei sisteme ale fonemelor vocalice accentuate, şi anume[97]:

1) **i** **u** **y** **o** **e** **a**

2) **i** **ы** **u** **y** **o** **e** **a**

3) **i** **ы** **ü** **u** **y** **o** **e** **a**

1.7.1. Singurele graiuri în care apar toate cele trei sisteme de foneme vocalice accentuate sunt cele transcarpatice:

1.7.1.1. Sistemul cu şase foneme (schema 1), propriu şi limbii literare, este caracteristic graiurilor transcarpatice din Maramureş (Poienile de sub Munte, Repedea, Ruscova, Lunca la Tisa, Crăciuneşti, Bocicoiul Mare, Tisa şi Câmpulung la Tisa).

1.7.1.2. Sistemul cu şapte foneme (schema 2) se întâlneşte atât în unele graiuri transcarpatice din Maramureş (Remeți, Teceul Mic), cât şi în Banat (Cornuțel –Banat, Pârâu, Pădureni şi Criciova).

---

95 N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

96 D. Horvath, *Graiul ucrainean din Crăciuneşti şi Tisa (județul Maramureş).* Rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1974, p. 6.

97 N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 606.

1.7.1.3. În sistemul cu şapte vocale, N. Pavliuc şi I. Robciuc au inclus şi graiul din Rona de Sus. Nu suntem de acord cu aceasta, căci sistemul fonologic al graiului respectiv are tot şase vocale, numai că în locul lui **[y]** apare **[ы]**, şi anume:

4) **i** **ы** **u**

o

e

a

În cele ce urmează vom încerca să explicăm dacă **[ы]** din graiul satului Rona de Sus este sau nu etimologic, determinând în acelaşi timp şi poziţia sa în cuvânt.

Este cunoscut faptul că în limba rusă veche vocalele **[ы]** şi **[i]** erau diferenţiate din punct de vedere fonetic, aşa cum sunt şi astăzi în limbile rusă şi belorusă, ca şi în unele graiuri ucrainene din Carpaţi: rus. ***sы**n, s**i**la, r**ы**ba, m**i**lo, t'**i**cho,* bel. ***sы**n, s**i**la, r**ы**ba, m**i**la, c**i**ha.*

În limba ucraineană vechile sunete **[ы]** şi **[i]** s-au contopit într-unul singur, şi anume **[y]**, care este o vocală antero-medială, cu poziţia limbii înaltă-mijlocie[98]: *s**y**n, s**y**la, r**y**ba, m**y**lo, t**y**cho*

ы ↘ ↙ i

y

După cum afirmă A. A. Moskalenko, în monumentele limbii ruse vechi[99] de la sfârşitul secolului al XI-lea şi începutul celui de-al XII-lea se întâlnesc exemple când literele **[ы]** şi **[i]** sunt folosite una în locul celeilalte, adică sunetele notate cu aceste semne încep să se apropie din punct de vedere articulatoriu: *neprav**di**, r**i**ba, tr**ы**znы,* în loc de *neprav**dы**, r**ы**ba, tr**i**znы* (în *Zbornic Sv'iatoslava***,** 1073); *p**ы**tanie, b**i**ti, t**i**,* în loc de *p**i**tanie, b**ы**ti, t**ы*** (în *Slova Grigoria Bogoslova*, sec. XI); *os**ы**rbju* în loc de *os**i**rbju* (a se compara cu *s**i**rota,* în *Zbornic Sv'iatoslava***,** 1073); *pros**ы**ti* în loc de *pros**i**ti, st**i**d'achus'a* în loc de *st**ы**d'achus'a* (în *Dobrilove Evangelie,* 1164)[100].

Amestecul lui **[ы]** cu **[i]** se păstrează şi în monumentele scrise ale limbii ucrainene, fiind condiţionat de tradiţia grafiei, deşi procesul contopirii vechilor **[ы]** şi **[i]** a avut loc mai devreme, în perioada formării poporului ucrainean şi a limbii sale: *krakovьsk**y**i – kolъbai-jevьsk**ы**i* (în *Hram*[101], 1349); *P'etr Ivanov**ы**čь – Dmitrъ*

[98] Cf. N. Pavliuc, *op. cit.*, p. 94.

[99] Prin termenul *limba rusă veche* înţelegem unitatea lingvistică slavă de est (*staro vostočno-slav'anskij jazыk*).

[100] A. A. Moskalenko, *Istoryčna fonetyka davn'orus'koji i ukrajins'koji movy*, Odessa, 1960, p. 19.

[101] Este vorba de *Ukrajins'ki hramoty 1341-1459*, care au fost editate pentru prima dată de V. Rozov, la Kiev, în 1928.

Matьi-jevičь (Hram, 1366); *starostыnъ* (*Hram,* 1359) – *starostinъ* (*Hram,* 1418); *nohi* (în *Peresopnys'ce jevanhelie,*1556-1561) – *nohы (ibidem)*; *inšыmi, otskočыlъ, zvozčыk, čыn'u, odnыmъ* (în *Leksykon slovenorosskyj Pamby Beryndy*, 1627); *ninešnich, činit* (în *Akty Boryspol's'ki*)[102]; *pis'mo, ribu, mi* (în *Poltavs'ki lysty,* sec. XVII)[103] etc.

Asupra acestui proces fonetic, caracteristic limbii ucrainene literare şi care nu a avut loc în acelaşi timp în toate dialectele, lingviştii s-au pronunţat diferit. Astfel, O. O. Şahmatov consideră că mutarea articulaţiei sunetului **[i]** înapoi şi puţin mai jos, iar a sunetului **[ы]** înainte este condiţionată de durificarea consoanelor înaintea vocalelor /e/ şi /i/[104].

P. Žytec'kyj este de părere că în perioada limbii ruse vechi tendinţa de apropiere a sunetului **[ы]** de **[i]** a fost „instabilă” şi că o oarecare „stabilitate” în apropierea celor două sunete începe să se manifeste doar în secolul al XIV-lea, adică pe fondul formării limbii ucrainene. Contopirea vechilor sunete **[ы]** şi **[i]** într-un singur sunet se explică – după cum afirmă autorul – prin tendinţa vechiului sunet **[i]** de a se îndepărta de secundarul [i] (< [o], [e])[105].

Din datele lingvistice de după cel de-al Doilea Război Mondial[106] reiese că această contopire a vechilor **[ы]** şi **[i]** în **[y]** (ca o vocală nouă, antero-medială, cu poziţia limbii înaltă-mijlocie) sunt două procese care au avut loc în dialectele vechi ale limbii ucrainene, într-o ordine precisă.

Încă în limba rusă veche, mai exact în dialectele sudice ale acesteia (actualele graiuri ucrainene de sud), sunetul **[i]**, care avea o tendinţă spre o articulare mai joasă, fără să treacă de graniţa dintre anterior şi mediu, a trecut în **[y]** (o vocală antero-medială). Această primă etapă, în care **[i]** şi-a mutat articularea, a condiţionat durificarea consoanei anterioare, care iniţial a fost semipalatală. Următoarea etapă, a contopirii lui **[ы]** cu **[i]**, care este un proces mai târziu, a fost favorizată de durificarea consoanelor. Modalitatea de realizare a acestei a doua etape este contopirea lui **[ы]** cu deja formata vocală **[y]** (antero-medială), „dar nu prin deplasarea lor reciprocă, nu prin efectuarea unei articulări „mijlocii” intermediare, ci pe calea unei deplasări unilaterale şi prin alipirea uneia dintre aceste vocale, şi anume a lui **[ы]**, de vocala deja existentă (**[y]**), înaintea căreia consoana era deja durificată în întregime”[107].

---

[102] Cf. A. A. Moskalenko, *op. cit.*, p. 32-33.

[103] Cf. N. Pavliuc, *loc. cit.*

[104] Apud D. H. Mazilu, *Curs de istoria limbii ucrainene (Introducere. Fonetică istorică)*, Universitatea din Bucureşti, 1983, p. 123.

[105] Cf. A. A. Moskalenko, *op. cit.*, p. 20, şi D. H. Mazilu, *loc. cit.*

[106] M. F. Nakonečnyj, *Do vyvčenn'a procesu stanovlenn'a j rozvytku fonetyčnoji systemy ukrajins'koji movy*, în „Pytann'a istoričnoho rozvytku ukrajins'koji movy”, XX, 1962, p. 125-165, şi F. P. Medvedev, *Narysy z ukrajins'koji istoryčnoji hramatyky*, Harkov, 1964,p. 70, apud D. H. Mazilu, *loc. cit.*

[107] M. F. Nakonečnyj, *op. cit.*, p. 143.

După părerea noastră, şi în graiul din Rona de Sus, căruia îi este proprie vocala **[ы]**, au avut loc aceste două etape. Prima este identică cu cea din dialectele sudice (care au constituit baza formării limbii ucrainene), iar cea de-a doua este opusă. Astfel, vocala **[y]** (antero-medială), formată din vechiul **[i]**, s-a deplasat spre **[ы]**, dând naştere unui „nou” **[ы]**. Acest **[ы]** nu trebuie considerat ca fiind „etimologic”, aşa cum o fac dialectologii[108], deoarece nu îl continuă, în ceea ce priveşte poziția sa din cuvânt, pe **[ы]** propriu limbii ruse vechi. Astfel, pentru v. rus. *bытъ / bыti, vыdra* etc. apare, în graiul din Rona de Sus, *butы, vidra*. Cu atât mai mult, locul lui poate fi precis determinat comparativ cu poziția vocalei **[y]** din limba literară, dar mai ales din graiurile transcarpatice, cărora le este propriu sistemul vocalic cu şase foneme (schema 1), adică **[ы]** apare aproape întotdeauna în locul lui **[y]** literar, astfel putând fi numit un „ы reorganizat”. De exemplu, pentru lit. *robyty, byla, vyv, my, čotyry, lypa, myr, syn, syla, ryba, tycho,* în graiul din Rona de Sus avem: ***robûtы*** „a lucra”*,* ***bûla*** „(ea) a bătut”*,* ***vыŭ*** „el a vuit”*,* ***mы*** pron. pers. „noi”*,* ***čotûrы*** num. „patru”, ***lûpa*** „tei”*,* ***mыr*** „pace”*,* ***sыn*** „fiu”*,* ***sыla*** „putere”*,* ***rûba*** „peşte”*,* ***tûcho*** adv. „linişte”. Trebuie menționat faptul că graiului din Rona de Sus îi este caracteristică păstrarea vechiului grup **[či],** care în limba literară a trecut în **[čy]**: ***čistotá*** (lit. čystota) „curățenie, puritate”, ***číščenыj*** (lit. čyščenyj) adj. „curățat”, ***čisló*** (lit. čyslo) „număr”, ***čitátы*** (lit. čytaty) „a citi”, ***čístыtы*** (lit. čystyty) „a curăța”. Din exemplele de mai sus se poate observa că, în acest grai, **[i]** din grupul **[či]** nu a trecut la **[ы]**.

Se poate afirma cu certitudine că trecerea vechiului **[i]** la **[y]** (cf. prima etapă), iar a acestuia din urmă la **[ы]** este încheiată în graiul din Rona de Sus. Nu acelaşi lucru putem afirma despre graiul din Remeți, Teceul Mic şi Cornuțel – Banat, unde această trecere se pare că nu s-a terminat încă. Astfel, pentru lit. *voly, syny,* întâlnim în graiul din cele două sate formele ***volû*** şi ***sыnû,*** etc., dar şi ***d'idý*** „bătrâni”*,* ***vóŭčy*** „lupi”*,* ***kún'my*** instr. pl. de la „cal”*,* ***núcht'amy*** instr. pl. de la „unghie”, identice cu cele din limba literară. După cum se poate observa, în acest grai diferențierea fonematică **/ы/ : /y/** există, spre deosebire de graiul din Rona de Sus şi pentru care, totuşi, dialectologii dau exemple în acest sens[109]. O situație asemănătoare, dar numai pentru sistemul vocalic al fonemelor accentuate, o întâlnim în unele graiuri lemkiene ale limbii ucrainene[110].

În ceea ce priveşte vocala **[ы]** din graiurile huțule ale Sucevei, aceasta are o situație aparte, ea apărând doar în locul etimologicului **[o]** din noile silabe închise: ***kыt*** „pisică”, ***vыn*** pron. pers. „el”, ***kыš*** „coş”, ***škûra*** „piele”, ***kыŭ*** „par”, ***hrыm*** „tunet”, ***kûl'ko*** adv. „cât”.

1.7.1.4. Sistemul cu opt foneme (schema 3) este propriu doar câtorva graiuri transcarpatice din Banat (Copăcele, Zorile, Cireşul Nou şi Criciova).

---

108 Ca de exemplu: N. Pavliuc, *op. cit.*, p. 92 şi 94; I Robciuc, *op. cit.*, p. 49; alți lingvişti.
109 N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 607, şi I. Robciuc, *op. cit.*, p. 49.
110 A se vedea F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 119-220.

1.7.1.5. Opozițiile fonemelor vocalice accentuate sunt proprii tuturor grupelor de graiuri transcarpatice. Aducem în acest sens exemple pentru fiecare opoziție:

/**i**/ – /**y**/: *v'íje* „suflă vântul" – *výje* „urlă", *um'íla* „(ea) a ştiut" – *umýla* „(ea) a spălat", *b'íla* „albă" – *býla* „(ea) a bătut (pe cineva)"; *č'ir* „burete, iască" – *č'yr* „terci, cir";

/**y**/ – /**e**/: *krýše*[y] „fărâmițează" – *kréše*[y] dial. „idem", *sýla* „putere" – *séla* „sate", *try* „trei" (sau „pisează!") – *tre* „(el) pisează", *klyn* „pană, ic" – *klen* „arțar";

/**e**/ – /**a**/: *séla* „sate" – *sála* gen.-acuz. de la „osânză", *pes* „câine" – *pas* „(el) a păscut", *péra* „pene" – *pára* „pereche" sau „abur", *kert* dial. „livadă" – *kart* gen. de la „cărți (de joc)";

/**o**/ – /**u**/: *hróši* „bani" – *hrúši* „pere", *dóty* „până atunci" – *dúšu* gen.-acuz. de la „suflet", *dól'i* gen. de la „soartă" – *dúl'i* „sortiment de pere";

/**u**/ – /**i**/: *múhcy* „muşte" – *míchy* „saci", *búla* „(ea) a fost" – *b'íla* „albă", *músy*[e]*mo* „(noi) trebuie să, suntem nevoiți" – *m'ísy*[e]*mo* „(noi) frământăm".

Aceste opoziții sunt valabile şi pentru graiul din Rona de Sus, doar că în locul fonemului /**y**/ apare, după cum era normal, fonemul /**ы**/.

1.7.1.6. Unele dintre graiurile transcarpatice au în structura lor fonologică vocala **[ы]**, iar altele **[ы]** şi **[ü]**. În cazul acesta mai apar trei perechi de opoziții fonematice, şi anume: /**ы**/ – /**y**/, /**ü**/ – /**i**/ şi /**ü**/ – /**u**/:

/**ы**/ – /**y**/: *mы* pron. pers. „noi" – *my* dat. de la „eu" („mie"), *tы* „tu" – *ty* „ție", *bûla* „(ea) a fost" – *býla* „(ea) a bătut (pe cineva)", *sûna* gen.-acuz. de la „fiu" – *sýn'a* „albastră";

/**ü**/ – /**i**/: *müch* „(el) a putut" – *m'ich* „sac", *u s'üm* „în acesta" – *s'im* „şapte", *müst* „pod" – *m'ist* „locuri", *büh* „zeu" – *b'ih* „(el) a alergat";

/**ü**/ – /**u**/: *hrüb* „mormânt" – *hrub* (lit. hrubyj) adj. „mare; gras, gros", *bük* „parte, latură" – *buk* „fag", *küt* „pisică" – *kut* „unghi, colț".

1.7.2. Majorității graiurilor huțule, bucovinene şi bucovineano-huțule îi este propriu sistemul cu şase foneme a vocalismului accentuat (schema 1)[111]. Opoziția acestor foneme reiese din următoarele exemple:

/**i**/ – /**y**/: *um'íti(y)* „a şti" – *um'ýti(y)* „a spăla", *p'iŭ* „jumătate" – *pyŭ* „(el) a băut", *v'iŭ* „bou" – *vyŭ* „(el) a urlat", *hr'ib*[p] „mormânt" – *hryb*[p] „ciupercă";

/**y**/ – /**e**/: *my* pron. pers „noi" – *me* forma scurtă a viitorului, pers. a II-a sg. de la *imáty* „a avea", *klyn* „pană, ic" – *klen* „arțar", *lyp* gen. pl. de

[111] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 49-50.

la „tei” – *lep* „jeg”, *myš* „şoarece” – *meš* viitor pers. a II-a sg. de la *imaty;*

/**e**/ – /**a**/: *oréŭ* „corb” – *oráŭ* „(el) a arat”, *der / d'er* „(el) a zgâriat” – *dar* „dar, cadou”, *vérti(y)* „a arunca” – *várti(y)* „pază”, *len* „feudă, obligație” – *lan* „lan, câmp”;

/**a**/ – /**o**/: *práti(y)* „a spăla rufele la râu” – *próti(y)* „împotriva, contra”, *páčka* „tutun” – *póčka* „rinichi”, *draŭ* „(el) a zgâriat” – *droŭ* gen. de la „lemne”, *koráva* „tare, scorţos” – *koróva* „vacă”, *náša* „a noastră” – *nóš'a, nóš'ê* „1. port, îmbrăcăminte populară; 2. sarcină, povară”;

/**o**/ – /**u**/: *tot* „acela” – *tut* „aici”, *moch* „muşchi (de copac)” – *much* gen. de la „muscă”, *kórka* gen. de la „plută” – *kúrka* „găină”;

/**u**/ – /**i**/: *buk* „fag” – *bik* „parte, latură”, *much* gen. pl. de la „muscă” – *m'ich* „sac”, *mur* „zid” – *m'ir* gen. pl. de la „măsură”, *puk* „(el) s-a spart” – *p'ik* „(el) a fript”.

1.7.3. Unor graiuri huțule ale Sucevei (Izvoarele Sucevei, Moldova-Sulița, Breaza, Paltin, Ciumirna, Lupcina, Brodina)[112] le este propriu un sistem aparte de foneme vocalice. Acestor graiuri le este caracteristică şi vocala **[ы]**, care apare în locul vechiului **[o]** din noile silabe închise (în poziție accentuată). Drept urmare, mai apar următoarele opoziții fonematice:

/**ы**/ – /**y**/: *vыŭ* „bou” – *výŭ* „(el) a urlat”, *pыŭ* „jumătate” – *pyŭ* „(el) a băut”, *fыst* „coadă” – *fyst* adv. „tare”, *stыŭ* „masă” – *styŭ* „(el) îngheța, se prindea”;

/**ы**/ – /**i**/: *vыŭ* „bou” – *v'iŭ* „(el) a condus (de mână)”, *vыz* „car” – *v'iz* „(el) a cărat”.

1.7.4. Graiurilor de stepă ale Dobrogei le este propriu, ca şi majorității graiurilor ucrainene de pe teritoriul României, sistemul cu şase vocale (schema 1). Iată opozițiile fonematice ale acestora:

/**i**/ – /**y**/: *v'íjim* „(noi) suflăm” – *výjim* „(noi) urlăm”, *hub'íŭ* gen. pl. de la „buză” – *hubýŭ* „(eu) pierdeam”;

/**y**/ – /**e**/: *try* „trei” – *tre* „pisează”, *syl* gen. pl. de la „putere” – *sel* gen. pl. de la „sat”;

/**e**/ – /**a**/: *bent* „pârâu” – *bant* gen. de la „funde, panglici”, *den'* „zi” – *dan'* „bir, tribut”, *cep* „lanț” – *cap* „țap”;

/**a**/ – /**o**/: *znaŭ* „(el) a ştiut” – *znoŭ* adv. „din nou, iarăşi”, *mak* „mac” – *mok* „dig”;

/**o**/ – /**u**/: *tóže^{y}* adv. „de asemenea” – *túže^{y}* „(el) e mâhnit”, *vótka* „vodcă” – *vútka* „undiță”;

---

[112] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 608.

/u/ – /i/: *búla* „(ea) a fost” – *b'íla* „albă”, *buk* „fag” – *b'ik* „parte, latură”.

1.8. Fonemele vocalice neaccentuate, în comparație cu cele accentuate, au câteva caracteristici, şi anume unele „îşi pierd marca de diferențiere, iar altele, proprii poziției accentuate, nu se întâlnesc deloc în cea neaccentuată”[113].

În toate graiurile ucrainene din România, cu excepția celui din Rona de Sus, în poziție neaccentuată apar fonemele: **[i]**, **[a]**, **[o]** şi **[u]**, iar opoziția fonematică **/y/ – /e/** se neutralizează într-un singur arhifonem, **[ə]**, care este redat prin semnele **[y^{e}]** sau **[e^{y}]**: *hóre*^{y} (lit. hore) „necaz, jale, mâhnire” – *hóry*^{e} „munți”, *me*^{y}*né* „(pe) mine” – *my*^{e}*né* „va trece (timpul)”, *hre*^{y}*bý* „greblează!” – *hry*^{e}*bý* „hribe”, *bráte*^{y} acuz. de la „frate” – *bráty*^{e} „a lua”[114].

Trăsăturile acustico-articulatorii ale arhifonemului **[ə]** sunt unele de diferențiere, fiind opuse altor foneme vocalice doar în poziția neaccentuată. Trebuie semnalat, aici, că opoziția **/y/ – /e/** nu serveşte niciodată la deosebirea cuvintelor sau formelor gramaticale în poziție neaccentuată.

1.9. Sistemul neaccentuat al fonemelor vocalice este reprezentat prin următorul triunghi, identic pentru toate graiurile ucrainene din România[115] (fără cel din Rona de Sus):

i **u**

ə

o

a

Iată câteva exemple pentru opoziția fonematică a vocalelor în poziție neaccentuată:

/a/ – /o/: *zar'á* (lit. zar') acuz. sg. de la „broasca de la uşă” – *zor'á* (lit. zirka) „stea, rază”, *rabý* „robi” – *robý* „lucrează!”, *valý* „doboară!” – *volý* „boi”, *témna* „închisă (la culoare)” – *témno* adv. „întuneric” (în graiurile transcarpatice); *zalýti(y)* (lit. zalyty) „1. a inunda, 2. a vărsa, 3. a stinge, 4. a turna, 5. a polei” – *zolýtí(y)* „a cenuşări, a zoli, a fierbe rufele cu leşie” (în graiurile huțule), *darý* „daruri” – *dorý* gen. de la „cuminecătură”, *rána* „rană” – *ráno* adv. „dimineață” (în graiurile de stepă);

/o/ – /u/: *pótok* „țeavă, burlan” – *pótuk* (lit. potik) „pârâu”, *dobýty* „a omorî în bătaie” – *dubýty* „a vopsi (lâna)”, *koréc* „insectă” – *kuréc*

[113] *Ibidem*.

[114] În graiul din Rona de Sus, fonemul **[ы]** apare atât în poziția accentuată, cât şi în cea neaccentuată, iar opoziția fonematică **/ы/ – /e/** nu se neutralizează: *hóre* „necaz” – *hórы* „munți”, *mené* „(pe) mine” – *mыné* „va trece”.

[115] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 609.

„fumător” (în graiurile transcarpatice); *d**o**rý* gen. de la „cuminecătură” – *d**u**rý* „păcăleşte!”, *uk**o**sýti(y)* „a cosi” – *uk**u**sýti(y)* „a muşca” (în graiurile huţule şi bucovinene);

/**u**/ – /**i**/: ***ru**dká* „oişte” – *r'**i**dká* „rară”, ***bu**dý* „trezeşte, scoală!” – *b'**i**dý* „nenorociri” (în graiurile transcarpatice); *b**u**žý / b**u**dý* „afumă (carnea)!” – *b'**i**žý* „fugi!”, *zas**u**váti(y)* „1. a vârî, 2. a zăvorî (uşa)” – *zas'**i**váti(y)* „a semăna, a presăra” (în graiurile huţule şi bucovinene), ***ru**ká* „mână” – *r'**i**ká* „fluviu, râu” (în graiurile de stepă).

Sistemul fonemelor vocalice în poziţe neaccentuată din graiul satului Rona de Sus este identic cu sistemul accentuat:

i **ы** **u**

o

e

a

Iată opoziţia fonematică a vocalelor în acest caz:

/**u**/ – /**ы**/: *mích**u*** gen. de la „saci” – *mích**ы*** „saci”, *múch**u*** acuz. de la „muscă” – *múch**ы*** „muşte”;

/**ы**/ – /**i**/: *u hór**ы*** loc. de la „munţi” – *u hór**i*** loc. de la „necaz”.

1.10. În toate graiurile ucrainene de pe teritoriul României fonemul **[o]** are, în poziţie neaccentuată, variantele [**ô**], [**o^{u}**], [**u^{o}**], [**u**][116].

1.10.1. Astfel, în unele graiuri transcarpatice, în cele huţule şi bucovinene, înaintea silabei accentuate care conţine o vocală închisă (**[i]** şi **[u]**) sunetul **[o]** se închide spre **[u]** (ukanie parţială) sau, câteodată, se contopeşte cu acesta (ukanie pronunţată): ***nô**čúje* „înnoptează”, *h**ô**r'í* adv. „sus”, *k**o^{u}**žúch* „cojoc”, *t**o^{u}**bí* pron. pers în dat. „ţie”, *k**u**hút* „cocoş”, ***u**brúč*[117] (lit. obruč) „cerc de butoi” (în graiurile transcarpatice); ***u^{o}**núč'i* (lit. v noči) adv. „noaptea”, *h**u**l**u**býj* (lit. holubyj) „albastru”, *h**u**d**u**váti(y)* (lit. hoduvaty) „a hrăni”, ***u**brúč* „cerc de butoi” (în graiurile huţule şi bucovinene).

1.10.2. În graiurile de stepă variantele **[o^{u}]**, **[u^{o}]**, **[u]** ale fonemului **[o]** apar şi înaintea altor vocale accentuate (nu numai înaintea lui [i] şi [u]): *m**o^{u}**l**o^{u}**dú* (lit. molodu) gen. de la „mireasă”, ***o^{u}**dn'**í*** (lit. odn'i) „unii”, *z**u^{o}**zúl'a* (lit. zozul'a) „cuc”, *č**u**l**u**v'ik* (lit. čolovik) „bărbat”, *t**u**rhújut'* (lit. torhújut') „(ei) fac comerţ, negociază”, *č**u**týry* (lit. čotyry) num. „patru”, *u sl**u**b**u**d'í* „în libertate”, *p**u**žár* (lit. požar) „foc, incendiu”.

Răspândirea acestui fenomen fonetic (ukanie) în graiurile de stepă ale Dobrogei, într-o măsură mai mare decât în masivul principal al dialectului

---

[116] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 52.

[117] Închiderea lui **[o]** spre **[u]** sau chiar contopirea cu acesta se observă în graiurile transcarpatice din Crăciuneşti, Tisa (cf. D. Horvath, *loc cit.*, p. 6) şi Lunca la Tisa.

sud-estic, le apropie pe acestea de unele graiuri ale dialectului sud-vestic, care sunt cunoscute prin fenomenul de „ukanie pronunțată”[118].

1.11. În poziție neaccentuată, vocala **[a]** după consoană palatală își deplasează articularea spre seria central-anterioară, notată cu **[ȧ]**: *t'**ȧ**škýj* (lit. t'aškyj) adj. „greu”, *d'**ȧ**ký* (lit. d'aky) pl. de la „diac”, *m'**ȧ**kýj* (lit. m'akyj) „moale” (în unele graiuri transcarpatice), *j**ȧ**rók* (lit. jarok) „râpă, văgăună mică”, *s'**ȧ**týj* (lit. sv'atyj) „sfânt”, *blýezn'**ȧ**ta* (lit. blyzn'ata) „gemenii” (în graiurile de stepă). Atunci când se găsește între consoane palatale, **[a]** își deplasează articularea spre seria anterioară, **[ä]**: *z'**ä**tí* (lit. z'ati) „gineri”, *l'**ä**l'á* dial. „copil mic” (în graiurile transcarpatice), *chód'**ä**t'* (lit. chod'at') „(ei) umblă”, *láz'**ä**t'* (lit. l'azut') „(ei) urcă, se cațără”, *m'ís'**ä**c'* (lit. mis'ac') „lună”, *chrýst'**ä**t'* (lit. chryst'at') „(ei) botează” (în graiurile de stepă)[119].

1.12. În unele graiuri transcarpatice (Rona de Sus, Lunca la Tisa, Crăciunești, Tisa, Remeți și Teceul Mic), **[a]** după consoana palatală a trecut la **[i]**[120]: *l'**í**háty* (lit. l'ahaty) „a se culca”, *s'**i**hátye* (lit. s'ahaty) „a tinde (spre ceva), a se întinde (după ceva)”, *nat'**i**hátы* (lit. nat'ahaty) „a îmbrăca, a trage peste”, *dos'**i**háty* (lit. dos'ahaty) imperfectiv pentru lit. s'ahaty, *st'**i**háty* (lit. st'ahaty) „a dezbrăca, a da jos”. Trecerea aceasta se poate observa și în terminația unor numerale cardinale: *odyenác'c'**i**t'* (lit. odynádc'at') „unsprezece”, *dvanác'c'**i**t'* (lit. dvanádc'at') „doisprezece”, *trynác'c'**i**t'* (lit. trynadc'at') „treisprezece”, *p'atnác'c'**i**t'* (lit. p'atnadc'at') „cinsprezece” *us'imnác'c'**i**t'* (lit. vis'imnadc'at') „optsprezece”, *dvát'c'c'**i**t* (lit. dvadc'at') „douăzeci”.

1.12.1. Acest fenomen este mult mai răspândit în graiurile huțule și pocuto-bucovinene[121]: *jéhn'**i*** (lit. jahn'a) „miel”, *kól**i**dnіek* (lit. kol'adnyk) „colindător”, *tre tіés**i**č'i* (lit. try tys'ači) „trei mii”, *úpr**i**ž* (lit. upr'až) „ham”, *vôd'(g')**í**nij* (lit. vod'anyj) „de apă, acvatic”[122].

1.12.2. În graiurile de stepă, acest fenomen se observă doar în unele forme ale numeralului: *dév'(j)**i**t'* (lit. dev'at') „nouă”, *d'és'**i**t* (lit. des'at') „zece”, *dvanác'c'**i**t'* (lit. dvanadc'at') „doisprezece”, *čo(u)tyrnác'c'**i**t'* (lit. čotyrnadc'at') „paisprezece”, *dvác'(c'c')**i**t* (lit. dvadc'at') „douăzeci”, *trýc'c'**i**t'* (lit.. trydc'at') „treizeci”. După cum afirmă N. Pavliuc și I. Robciuc, existența acestui fenomen fonetic apropie aceste graiuri de cele ale dialectului sud-vestic[123].

---

[118] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 42 și 177-178.

[119] I. Robciuc, *Schiță a sistemului vocalic al graiului ucrainean din satul Hamcearca (județul Tulcea)*, în SCL, XIX, 1968, p. 178.

[120] Cf. D. Horvath, *op. cit.*, p.6.

[121] C. Reguș, *Graiul ucrainean din Ipotești – Suceava*, în *Studii de slavistică*, vol. I, București, 1969, p. 262.

[122] Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 32.

[123] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 600-601.

1.13. O trăsătură specifică graiurilor huțule şi bucovinene este închiderea lui **[e]** (mai ales în poziție neaccentuată) până la **[i]**. De obicei, aceasta are loc în cazul în care **[e]** este situat înaintea consoanelor palatale: *blahovíščin'ê* (lit. blahoviščen'a) „Buna Vestire", *ščin'úk* „cățeluş".

1.13.1. I. Pătruț a găsit exemple în care închiderea lui **[e]** până la **[i]** are loc şi după unele sunete palatale: *pláči(t)* (lit. plače) „(el, ea) plânge", *plésči* (lit. plešče) „(el, ea) aplaudă", *me búd'i* (lit. my budemo) „(noi) vom fi". Prin această închidere, graiul din valea Sucevei – după cum afirmă autorul – este singular, fiindcă de la ceilalți huțuli avem atestată închiderea lui **[e]** numai înainte, nu şi după sunete palatale[124].

1.13.2. Închiderea lui **[e]** până la **[i]**, înaintea consoanelor palatale din silabele neaccentuate, o întâlnim şi în unele graiuri transcarpatice: *dúrin'* (lit. duren') „prost, neghiob, nătărău", *kútin'* (lit. kuten') „colț", *min'í* (lit. meni) pron. pers. în dat. „mie", *svúrin'* (lit. svoren') „1. cui, piron, pivot, 2. cuiul inimii de la car".

1.14. Tendința deplasării articulării lui **[u]**, mai ales în poziție neaccentuată, se întâlneşte şi în graiurile transcarpatice, deşi nu se realizează în gradul în care aceasta se întâlneşte în graiurile huțule, bucovinene sau de stepă, ca şi în alte graiuri ucrainene[125]. Astfel, după consoanele palatale, sunetul **[u]** îşi deplasează articularea spre seria medială, notat cu **[ů]**: *búrd'ůchy* dial. „burți", *l'ůbýty^e* (lit. l'ubyty) „a iubi" (în graiurile transcarpatice); *p'ůtkóva* „potcoavă", *v'ůknó* (lit. vikno) „geam", *m'ůšéj* gen. de la „şoareci" (în graiurile huțule şi bucovinene); *l'ůdej* (lit. l'udej) gen. de la „oameni", *bát'ůška* dial. „stareț, popă", *be^{y}nd'ůhú* „loitră suplimentară" (în graiurile de stepă).

Vocala **[u]**, situată între consoanele palatale, are tendința de a-şi deplasa articularea spre seria anterioară, **[ü]**: *z l'üd'mý* „cu oameni", *kl'üčí* „chei" (în graiurile transcarpatice); *l'übl'ú* „(eu) iubesc", *posvátajüt'c'a* „(ei) se vor peți" (în graiurile huțule şi bucovinene); *darújüt'* (lit. darujut') „(ei) dăruiesc", *t'üt'ún'* „tutun", *pry^{e}b'ihájüt'* „(ei) vin în fugă" (în graiurile de stepă)[126].

2. SISTEMUL CONSONANTIC

2.0. Consoanele din graiurile ucrainene de pe teritoriul României au câteva trăsături specifice, prin care acestea se deosebesc atât de limba literară, cât şi de alte graiuri. Astfel de particularități depind, în principiu, de poziția consoanelor în cuvânt.

2.1. Consoanele labiale (bilabiale şi labiodentale) **[p]**, **[b]**, **[m]**, **[v]**, **[f]**, din graiurile ucrainene de pe teritoriul României, „apar dure în toate pozițiile, cu

124 I. Pătruț, *op. cit.*, p. 25.
125 F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 44.
126 I. Robciuc, *op. cit.,* p. 180.

excepția celei în care acestea se află înaintea lui **[i]**”[127]: ***pástы*** (lit. pasty) „a paşte”, *u **polúdnы*** „(la) amiază”, ***polonyná*** (lit. polonyná) „păşune”, ***plákaty*** (lit. plakaty) „a plânge”, *kolý**ba*** (lit. kolyba) „colibă”, ***béčka*** „trestie”, ***bús'ok*** „barză”, ***blýskaty*** (lit. blyskaty) „a fulgera”, ***mýska*** (lit. myska) „1. blid, 2. lighean”, ***móže*** „(el, ea) poate”, ***majétok*** (lit. majetok) „moşie, domeniu”, ***vátra*** (lit. vatra) „foc, rug”, ***vójna*** (lit. v'ijna) „război”, ***fartúch*** (lit. fartuch) „şorț”, ***fúrtka*** (lit. chvirtka) „portiță”; ***sop'íl(ŭ)ka*** (lit. sop'ilka) „fluier”, ***ob'íd*** „prânz”, ***um'íti(y)*** „a şti”, ***v'íchot'*** (lit. v'ichot') „legătură, mănunchi”, ***f'íŭkatы(i)*** „a fluiera”.

2.1.1. În graiurile transcarpatice, huțule şi în unele bucovinene, după labiala **[m]** apare **[n]** epentetic (întotdeauna palatal)[128]: *zem**n**'á* (lit. zeml'a) „pământ”, *iz zem**n**'í* „din pământ”, *m**n**'áso* (lit. m'aco) „carne”, *m**n**'atá* (lit. m'ata) „mentă”, *im**n**'á* (lit. im'a) „nume”, *m**n**'aká* (lit. m'aka) adj. fem. „moale” (în graiurile transcarpatice); *na zém**n**'í* „pe pământ”, *m**n**'êtá* „mentă”, *em**n**'ế* „nume”, *m**n**'êká* „moale” (în graiurile huțule şi bucovinene).

2.1.2. Consoana **[v]** se pronunță, în anumite poziții, fie ca un [u] nesilabic, notat **[ŭ]**, fie ca [v] bilabial, notat cu **[w]**.

2.1.2.1. Astfel, în graiurile transcarpatice[129], huțule şi bucovinene **[v]** trece în **[ŭ]** în următoarele situații: a) la început de cuvânt sau în interiorul lui (la sfârşit de silabă), înaintea consoanelor: ***ŭ**sýpaty^{e}* (lit. vsypaty) „a turna (ceva lichid)”, ***ŭ**tyráty^{e}* (lit. vtyraty) „a şterge”, ***ŭ**čéra* (lit. včera) „ieri”, *zá**ŭ**tra* (lit. zavtra) „mâine”, *pó**ŭ**nyj* (lit. povnyj) adj. „plin”, *dó**ŭ**hyj* (lit. dovhyj) adj. „lung”, *vo**ŭ**k* (lit.vovk) „lup”; b) la sfârşitul cuvântului: *ŭz'á**ŭ*** (lit. vz'av) „(el) a luat”, *zna**ŭ*** (lit. znav) „(el) a ştiut”, *hadá**ŭ*** dial. „(el) a crezut”, *s'idá**ŭ*** (lit. s'idav) „(el) se aşeza”, *spi**ŭ**á**ŭ*** (lit. spivav) „(el) a cântat”, *žonó**ŭ*** instr. de la „soție, femeie”, *sestro**ŭ*** instr. de la „soră”.

2.1.2.2. În aceleaşi graiuri, **[v]**, la început de cuvânt şi în interiorul lui, se pronunță ca şi **[w]** (bilabial): ***w**enó* (lit. vyno) „vin”, *o**w**ä́s* (lit. oves) „ovăz”, *zabá**w(ŭ)**a* (lit. zabava) „distracție, petrecere”, *prá**w**o* adv. „drept”, *s**w(ŭ)**atú* voc. sg. „cuscrule!”.

2.1.2.3. Există însă cazuri, în unele graiuri transcarpatice şi huțule[130], când consoana **[v]** a trecut în vocala **[u]**: ***u**čéra* „ieri”, *u kopûc'**u*** „în claie”, ***u**z'áŭ* „(el) a luat”, ***u**z'ếla* „(ea) a luat” etc.

2.1.2.4. Prezența lui **[v]** protetic (propriu limbii ucrainene literare) înaintea unor vocale apare în unele graiuri transcarpatice facultativ, iar în unele nu apare deloc: *oz'mý* – ***v**oz'mý* „ia!”, *úcho* – ***v**úcho* „ureche”, *uknó* (lit. vikno) „geam”, *udrázu* (lit. vidrazu) adv. „deodată” (această formă apare doar în graiul din Rona de Sus).

[127] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 602.
[128] Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 49.
[129] Vezi D. Horvath, *op. cit.*, p. 9.
[130] Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 51.

2.1.3. În majoritatea cazurilor, „labiala fricativă **[f]** apare în locul grupurilor **[chv]**, **[kv]** din limba literară”[131]: ***fúrtka, fűrtka, f’írtka*** (lit. chvurtka) „portiță”, ***fasól’a, fasúl’a*** (lit. kvasol’a) „bob de fasole”, ***fartúch*** „sorț” (în graiurile transcarpatice); ***f’ist, fыst*** (lit. chvist) „coadă”, ***f’írtka*** „portiță”*,* ***falýti(y)*** (lit. chvalyty) „a lăuda”, ***fatáti(y)*** (lit. chvataty) „a apuca, a prinde”, ***foróst*** (lit. chvorost) „vreascuri”, ***fasúl’a*** „bob de fasole”*,* ***fartúch*** (în graiurile huțule şi bucovinene); ***falýty*** „a lăuda”, ***fátaty, foróst, fartúch, fasól’a*** (în graiurile de stepă).

De asemenea, consoana labială **[f]** apare şi în unele cuvinte împrumutate, numărul acestora fiind mai mare decât în limba literară: ***fyst, fest, fыst*** (< germ.) adv. „tare”, ***furt*** (<germ.) „mereu”, ***fájno*** (< germ.) adv. „frumos”, ***fíndža*** (< magh.) „cană”, ***faradnýj*** (< magh.) „obosit” (în graiurile transcarpatice); ***f’in, fína*** (< rom.) „fin, fină”, ***f’íra*** (< germ.) „car”, ***fyst, furt, fájno, bufét*** (< rom.) (în graiurile huțule şi bucovinene).

2.2. Consoanele dentale **[d]**, **[t]**, **[n]** se pronunță atât dur cât şi palatalizat[132].

2.2.1. În comparație cu limba literară, dentala **[t]** se pronunță dur la formele verbale de persoana a III-a singular şi plural ale verbelor de conjugarea a II-a, şi la cele de persoana a III-a plural ale verbelor de conjugarea I (doar în graiurile transcarpatice)[133]: *stojí**t*** „(el, ea) stă” – *stojá**t*** „(ei) stau”, *nósy**t*** (şi *nósы**t***) „(el, ea) cară” – *nós’a**t*** „(ei) cară”; *kládu**t*** „(ei) pun”, *be^{y}rú**t*** „(ei) iau”, *čytáju**t*** „(ei) citesc”, *pûšu**t*** „(ei) scriu”, *róbl’a**t*** „(ei) muncesc”.

2.2.1.1. Există, în unele graiuri transcarpatice (din Maramureş şi Banat), cazuri în care apare **[t]** şi la persoana a III-a singular a verbelor de conjugarea I: *zna**t*** (lit. znaje) „(el, ea) ştie”, *dúma**t*** (lit. dumaje) „(el, ea) gândeşte”, *slúcha**t*** (lit. sluchaje) „(el, ea) ascultă”, *spivá**t*** (lit. spivaje) „(el, ea) cântă”, *z’v’ída**t*** „(el, ea) întreabă”, *me^{y}té**t*** (lit. mete) „(el, ea) mătură”, *be^{y}ré**t*** (lit. bere) „(el, ea) ia”.

2.2.1.2. În graiurile huțule şi bucovinene **[t]** dur apare la persoana a III-a plural a verbelor de conjugarea I şi la aceeaşi persoană, singular şi plural, a verbelor de conjugarea a II-a: *znáju**t*** „(ei) ştiu”, *kladú**t*** „(ei) pun”, *b’ižý**t*** „(el, ea) aleargă” – *b’ižú**t*** „(ei) aleargă”, *stojí**t*** „(el, ea) stă” – *stojú**t*** „(ei) stau”[134], *nósi**t*** (el, ea) cară, poartă” – *nós’u**t*** „(ei) cară”.

2.2.1.3. Atât în unele din aceste graiuri, cât şi în cele transcarpatice, la persoana a III-a singular a verbelor de conjugarea I se păstrează **[t]** dur: *znáje**t*** (lit. znaje) „(el, ea) ştie”, *dúmaje**t*** (lit. dumaje) „(el, ea) se gândeşte”, *slúchaje**t*** (lit. slúchaje) „(el, ea) ascultă”.

2.2.1.4. În toate graiurile ucrainene de pe teritoriul României care aparțin dialectului sud-vestic, **[t]** dur apare în locul lui **[t’]** literar la unele verbe de persoana a II-a singular, modul imperativ: *robí**t*** „lucrați!”, *klad’í**t*** „puneți!”, *pыší**t*** „scrieți!”, *ne^{y}sí**t*** „duceți!”.

[131] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 602.
[132] *Ibidem*.
[133] Cf. D. Horvath, *loc. cit.*
[134] N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

2.2.2. Există unele cuvinte, în majoritatea graiurilor transcarpatice, în care înaintea lui [i] (dar şi în alte poziţii) consoana **[t]** trece, în urma unei puternice palatalizări, în **[k]**: ***k****ísto* (lit. tisto) „aluat, cocă", ***k****líje* (lit. tlie) „1. a se descompune, 2. a mocni", *s****k****iná* (lit. st'ina) „perete".

2.2.3. În graiurile huţule şi bucovinene acest fenomen este mult mai pronunţat şi mai răspândit. Astfel, sunetele **[d']**, **[t']** îşi mută câteodată articularea înapoi, pe locul velarelor **[g']**, **[k']**[135]: ***g'****íŭka* (lit. d'ivka) „fată", ***g'****ếkuvati(y)* (lit. d'akuvaty) „a mulţumi", ***g'****id* (lit. d'id) „bunic", *m'i****g'*** (lit. mid') „cupru", ***g'****é****g'****a* (lit. d'ed'a) „1. unchi, 2. moş, nene", ***g'****óchkati(y)* dial. „a bate (inima)", ***k'****ílo* (lit. t'ilo) „corp, trup", ***k'****ếško* (lit. t'aško) adv. „greu", ***k'****u****k'****ún* (lit. t'ut'un) „tutun", *dvác'i****k'*** (lit. dvadc'at') num. „douăzeci", *baha****k'****ốch* (lit. bahat'och) gen. de la „mulţi"[136].

2.3. Consoanele fricative **[z]**, **[s]** apar în graiurile ucrainene din România atât dure, cât şi moi.

2.3.1. În comparaţie cu limba literară, sunetul **[s']** apare dur în graiurile huţule, bucovinene[137] şi în graiul transcarpatic din Rona de Sus în următoarele poziţii:

a) în finalul absolut al cuvântului (la unele adverbe şi pronume): *d'e****s*** (lit. des') „undeva", *kolý****s*** (lit. kolys') „cândva", *chto****s*** (lit. chtos') „cineva", *šo****s*** (lit. ščos') „ceva", *ce****s*** „acesta", *ce****s****á* „aceasta" (în graiurile huţule şi bucovinene); *de****s****, kolû****s****, chto****s****, ščo****s*** (în graiul din Rona de Sus);

b) în sufixul **-s'k** al adjectivului: *s'íl****sk****'ij* (lit. sil's'kyj) „sătesc, rural", *m'í****sk****'ij* (lit. mís'kyj) „orăşenesc, urban", *rú****sk****'ij* (lit. rus'kyj) „rusesc" (în graiurile huţule şi bucovinene); *síl****sk****ыj, rú****sk****ыj*, *romún****sk****ыj* „românesc" (în graiul din Rona de Sus);

c) în forma scurtă a pronumelui reflexiv **s'a** (< sę): *ja* ***sy*** *kupáŭ* „eu m-am scăldat", *ja ŭbráŭ* ***sy*** „eu m-am îmbrăcat", *kolýc mu* ***sy*** *str'ítily* „când noi ne-am întâlnit" (în graiurile huţule şi bucovinene); *ja* ***sa*** *kupáŭ, ja ubráŭ* ***sa****, kolû mы* ***sa*** *strítыlы* (în graiul din Rona de Sus).

2.3.2. În unele graiuri transcarpatice din Banat se observă câteodată o palatalizare totală a fricativei **[s']**, şi, ca rezultat, această consoană este percepută cu o nuanţă „şuierătoare"[138]: ***s''****im* (lit. sim) „şapte", ***s''****íno* (lit. sino) „fân", ***s''****vit* (lit. svit) „lume", ***s''****p'iváty* (lit. spivaty) „a cânta", *ő****s''****in'* (lit. osin') „toamnă", ***s''****at'ýj* (lit. sv'atyj) „sfânt" etc. Acelaşi fenomen, dar într-o formă mai redusă, se întâlneşte şi în graiul transcarpatic din Lunca la Tisa: *ú****s''****im* „opt", ***s''****atýj* „sfânt", ***s''****íno* „fân".

---

[135] I. Robciuc, *Studii…*, p. 68.

[136] I. Pan'kevyč a observat existenţa acestor două sunete (**[g']**, **[k']**), rezultate din cele două dentale palatalizate, în toate părţile unde trăiesc huţuli; cf. *op. cit.*, p. XXIII, 114, 392.

[137] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 602-603.

[138] *Ibidem*, p. 603.

Existența lui **[c'']** (şi a lui **[z'']**) este mult mai răspândită în graiurile carpatice de vest (lemkiene)[139].

2.4. Consoanele africate **[dz]**, **[c]** se pronunță şi ele atât dur, cât şi înmuiat. În locul lui **[c']** din limba literară, în graiurile huțule, bucovinene, ca şi în majoritatea graiurilor transcarpatice, apare **[c]** dur:

a) în sufixul substantivului, **-ec'**: *kupéc* (lit. kupec') „cumpărător, negustor", *stoléc* (lit. stolec') „scaun", *kly*ᵉ*véc* „ciocan", *rubéc* (lit. rubec') „tiv, cusătură", *chlópec* „băiat", *h(v)orobéc* (lit. horobec') „vrabie", *ovéc* gen. pl. de la „oaie", *hó(ô)lubec* (lit. holubec') „porumbel; sarma". Excepție fac doar unele graiuri din Banat, în care, în poziția dată, se păstrează vechea palatalizare a sunetului **[c]**: *stolýc', chlópyc'* (lit. chlopec') „băiat", *otýc'* „tată"[140].

I. Pan'kevyč susține că depalatalizarea lui **[c]** final, fiind cunoscută doar în graiurile carpatice periferice, este o influență a limbilor vecine, şi anume, în graiurile lemkiene ar fi o influență slovacă, iar la huțuli una românească[141]. Însă existența lui **[c]** în graiul dialectului nordic, după cum afirmă F. T. Žylko[142], nu ne îndreptățeşte să considerăm acest fenomen ca fiind local, propriu doar graiurilor carpatice.

b) în sufixul adjectivelor, **-c'k-** : *n'iméck'ij* (lit. n'imc'kyj) „german", *turéck'ij* „turcesc", *g'ivócka* „feciorelnică", *kupéck'ij* „negustoresc" (doar în graiurile huțule din Moldova); *n'iméckыj, turéckыj, d'ivóckыj* „feciorelnic", *l'údckыj* „omenesc" (în graiul din Rona de Sus).

c) la formele de acuzativ singular ale substantivelor cu tema în **-a**: *te*ʸ*(i)lýcu* „junincă", *polý*ᵉ*cu* „etajeră", *palaniýcu* „colțunaş", *kopý*ᵉ*cu* „claie", *hran*ⁱ*ýcu* „graniță" (în graiurile huțule şi bucovinene din Moldova)[143].

2.5. Consoanele fricative **[ž]**, **[š]** şi africata **[č]** apar în graiuri atât dure, cât şi moi. În toate graiurile ucrainene din România, înaintea lui **[i]** aceste consoane apar palatalizate. În graiurile huțule şi bucovinene **[ž]**, **[š]**, **[č]** sunt moi şi în alte poziții: *sáž'a* (lit. saža) „funingine", *dúž'a* (lit. duža) adj. „puternică", *ž'ýba* (lit. žaba) „broască", *hrýž'a* (< rom.) „grijă"; *duš'á(ê)* (lit. duša) „suflet", *dóš'ka* (lit. doška) „scândură", *š'ýpka* (lit. šapka) „căciulă"; *kúč'a(ê)* (lit. kuča) „1. grămadă, 2. cuşcă (pentru câine)", *č'ys* (lit. čas) „oră, timp", *chóč'u* (lit. choču) „(eu) vreau", *č'oló* (lit. čolo) „frunte".

2.6. Africata **[dž]** se pronunță, de obicei, în toate graiurile, dur, şi apare mai ales în cuvintele împrumutate: *džý(ê)rha* (< rom.) „cergă", *f'índža* (< magh.) „ceaşcă", *tándžur* (< magh.) „farfurie", *džm'il'* (lit. džm'il') „bondar, bărzăun" (în graiurile transcarpatice); *bdžolá* (lit. bdžola) „albină", *badžókura* (< rom.)

[139] Cf. F.T. Žylko, *op. cit.*, p. 221.
[140] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 603.
[141] I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 131, 169, 392.
[142] F. T. Žylko, *op. cit.*, p.143.
[143] Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

„batjocură” (în graiurile huţule şi bucovinene); *badžák* (< turc.) „ţeavă”, *bdžóla* „albină” (în graiurile de stepă)[144].

2.7. Consoana lichidă **[l]** se pronunţă, în toate graiurile, atât dur, cât şi înmuiat. Înaintea lui **[i]**, **[l]** este moale în majoritatea graiurilor şi doar în unele transcarpatice (Rona de Sus, Ruscova, Remeţi) şi huţule (Izvoarele Sucevei, Moldova-Suliţa, Dănilă etc.), în poziţia dată, acesta se pronunţă dur[145]: *chlib* (lit. chlib) „pâine”, *сыbúli* (lit. cybul'i) pl. de la „ceapă”, *kolíno* (lit. kol'ino) „genunchi”, *linûvыj* (lit. linyvyj) „leneş” (în Rona de Sus); *líto* (lit. l'ito) „vară”, *cybúli* „cepe”, *lísý*^{e} „păduri”, *lísti(y) b'íli* „foi albe” (în graiurile huţule).

2.8. Vibranta **[r]** din graiurile ucrainene de pe teritoriul ţării noastre nu are aceeaşi pronunţie, putând să apară atât dur, cât şi moale.

2.8.1. În comparaţie cu limba literară, în graiurile transcarpatice, huţule şi bucovinene, „sunetul **[r]** păstrează vechea sa palatalizare, atât la sfârşit de cuvânt, mai ales în sufixul **-ar**, cât şi în interiorul acestuia, înaintea consoanelor”[146]: *kosár'* (lit. kosar) „cosaş”, *vozár'* „cărăuş”, *učar'* „cioban”, *byr'* „podeţ”, *zv'ir'* „fiară, animal sălbatic”, *vyr'ch* „vârf”, *tyr'ch* „greutate” (în graiurile transcarpatice); *vypér'* „vier”, *v'iŭč'ếr'* „cioban”, *stol'ýr'* „tâmplar”, *ver'ch* „vârf”, *dóktor'* „medic”, *v'ír'ti* „credeţi!”, *dz(z)ér'kalo* „oglindă” (în graiurile huţule şi bucovinene).

2.8.2. Consoana **[r]** din graiurile de stepă se pronunţă dur la sfârşit de cuvânt şi în interiorul acestuia, atunci când se află înaintea consoanelor (ca şi în limba literară). Există însă şi multe cazuri când, înaintea vocalelor posterioare **[a]**, **[o]**, **[u]**, acolo unde în limba literară avem în aceste condiţii **[r']**, apare **[r]** dur[147]: *burák* „sfeclă”, *pradém* „(noi) toarcem”, *zorá* „rază”, *rabýj* (lit. r'abyj) „pestriţ”, *prámo* adv. „drept (înainte)”, *troch* gen. de la „trei”, *orút* „(ei) ară”.

Întâlnim în aceste graiuri şi fenomenul invers, adică păstrarea la sfârşit de cuvânt sau prin palatalizarea vechilor consoane dure (**[r]**) la mijlocul şi sfârşitul silabei: *hór'kyj* „amar”, *komór'a* „cămară”, *bazár'* "bazar”[148].

2.9. Consoana medio-linguală **[j]** apare, ca şi în limba literară, la început de cuvânt şi între vocale: *jahóda* (lit. jahoda) „boabă, bacă”, *jehóda* „idem”, *znáju* „(eu) ştiu”, *dóju* „(eu) mulg”.

2.9.1. În majoritatea graiurilor se observă dispariţia lui **[j]**, în următoarele cazuri[149]:

a) în desinenţa cazului acuzativ singular a substantivelor feminine, a adjectivelor şi pronumelor, când acesta este situat între vocale: *žonóŭ*, *žúnkoŭ* (lit. žinkoju) „soţie”, *holovốŭ* (lit. nolovoju) „cap”, *rukốŭ* (lit. rukoju) „mână”, *velûkôŭ* (lit. velykoju) „mare”, *ho*^{u}*lubốŭ* (lit. holuboju) „albastră”, *tôŭ* (lit. tijeju) „aceea”, *neŭ* (lit. neju) „ea” (în graiurile transcarpatice); *mukóŭ* (lit. mukoju) „făină”, *chátoŭ*

---

144 *Ibidem.*
145 *Ibidem.*
146 I. Robciuc, *op. cit.*, p. 69.
147 N. Pavliuc, I Robciuc, *op. cit.*, p. 604.
148 I. Robciuc, *loc. cit.*
149 Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

(lit. chatoju) „casă”, *dušéŭ* (lit. dušeju) „suflet”, *ze^{y}mn^{i}éŭ* (lit. zemneju) „pământ”, *žóŭtoŭ* (lit. žoutoju) „galbenă”, *malóŭ* (lit. maloju) „mică”, *mójoŭ* (lit. mojeju) „(cu) a mea” (în graiurile huţule şi bucovinene);

b) la început de cuvânt, mai ales în poziţie neaccentuată, în unele graiuri huţule şi bucovinene: *ičm'ín* (lit. jačmin') „bondar”, *ilýc'a* (lit. jaluc'a) „brad”, *izýk* (lit. jazyk) „limbă”, *iž'ýk* (lit. jižak) „arici”, *icé* (lit. jajce) „ou”, *ikýj* (lit. jakyj) „care”, *ísty* (lit. jisty) „a mânca”[150];

c) la persoana a II-a şi a III-a singular, timpul prezent al verbelor de conjugarea a II-a în **-aješ, -aje**, în unele graiuri transcarpatice (Maramureş şi Banat) şi huţule (Suceava): *znaš* (lit. znaješ) „(tu) ştii” – *znat* (lit. znaje) „(el) ştie”, *dúmaš* (lit. dumaješ) „(tu) gândeşti” – *dúmat* (lit. dumaje) „(el) gândeşte”, *slúchaš* (lit. sluchaješ) „(tu) asculţi” – *slúchat* (lit. sluchaje) „(el) ascultă” (în graiurile transcarpatice); *tremáš* (lit. trymaješ) „(tu) ţii” – *tremát* (lit. trymaje) „(el) ţine”, *sp'iv(ŭ)áš* (lit. spivaješ) „(tu) cânţi” – *sp'iv(ŭ)át* (lit. spivaje) „(el) cântă” (în graiurile huţule).

2.9.2. În graiurile huţule şi bucovinene din Moldova s-a păstrat, după consoanele labiale **[b]**, **[p]**, **[v]**, **[m],** vechiul **[j]** din formele verbale de persoana I singular şi a III-a plural, în timp ce în graiurile transcarpatice şi de stepă, ca şi în limba literară, s-a dezvoltat **[l]** epentetic[151]: *l'úbju* (lit. l'ubl'u) „(eu) iubesc” – *l'úbjut* (lit. l'ubl'at') „(ei) iubesc”, *róbju* (lit. robl'u) „(eu) muncesc” – *róbjut* (lit. robl'at) „(ei) lucrează”, *lóŭju* (lit. lovl'u) „(eu) prind” – *lóŭjut* (lit. lovl'at) „(ei) prind”.

2.10. Consoanele velare **[g]**[152], **[k]**, **[ch]** şi laringala (fricativă) **[h]** se pronunţă în toate poziţiile dur, ca şi în limba literară; fac excepţie când acestea se află înaintea lui **[i]**: *gánok* (lit. hanok) „gang, pridvor”, *skátyrka, skátyrt'* (lit. skatert') „faţă de masă”, *chólod* (lit. cholod) „umbră”, *hor'áčka, hor'ýčka* (lit. hor'ačka) „febră”, *g'ips* „gips”, *tak'í* pron. pl. de la „aşa, asemenea”, *such'í* „uscaţi”, *toh'ít* „anul trecut” (în graiurile transcarpatice *to^{u}hút, to^{u}hűt*)[153]. Doar în graiurile huţule şi bucovinene ale Sucevei, consoanele palatale **[g']**, **[k']**, apărute în locul labialelor **[d']**, **[t']**, ca rezultat al palatalizării ultimelor, pot să apară şi în alte poziţii (a se vedea **2.2.3.**).

2.11. Consoanele sonore din graiurile transcarpatice, huţule, bucovinene şi, parţial, în cele de stepă, atunci când se află la sfârşit de silabă şi înaintea consoanelor surde sau la sfârşit de cuvânt, se desonorizează sau îşi pierd această calitate în întregime, trecând în perechile surde corespunzătoare[154]: *prúd^{t}ko* „repede, iute”, *sólod^{t}ko* adv. „dulce, plăcut”, *dub^{p}* „stejar”, *ruh^{ch}* „corn”, *putpértы, putpérty* (lit. pidperty) „a sprijini”, *opchodûtы* (lit. obchodyty) „a înconjura, a ocoli”, *blýs'ko, blûs'ko* (lit. blyz'ko) „aproape” (în graiurile transcarpatice);

---

[150] Acest fenomen se observă şi în graiul din Rona de Sus: *ižák* „arici”, *ístы* „a mânca” etc.

[151] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 95, 227, şi N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

[152] În graiurile transcarpatice, velara oclusivă **[g]** are răspândire destul de mare, datorită împrumuturilor: *gúša, grun', grápa, gips, gúmi, gestûn'a.*

[153] Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 605.

[154] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 69-70.

*prú**d**^{t}ko, zu**b**^{p}* „dinte”, *p'i**d**^{t}b'ích* „(el) s-a apropiat în fugă”, *susí**d**^{t}* „vecini”, *klá**t**ka* „comoară”, *bá**p**ka* „bunicuță”, *vó**ch**ko* adv. „umed”, *hry**s*** „(el) a ros”, *by^{e}**s*** prep. „fără”, ***kruch*** „cerc”, *v'**it*** prep. „de la, din” (în graiurile huțule şi bucovinene).

În graiurile de stepă, asurzirea consoanelor sonore poate fi observată şi în mijlocul cuvântului înaintea consoanelor surde, în timp ce la sfârşitul cuvântului acest fenomen se întâlneşte mai rar: *bí**h**^{ch}ty* „a alerga”, *ri**h**^{ch}* „corn”, *v'iz^{s}* „car”, *ho^{u}lú**p**ka* „1. porumbiță, 2. puică”, *soló**t**kyj* „dulce”, *vo**ch**kýj* adj. „umed”, *moró**s*** „ger”, *ló**š**ka* „lingură”, *be^{y}rí**s**ka* „mesteacăn (dim.)”, ***h**ot* „an”[155].

2.12. Sistemul fonemelor consonantice al graiurilor ucrainene de pe teritoriul României, ca şi cel al limbii literare, prezintă două corelații: a) corelația de timbru (dur – moale) şi b) corelația de sonoritate (sonor – surd)[156].

a) Corelația de timbru

2.12.1. În majoritatea graiurilor ucrainene din România, la corelația de timbru participă următoarele foneme consonantice:

dure:	/d/	/t/	/n/	/z/	/s/	/c/	/dz/	/l/	/r/
	|	|	|	|	|	|	|	|	|
moi:	/d'/	/t'/	/n'/	/z'/	/s'/	/c'/	/dz'/	/l'/	/ r'/

Din această schemă rezultă că graiurile ucrainene de pe teritoriul țării noastre (fără cele huțule şi bucovinene), ca şi limba literară[157], au 9 perechi de foneme consonantice în seria consoană dură – consoană moale. Fonemele dure /b/, /p/, /v/, /m/, /f/, /ž/, /š/, /č/, /dz/, /g/, /k/, /ch/, /h/ nu au corespondente moi, iar fonemul /j/ nu are corespondent dur.

Opoziția fonologică dintre consoanele dure şi cele moi se realizează în diferite poziții, ca de exemplu:

/d/ – /d'/: *vo**d**á* „apă” – *vo**d'**ánыj* „de apă, acvatic”; *vó**d**aŭka* „băşică” – *vó**d'**aŭka* „soi de pere, pară zemoasă” (în graiurile transcarpatice); *vó**d**u* acuz. sg. de la „apă” – *vó**d'**u* „(eu) conduc” (în graiurile huțule şi bucovinene); *ra**d*** „bucuros” – *ra**d'*** „sfătuieşte!” (în graiurile de stepă);

/**t**/ – /**t'**/: ***t**am* „acolo” – ***t'**am* „ține minte!”, ***t**a* conj. „şi” – ***t'**a* forma scurtă a pron. pers., gen. sg. „tu” (în graiurile transcarpatice); *bá**t**ka* „bătătură” – *bá**t'**ka* gen. sg. de la „naş”, *užý**t**i* „a învia” – *u žý**t'**i* loc. sg. de la „secară” (în graiurile huțule şi bucovinene); ***t**ik* „arie” – ***t'**ik* „(el) curgea”, *bra**t*** „frate” – *bra**t'*** „a lua” (în graiurile de stepă);

[155] Cf. N. Pavliuc, I. Robciuc, *loc. cit.*

[156] În prezentarea acestor două corelații am avut la bază articolele din N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonolohičeskich…*, p. 610-616; idem, *Cu privire la corelațiile consonantice în graiurile ucrainene din R.S.R.*, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 671-676, şi I. Robciuc, *op. cit.*, p. 53-60.

[157] *** *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*. Sub redacția lui M. Plušč, Kiev, Vyšča škola, 2001, p. 80.

/n/ – /n'/: *dna* gen. sg. de la „fund (de oală)" – *dn'a* gen. sg. de la „zi", ***na*** prep. „pe" – ***n'a*** forma scurtă a pron. pers., gen. sg. „eu" (în graiurile transcarpatice); ***nis*** „nas" – ***n'is*** „(el) a dus", ***nimá*** „nu este" – ***n'ima*** „mută" (în graiurile huțule şi bucovinene); *sýna* gen. sg. de la „fiu" – *sýn'a* „albastră" (în graiurile de stepă);

/z/ – /z'/: *zát'aŭ* „(el) a înfipt (toporul)" – *z'át'a* gen. sg. de la „ginere" (în graiurile transcarpatice); *zýmy* pl. de la „iarnă" – *z'ýmy* gen. sg. de la „zeamă" (în graiurile huțule şi bucovinene);

/s/ – /s'/: *usóm* instr. sg. de la „ovăz" – *us'óm* „tuturor", ***sudý*** „judecă!" – ***s'udý*** adv. „încoace" (în graiurile transcarpatice); *krasú* acuz. sg. de la „frumusețe" – *kras'ú* „(eu) colorez, vopsesc" (în graiurile huțule şi bucovinene); ***sudý*** „judecă!" – ***s'udý*** „încoace" (în graiurile de stepă);

/c/ – /c'/: ***cókaty*** „a ciocăni" – ***c'ókaty*** „a înfige (toporul)" (în graiurile transcarpatice); ***cápnuty*** „a apuca" – ***c'ápnuty*** „a vorbi obraznic cuiva", ***cap*** „țap" – ***c'ap*** (onomatopee) (în graiurile huțule şi bucovinene din Moldova);

/dz/ – /dz'/: ***dzórkaty*** „a zăngăni" – ***dz'óbaty*** „a ciuguli" (în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene); ***dzyhárok*** „țigară" – ***dz'ýma*** „zeamă" (în graiurile huțule şi bucovinene din Moldova);

/l/ – /l'/: ***kul*** „par" – ***kul'*** gen. de la „gloanțe", *prála* „(ea) a spălat rufele la râu" – *prál'a* „spălătoreasă" (în graiurile transcarpatice); *s'il* gen. de la „sate" – *s'il'* „sare" (în graiurile huțule, bucovinene şi de stepă); *dúla* „(ea) a suflat" – *dúl'a* „sortiment de pere" (în graiurile huțule şi bucovinene din Moldova);

/r/ – /r'/: *rad* „bucuros" – ***r'ad*** „rând (la stână după brânză sau de fân într-un car)", *prál'a* „spălătoreasă" – *pr'ál'a* „torcătoare" (în graiurile transcarpatice şi huțule din Maramureş şi Banat); *m'ir* gen. pl. de la „măsură" – *m'ir'* „măsoară!", *tróchy* „puțin" – *tr'och* gen. de la „trei" (în graiurile huțule şi bucovinene din Moldova).

2.12.2. Pe lângă corelațiile de timbru prezentate mai sus, în graiurile huțule, bucovinene şi bucovineano-huțule „se păstrează vechile foneme şuierătoare moi **/ž'/, /š'/, /č'/**, care intră în perechi corelative cu corespunzătoarele lor dure **/ž/, /š/, /č/**"[158]. Iată exemple de opoziții ale şuierătoarelor moi şi dure:

/ž/ – /ž'/: *žýti(y)* „a trăi" – *ž'ýti(y)* „a secera", *žabrák* „cerşetor" - *sáž'a* „funingine", *žartuváty* „a glumi" – *schóž'a* „asemănătoare";

/š/ – /š'/: *dúšu* acuz. de la „suflet" – *dúš'u* „(eu) sufoc (pe cineva)", *šýti* „a coase" – *š'ýs'k'i* „fericire", *šyná* gen. de la „şină" – *š'ýn'i* „cățel",

[158] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Cu privire la corelațiile consonantice…*, p. 673.

šýpka „geam” – ***š’ýpka*** „căciulă”, *dašók* „acoperiş (dim.)” – ***doš’ók*** gen. pl. de la „scândură”;

/č/ – **/č’/**: ***čýsto*** „curat” – ***č’ys*** „timp”, ***čaj*** „ceai” – *klóč’a* gen. de la „câlţi”, *pečý* „coace!” – *na peč’ý* „(pe) cuptor”.

În majoritatea graiurilor huţule, bucovinene şi bucovineano-huţule din nordul Moldovei se întâlneşte fonemul **/k’/**. Spre deosebire de celelalte graiuri, în care **/k’/** apare numai într-o singură poziţie (înaintea lui **[i]**, fiind doar o variantă a fonemului **/k/**), în graiurile din Suceava şi Botoşani, **/k’/** (< **/t’/**) apare în diferite poziţii (înaintea vocalelor posterioare, la sfârşit de cuvânt), el fiind un fonem aparte, care intră în opoziţie cu **/k/**:

/k/ – **/k’/**: *k’il’**kóch*** gen. de la „câţiva” – *baha**k’**óch* gen. de la „mulţi”, *til’**k**óch* gen. de la „atâţia” – *š’is**k’**óch* gen. de la „şase”, *čolov’í**k*** „om” – *dés’i**k’*** „zece”.

2.12.3. Schema corelaţiei de timbru a fonemelor consonantice din graiurile huţule, bucovinene şi bucovineano-huţule este următoarea:

dure:	/d/	/t/	/n/	/z/	/s/	/c/	/dz/	/l/	/r/	/ž/	/š/	/č/	/k/
	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|
moi:	/d’/	/t’/	/n’/	/z’/	/s’/	/c’/	/dz’/	/l’/	/r’/	/ž’/	/š’/	/č’/	/k’/

După cum se poate observa din schemele de mai sus, corelaţia de timbru a fonemelor consonantice din graiurile ucrainene de pe teritoriul ţării noastre nu este identică. Astfel, în graiurile huţule şi bucovinene se întâlnesc, faţă de celelalte graiuri şi limba literară, cu 4 perechi corelative mai mult (/ž/ – /ž’/, /š/ – /š’/, /č/ – /č’/, /k/ – /k’/).

b) Corelaţia de sonoritate

2.12.4. În graiurile ucrainene de pe teritoriul României corelaţia de sonoritate se prezintă în felul următor:

sonore:	/b/	/d/	/d’/	/z/	/z’/	/dz/	/dz’/	/ž/	/dž/	/g/	/h/
	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|
surde:	/p/	/t/	/t’/	/s/	/s’/	/c/	/c’/	/š/	/č/	/k/	/ch/

Astfel, la corelaţia de sonoritate participă, ca şi în limba literară, 11 perechi consonantice[159]. Fonemele /m/, /n/, /n’/, /l/, /l’/, /r/, /r’/, /j/ nu au corespondente surde. Nici fonemele consonantice /v/ şi /f/ nu pot forma opoziţia fonematică în cadrul corelaţiei de sonoritate, deoarece „[v] este o consoană bilabială, iar [f] – o labiodentală, ceea ce înseamnă că cele două foneme se deosebesc nu printr-un element diferenţial, ci prin două”[160].

---

[159] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich…*, p. 613.
[160] *Ibidem.*

Iată exemple în care se realizează opoziția fonologică dintre consoanele sonore şi surde:

/**b**/ – /**p**/: ***býty / bûtы*** „a bate” – ***pýty / pûtы*** „a bea”, *rý**ba** / rû**ba*** „peşte” – *rý**pa** / rû**pa*** „râpă”, ***b**ráty* „a lua” – ***p**ráty* „a spăla rufele la râu” (în graiurile transcarpatice); ***b**anuváti(y)* „a regreta” – ***p**anuváti(y)* „a domni”, *v'í**b**yti(y)* „a bate” – *v'í**p**yti(y)* „a bea până la fund”, ***b**'ik* „parte, latură” – ***p**'ik* „(el) a copt, a fript” (în graiurile huțule şi bucovinene); ***b**rat'* „a lua” – ***p**rat'* „a spăla rufele (la râu)”, *tu**b**'í* „ție” – *tu**p**'í* „tocite” (în graiurile de stepă);

/**d**/ – /**t**/: ***d**am* „(eu) voi da” – ***t**am* „acolo”, ***d**ym / **d**ым* „fum” – ***t**ym / **t**ым* dat. de la „acei”, *po**d**áty* „a da, a pune la îndemână (ceva)” – *po**t**áty* „a se înpotmoli în apă sau în noroi” (în graiurile transcarpatice); ***d**uš* gen. de la „suflete” – ***t**uš* „vită tăiată”, *i**d**ý* „mergi!” – *i**t**ý* „a merge” (în graiurile huțule şi bucovinene din Moldova); *ró**d**a* „genului” – *ró**t**a* gen. de la „gură” (în graiurile de stepă);

/**d'**/ – /**t'**/: ***d'**ílo* „treabă” – ***t'**ílo* „corp”, ***d'**íty* „copii” – *cho**t'**íty* „a vrea” (în graiurile transcarpatice şi de stepă); *vó**d'**u* „(eu) port” – *kó**t'**u* „(eu) rostogolesc”, *ha**d'**ế* „şerpi” – *cho**t'**ế* „(ei) vor” (în graiurile huțule şi bucovinene); *sy**d'**át* „(ei) stau” – *cho**t'**át* „(ei) vor” (în graiurile de stepă);

/**z**/ – /**s**/: ***z**vystý* „a duce, a conduce, a coborî” – ***s**vystý* „fluieră!” (în graiurile transcarpatice); *v **z**adú* „în spate” – *v **s**adú* „în grădină” (în graiurile transcarpatice şi bucovinene); ***z**v'ij* „val de pânză” – ***s**v'ij* „al său”, ***z**l'iz* „(el) a coborât” – ***s**l'iz* gen. de la „lacrimi” (în graiurile huțule şi bucovinene); *l'i**z*** „(el) urca” – *l'i**s*** „pădure” (în graiurile de stepă);

/**z'**/ – /**s'**/: ***z'**at'* „ginere” – ***s'**ad^t'* „aşază-te!”, *vó**z'**at* „(ei) cară” – *nó**s'**at* „(ei) poartă, cară” (în graiurile transcarpatice); ***z'**íla* „(ea) a mâncat” – ***s'**íla* „(ea) s-a aşezat”, *ka**z'**má* „târnăcop” – *p'i**s'**má* gen. de la „scrisoare”, *ŭ doró**z'**i* „în (la) drum” – *ŭ voló**s'**i* „în păr” (în graiurile huțule şi bucovinene); *vó**z'**u* „(eu) duc, car” – *kó**s'**u* „(eu) cosesc” (în graiurile de stepă);

/**dz**/ – /**c**/: ***dz**ýr'kalo* „oglindă” – ***c**ýrkaty* „a țâşni” (în graiurile transcarpatice); ***dz**érkalo* „oglindă” – ***c**érkva* „biserică” (în graiurile huțule, bucovinene şi în cele transcarpatice din Maramureş); ***dz**v'in* „clopot” – ***c**v'it* „floare”, ***dz**éstra* „zestre” – ***c**es* „acesta” (în graiurile huțule şi bucovinene din Moldova); *gú**dz**yk* „nod” – *kú**c**yk* „cățel” (în graiurile de stepă şi în cele huțule şi bucovinene din Moldova);

/**dz'**/ – /**c'**/: *brýn**dz'**a* „brânză” – *chlóp**c'**a* gen. de la „băiat”, ***dz'**áma* „zeamă” – ***c'**átka* „punct” (în graiurile transcarpatice); ***dz'**óbati(y)* „a ciuguli” – *pa**c'**órka* „mărgea”, ***dz'**ýma* „zeamă” – ***c'**ýtka* „mărgea” (în graiurile huțule şi bucovinene);

/ž/ – /š/: *ly^{e}žáty / lыžátы* „a sta culcat” – *lyšáty / lыšátы* „a lăsa”, *u žúr’i* loc. de la „întristare” – *u šúr’i* „în şură”, *mež* gen. pl. de la „1. hotar, 2. limită”– *meš* formă scurtă de viitor, pers. a II-a sg. de la *imati* „a avea” (în graiurile transcarpatice din Maramureş); *žóŭč* „pancreas” – *šóŭk* „mătase”(în graiurile transcarpatice, huţule şi bucovinene);

/dž/ – /č/: ***džýrha/džérga*** „cergă”– ***čýrknuty/čérknutы*** „1. a fircăli, 2. a da cu băţul de chibrit peste fosfor”, ***džúmar’*** „jumări” – ***čúma*** „ciumă” (în graiurile transcarpatice); *frý**džu*** „(eu) educ” – *klý**ču*** „(eu) chem” (în graiurile huţule şi bucovinene din Moldova);

/g/ – /k/: ***gúl’a*** „ciurdă, turmă” – ***kúl’a*** „1. pari, 2. gloanţe” (în aproape toate graiurile); ***gára*** „gară” – ***kára*** „pedeapsă”, ***gúma*** „cauciuc” – ***kúma*** gen. de la „naş”, ***grunt*** „pământ” – ***krúhlyj*** „rotund” (în graiurile huţule şi bucovinene); ***gúša*** „guşă” – ***kúšat’*** „a mânca”, ***gradýna*** „grădină” – ***kradút’*** „(ei) fură” (în graiurile de stepă);

/h/ – /ch/: ***hólod^{t}*** „foamete” – ***chólod^{t}*** „umbră” (în toate graiurile); ***hodýty / hodûty*** „a face pe plac” – ***ch**odýty* / ***ch**odûty*, ***ch**odûtы* „a umbla” (în graiurile transcarpatice); ***hrab^{p}*** „carpen” – ***chram*** „hram” (în graiurile huţule şi bucovinene); ***hóda*** gen. de la „an” – ***chóda*** gen. de la „mers”, ***hád^{t}ka*** „stăvilar” – ***chátka*** „căsuţă”, ***hod^{t}*** „an” – ***chod^{t}*** „mers” (în graiurile de stepă).

2.12.5. În afară de perechile corelative prezentate mai sus, în graiurile huţule, bucovinene şi bucovineano-huţule se întâlneşte în plus perechea corelativă consoană surdă – consoană sonoră **/g’/ – /k’/,** ca urmare a trecerii dentalelor palatale **[d’]**, **[t’]** în **[g’]** şi **[k’]**. Alături de perechea corelativă **/g’/ – /k’/**, acestor graiuri le este proprie şi perechea **/ž’/ – /š’/**[161]:

/g’/ – /k’/: *chó**g’**at* „(ei) umblă” – *chó**k’**at* „(ei) vor”, ***g’**ílo* „treabă” – ***k’**ílo* „corp”, ***g’**itký* „copii” – ***k’**itký* „mătuşi”, *m’i**g’*** „cupru” – *dés’i**k’*** „zece”;

/ž’/ – /š’/: ***ž’**ýpka* „broscuţă” – ***š’**ýpka* „căciulă”, *sá**ž’**a* „funingine” – *ná**š’**a* „a noastră”, *dú**ž’**u* gen. de la „puternică” – *dú**š’**u* „(eu) sufoc (pe cineva)”.

Astfel, schema corelaţiei de sonoritate a fonemelor consonantice din graiurile huţule, bucovinene şi bucovineano-huţule are cu 4 foneme mai mult (**/ž’/, /š’/, /g’/, /k’/**), putând fi reprezentată în felul următor:

sonore:	/b/	/d/	/d’/	/z/	/z’/	/dz/	/dz’/	/ž/	/ž’/	/dž/	/h/	/g/	/g’/
	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|
surde:	/p/	/t/	/t’/	/s/	/s’/	/c/	/c’/	/š/	/š’/	/č/	/ch/	/k/	/k’/

[161] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 58-59.

2.12.6. În toate graiurile de pe teritoriul țării noastre, opoziția fonematică dintre consoanele sonore şi cele surde are loc înaintea sonorelor şi a sonantelor /r/, /l/, /m/, /n/, /v/, /r'/, /l'/, /n'/, /j/. Neutralizarea parțială sau totală a opoziției consoanelor după corelația surd – sonor se face prin asurzirea sonorelor sau sonorizarea surdelor, având loc în următoarele situații:

a) înaintea consoanelor surde, în toate pozițiile din cuvânt: *l'ú**b**^{p}ka* „drăguță" – *kú**p**ka* „grămăjoară"; *klá**d**^{t}ka* „punte" – *lá**t**ka* „petic", *vó**h**^{ch}kyj* „umed" – *kry^{e}**h**kýj* „fragil", *voró**ž**^{š}ka* „vrăjitoare" – *voló**š**ka* „romancă", *ká**z**ka* „poveste" – *pá**s**ka* „pască";

b) în finala absolută a cuvântului sau a silabei: *ry**b**^{p}* gen. de la „peşti" – *ry**p*** gen. de la „râpe", *pru**d**^{t}* „râu mic" – *pru**t*** „băț", *bu**d**^{t}'* „fii!" – *mu**t**'* forma scurtă a viitorului, pers. a III-a pl. de la *imáti* „a avea", *orsá**g*** „şosea" – *hucá**k**'* „gâscan", *bú**z**^{s}'ka* gen. de la „barză" – *kú**s**'ka* „os".

Asurzirea consoanelor sonore de la sfârşitul cuvântului se observă şi în cuvintele împrumutate din limba română: *gar**t*** „gard", *gl'a**k*** (şi *gl'e**k***) „cheag", *burd'ú**ch*** „burtă, stomac" (în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene).

c) înaintea consoanelor sonore, în toate pozițiile din cuvânt: *pró**z**'ba* „rugăminte", *ve^{y}lý**g**din'* „Paşte", *já**g**bu* (şi *jé́**g**by*) conj. „dacă". Dacă în primele două cazuri (a, b) se observă asurzirea consoanelor sonore, în cel de-al treilea (c) are loc un proces invers, sonorizarea consoanelor surde. Acest tip de neutralizare (sonorizarea surdelor) este „mai puțin răspândit decât primul (a, b), deşi amândouă sunt condiționate de o asimilare regresivă"[162].

2.12.7. În toate graiurile ucrainene din țara noastră, perechile de foneme consonantice care intră în corelația de sonoritate nu au o încărcătură funcțională identică. Astfel, perechile **/dz/** – **/c/**, **/dz'/** – **/c'/**, **/dž/** – **/č/** au o frecvență redusă în graiurile ucrainene (ca şi în limba literară), fapt pentru care nu avem exemple care să demonstreze neutralizarea acestora.

2.12.8. În toate graiurile, cele două corelații (de timbru şi de sonoritate) „se întrepătrund, formând serii paralele pentru majoritatea fonemelor care intră în componența lor"[163]:

```
/d/ — /d'/        /z/ — /z'/        /dz/ — /dz'/
 |      |          |      |          |       |
/t/ — /t'/        /s/ — /s'/        /c/  — /c'/
```

În graiurile huțule şi bucovinene (din Suceava şi Botoşani), la aceste serii se adaugă încă trei:

```
/ž/ — /ž'/        /g/ — /g'/        /dž/ — –
 |      |          |      |          |      |
/š/ — /š'/        /k/ — /k'/        /č/  — /č'/
```

[162] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 615.
[163] Idem, *Cu privire la corelațiile consonantice…*, p. 676.

Opozițiile **/g/ – /k/**, **/h/ – /ch/**, care participă la corelația de sonoritate, nu au corespondente moi, cu excepția fonemului **/k/**, care poate intra în opoziție cu **/k'/** numai în unele graiuri huțule şi bucovinene din nordul Moldovei. Însă opozițiile /n/ – /n'/, /r/ – /r'/, /l/ – /l'/, care intră în corelația de timbru, sunt indiferente față de caracterul surd – sonor (corelația de sonoritate).

2.13. Graiurile ucrainene de pe teritoriul țării noastre se caracterizează printr-o slabă prezență a consoanelor lungi, care în limba literară au apărut după consoanele situate înaintea vechiului grup **-ьje** (*žytt'á* < *žitъje* „viață"). Consoanele lungi din aceste graiuri au apărut la îmbinarea a două morfeme provenite din două sunete identice: ***obbýty(i)*** „1. a bate (ceva), 2. a căptuşi", ***v'iddáty, uddáty*** „1. a înapoia, 2. a mărita", ***výnna / vûnna*** „vinovată", ***výnnyej / vыnnûj*** „acrişor" (în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene).

2.13.1. La persoana a III-a singular şi plural a verbelor reflexive se întâlneşte, în graiurile de stepă ale Dobrogei, consoana lungă **[c'c']**. Aceasta a apărut ca urmare a asimilării regresive din grupurile **t' + s'** (**-t'c'a**) şi **č + c**: *naródy**c'c'a*** „se va naşte", *končáje**c'c'a*** „se termină", *sm'ijé**c'c'a*** „(el, ea) râde", *povérny**c'c'a*** „(ei) se vor întoarce", *do**c'c'í**, du**c'c'í*** dat. de la „fiică".

2.13.2. În cazul de față, consoanele lungi nu formează foneme separate, căci au apărut la joncțiunea a două morfeme şi „reflectă o opoziție morfematică şi nu una fonematică"[164].

IV. CARACTERISTICI MORFOLOGICE

1. Morfologia graiurilor ucrainiene din România prezintă numeroase particularități, atât în ceea ce priveşte arhaicitatea formelor, care se manifestă prin păstrarea vechilor morfeme (în cele mai multe cazuri, cu aspect schimbat), cât şi în privința inovațiilor, prin dezvoltarea de noi trăsături flexionare locale (ca de exemplu reconstrucția unor desinențe ale paradigmelor substantivelor şi verbelor).

În pofida condițiilor proprii de dezvoltare a graiurilor ucrainiene pe teritoriul țării noastre (izolarea lor de masivul ucrainean, bilingvismul), sistemul flexionar al acestora nu a suferit influențe importante ale altor limbi. Acest lucru este normal, deoarece „…sistemul gramatical, cu deosebire cel morfologic, constituie compartimentul cel mai închis, deci cel mai puțin expus penetrabilității din partea influenței străine…"[165]. Consecințele influenței limbilor română, maghiară, germană, rusă etc. asupra graiurilor ucrainene constau în împrumuturi de cuvinte, de sintagme, de unități semantice, de sunete (într-o măsură mai mică) şi de unele morfeme, despre care vom vorbi în paginile următoare.

În cele ce urmează vom prezenta caracteristicile flexiunii acestor graiuri. Prezentarea faptelor este sincronică, însă când va fi nevoie vom face incursiuni în

---

[164] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Očerk fonologičeskich…*, p. 616.

[165] I. Pătruț, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974, p. 95.

istoria limbii ucrainene şi chiar în stadiile mai vechi ale acesteia, întrucât multe forme sunt rămăşiţe vechi în evoluţia lor diacronică.

Individualitatea structurii morfologice a graiurilor ucrainene de pe teritoriul României va fi evidenţiată prin raportarea acesteia la structurile limbii literare şi ale celorlalte graiuri înrudite.

2. Substantivul. Declinarea substantivelor în graiurile ucrainene din ţara noastră s-a stabilit prin reconstruirea vechilor teme ale acestora atât în funcţie de gen, cât şi ţinând cont de interacţiunea dintre temele dure şi cele moi. Prin depalatalizarea consoanelor, în unele graiuri, temele moi ale substantivelor au dispărut, ceea ce a favorizat ca substantivele cu temă dură să-şi impună desinenţele şi pentru cele cu temele în consoană şuierătoare, [r] şi [j][166]. În alte graiuri, substantivele cu tema în consoană şuierătoare îşi păstrează terminaţiile specifice temelor moi.

2.1. În graiurile transcarpatice (Maramureş şi Banat), huţule (Maramureş şi Suceava) şi bucovinene (Suceava şi Botoşani), substantivele de declinarea I cu tema moale sau în consoană şuierătoare păstrează în cazurile dativ şi locativ, numărul singular vechea desinenţă, schimbată fonetic, **-y** (sau în poziţie neaccentuată **-y**^{e})[167], faţă de desinenţa **-i** din limba literară: *(na) potýlcy*^{e} (lit. (na) potýlyci) „(pe) ceafă”, *(po, u) pšy*^{e}*nýcy*^{e} (lit. pšenyč’a) „(prin, în) lan de grâu”, *(na) ilýcy*^{e} (lit. (na) vulyci) „(pe) stradă, uliţă”, *(na) ze*^{y}*mlý*, „pe pământ”, *(na) oran*^{i}*ýcy*^{e} „(pe) arătură”, *(u) kyrn*^{i}*ýcy*^{e} „(în) fântână, puţ”, *(na) lávy*^{e}*cy*^{e} „(pe) laviţă, bancă”, *(na) hrúšy*^{e} „(pe, în) păr (pom)”, *(na) dušý* „(pe) suflet”. În unele graiuri transcarpatice din Maramureş (Lunca la Tisa, Crăciuneşti, Tisa şi Remeţi) avem însă şi **-i**[168]: *(na) hrúši, (na) duší*, iar în graiul din Rona de Sus, în paralel cu desinenţa **-i** se foloseşte şi **-ы**: *(na) hrúši – (na) hrúšы, (na) duší – (na) dušû*.

2.2. Aceeaşi desinenţă **-y** (în poziţie neaccentuată, **-y**^{e}) o întâlnim şi la unele substantive masculine de declinarea a II-a în cazul locativ singular (faţă de limba literară, unde avem două desinenţe, **-evi** şi **-i**, care se folosesc în paralel)[169], ca de exemplu: *(na) koný* (lit. (na) konevi, koni), „(pe) cal”, *(u) k’incý* (lit. (u) kinci, kincevi) „(la, în) sfârşit”, *(na) pálcy* (lit. (na) pal’cevi, pál’ci) „(pe) deget”.

2.3. În majoritatea graiurilor transcarpatice, huţule şi bucovinene, la substantivele de declinarea I (feminine) desinenţa cazului instrumental singular l-a pierdut pe **[j]** intervocalic din vechile desinenţe **-oju**, **-eju** (care se păstrează în limba literară), iar **[u]**, rămas după vocală, s-a redus parţial, trecând la **[ŭ]**[170]: *doróhoŭ* (lit. dorohoju) „(pe) drum”, *rukóu* (lit. rukoju) „(cu) mâna”, *holovóŭ* (lit. holovoju) „(cu) capul”, *žonóŭ*, „cu nevasta”, *solómoŭ* „(cu) paie”, *vodóŭ/wodóŭ* „(pe) apă”, *ze*^{y}*mn*^{i}*éŭ/ze*^{y}*mn*^{i}*éŭ* (lit. zemleju) „(pe) pământ”, *dušéŭ* (lit. dušeju) „cu

[166] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 108-109.

[167] *Ibidem*, p. 109.

[168] D. Horvath, *Observaţii asupra declinării substantivelor în graiurile ucrainene din Maramureş*, în BŞt, seria A, vol. II, 1970, p. 101.

[169] M. I. Pentel’uc, O. V. Ivašenko, *Ukrajins’ka mova*, Kiev, Lenvit, 2001, p.86.

[170] I. Robciuc, *loc. cit.*, p. 109.

sufletul”, *(put) hrúšeŭ* (lit. (pid) hrušeju) „(sub) păr (pom)”. După cum se poate observa, pentru substantivele cu teme moi avem desinența **-eŭ**, iar pentru cele cu teme dure, desinența **-oŭ**. Existența acestei particularități morfologice este o dovadă că aceste graiuri sunt apropiate atât de graiurile dialectului sud-vestic[171], cât şi de limbile slave de apus: cehă (*babou, klinou, branou*), cât şi de slovacă (*ženou, ulicou, gazdinou*)[172].

2.3.1. În unele graiuri transcarpatice din Maramureş (Crăciuneşti, Tisa, Remeți, Rona de Sus, Ruscova) şi Banat, ca şi în graiul huțul din Bistra (Maramureş), vechile terminații **-eju**, **-oju** s-au contopit într-una singură, **-oŭ**[173]: *dušóŭ* (lit. dušeju), *zyml'óŭ/zemn'óŭ* (lit. zemleju), *oranýc'oŭ* (lit. oranyceju) „pe arătură”, *uc'óŭ* (lit. vivc'eju) „(cu) oaia”, *svy^{e}n'óŭ* (lit. svyneju) „(cu) porcul”, *kosýc'oŭ* (lit. kosyc'eju) „(cu) floarea”.

2.3.2. Şi în graiurile de stepă (din Dobrogea) diferențierea dintre desinențele temelor dure şi cele moi la cazul instrumental singular al substantivelor de declinarea a II-a a dispărut. Desinența proprie substantivelor cu temă dură (**-oju**) s-a impus la substantivele cu temă moale[174] (care în limba literară au tema **-eju**): *molodýc'**oju*** (lit. molodyc'eju) „cu nevastă (tânără)”, *dolón'**oju*** (lit. dolon'eju) „(cu) palma”, *kartópl'**oju*** (lit. kartopleju) „(cu) cartofi”, *zy^{e}mn'**óju*** (lit. zemleju) „(cu) pământul”, *odéžd**oju*** (lit. odeždeju) „(cu) haine, îmbrăcăminte”, *téšč**oju*** (lit. teščeju) „(cu) soacra”, *dušóju* (lit. dušeju) „(cu) sufletul”.

2.4. Trebuie subliniat faptul că în unele graiuri ucrainene ale Dobrogei, la unele substantive feminine de declinarea I cu tema în **[h, k, ch]** nu are loc trecerea acestora, în cazurile dativ şi locativ singular, în **[z, c, s],** ca în limba literară şi în majoritatea celorlalte graiuri ucrainene: *nohá – noh'í* (lit. noha – nozi) „picior”, *ry^{e}bál**ka** – ry^{e}bál**k**'i* (lit. rybalka – rybalci) „pescuit”, *múcha – múchi* (lit. mucha – musi) „muscă”. Absența acestei alternanțe se explică prin influența limbii ruse, ai cărei vorbitori ori trăiesc împreună cu ucrainenii (Mahmudia, Chilia Veche, Gorgora, Sulina), ori în sate vecine (Ciucorova, Başpunar, Letea)[175].

2.5. În afară de aceasta, în graiurile de stepă, la substantivele de declinarea I, în cazul genitiv plural, alături de desinența zero (*bab* „bunicilor”, *ruk* „mâinilor”,

---

[171] Cf. F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 182.

[172] I. Robciuc, *Morfologia graiului ucrainean din Mărițeia (jud. Suceava)*, în *Studii de slavistică*, vol. II, Bucureşti, 1971, p. 277.

[173] Desinența **-oŭ** este foarte răspândită în multe graiuri ucrainene ale dialectului sud-vestic (cf. F. T. Žylko, *op. cit.,* p. 80).

[174] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Observații asupra flexiunii nominale în unele graiuri ucrainene din Dobrogea*, în RS, XVIII, 1972, p. 142.

[175] Cf. I. Robciuc, *Vyvćenn'a ukrajins'kych hovirok v Rumuniji. Slovozmina*, în „Obrii”, nr. 2, Bucureşti, 1981, p. 221.

ke^{y}rnýc' „fântânilor”, *chat* „caselor”, *verb* „trestiilor”) este foarte răspândită şi desinenţa **-iŭ** (*bab'**íŭ**, borozn'**íŭ*** „brazdelor”, *ko^{u}ruv**íŭ*** „vacilor”, *séstr'**iŭ*** „surorilor”, *zémn'**iŭ*** „pământurilor”, *méž'**iŭ*** „graniţelor”), ca rezultat al influenţelor desinenţelor proprii substantivelor de declinarea a II-a (cu vechile teme în **-ŭ^{j}**) la genitiv plural (*stol**íŭ*** „meselor”, *step'**íŭ*** „stepelor”, *mor'**íŭ*** „mărilor”)[176]. În comparaţie cu limba literară, desinenţa **-iŭ** este mult mai productivă, ea putând să apară în acelaşi timp la mai multe substantive în paralel cu desinenţa **zero** (*dor'íh – doróh**iŭ*** „drumurilor”, *bab – bab**íŭ**, te^{y}lýc' – te^{y}lýc'**iŭ*** „junincilor”, *mež – méž'**iŭ***).

2.6. În toate graiurile ucrainene din România, substantivele masculine şi neutre de declinarea a II-a au, în cazul dativ, tendinţa de simplificare şi unificare a celor două desinenţe, proprii substantivelor cu tema dură şi cu cea moale. Astfel, graiurilor huţule şi bucovinene, în situaţia dată, le sunt caracteristice desinenţele, schimbate fonetic, **-ovy^{e}, -evy^{e}**[177], faţă de limba literară, unde, pe lângă desinenţele sus-menţionate (schimbate fonetic, **-ovi**, **-evi**), întâlnim şi desinenţele **-u, -ju,** folosite în paralel[178]: *čolov'ík**ovy^{e}*** (lit. čelovikovi, čoloviku) „omului”, *brát**ovy^{e}*** (lit. bratovi, bratu) „fratelui”, *bát'k**ovy^{e}*** (lit. bat'kovi, bat'ku) „tatălui”, *újk**ovy^{e}*** (lit. vujkovi, vujku) „unchiului”, *kon^{i}**évy^{e}*** (lit. konevi, kon'u) „calului”, *v'ikn'**óvy^{e}*** (lit. viknovi, viknu) „geamului”. În majoritatea graiurilor transcarpatice, desinenţa **-ovy^{e}**, proprie substantivelor cu tema dură, s-a impus şi la substantivele cu tema moale: *sýn**ovy^{e}*** „fiului”, *svát**ovy^{e}*** „cuscrului”, *kon'**óvy^{e}*** (lit. konevi) „calului”, *kupc'**óvy^{e}*** (lit. kupcevi) dial. „cumpărătorului”, *chlópc'**ovy^{e}*** (lit. chlopcevi) „băiatului”. Însă, în graiurile transcarpatice din Poienile de sub Munte, Ruscova, Lunca la Tisa, substantivele de tipul *kon', kraj* „ţinut, parte” au desinenţa **-evy^{e}**: *kon'**évy^{e}**, kraj**évy^{e}***[179], iar în Rona de Sus şi Remeţi: **-овы, -евы** (*sûn**овы**, kon**éвы***). Trebuie menţionat faptul că în paralel cu aceste desinenţe se întrebuinţează şi desinenţa **-u,** proprie şi limbii literare (*stol**u**, syn**u** / sыn**u**, brat**u**, bat'k**u***).

În ceea e priveşte desinenţa **-u** din limba literară, O. Ponomariv consideră că ea este proprie doar dialectelor sudice ale limbii ucrainene, cazului genitiv (al multor substantive) şi, mai ales, vocativului. Pe baza acestor „motive”, lingvistul ucrainean consideră că desinenţa **-u** a substantivelor masculine de declinarea a II-a în cazul dativ singular nu ar trebui considerată ca normă a limbii literare ucrainene[180] (cf. rom. dial. *I-am dat tatălui. / I-am dat tatii*).

2.7. Substantivele de genul neutru, în această situaţie, şi-au păstrat în graiurile transcarpatice vechile desinenţe **-u / -ju**: *mór'**u*** „mării”, *pól'**u*** „câmpiei”, *sel**ú*** „satului”, dar întâlnim şi forme paralele ca: *sel**óvy**, mór'**ovy** / móre**vy^{e}(ы)**, pól'**ovy^{e}** /*

---

[176] V. Riţko, *Morfolohični osoblyvos'ti ukrajinis'koji hovirky sela Ciucurova Tul'čans'koho povitu*, în „Obrii”, nr. 9, Bucureşti, 1982, p. 190, şi N. Pavliuc, I. Robciuc, *op. cit.*, p. 143-144.

[177] Cf. I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 199, şi I. Robciuc, *Morfologia graiului…*, p. 280.

[178] *** *Sučasna ukrajins'ka liternaturna mova,* p. 222.

[179] Cf. D. Horvath, *op. cit.*, p.103.

[180] O. D. Ponomariv, *Kul'tura slova. Movnostylistyčni porady*, Kiev, Lebid, 2001, p. 159-160.

pólevы, şi chiar forme paralele triple: *po čolú – po čolóvy – po čolí* „(pe, peste) frunte" (în Lunca la Tisa, Crăciuneşti, Tisa, Remeţi)[181].

2.8. Influenţa desinenţelor substantivelor cu tema dură asupra celor cu temă în vocală palatală se poate remarca şi în cazul instrumental al substantivelor de declinarea a II-a: *stol**óm*** (lit. stolom), *kon'**óm*** (lit. konem), *sel**óm*** (lit. selom), *pól**om*** (lit. polem), *sýn**om*** (lit. synom), *dn'**om*** (lit. dnem) „(cu) ziua" (în graiurile transcarpatice din Remeţi, Tisa, Crăciuneşti); *kon'**óm**, kraj**óm*** (lit. krajem), *háj**om*** (lit. hajem) „(prin) pădure", *kórin'**om*** (lit. korinjem) „(cu, pe) rădăcini" (în graiurile de stepă)[182].

2.9. O atenţie deosebită necesită şi forma de vocativ. Alături de formele cunoscute, la substantivele de declinarea a II-a apar forme scurte (apocopate) atât pentru substantivele comune, cât şi pentru cele proprii: *ma* (mamó), *ta* (tatú), *ba* (babó), *Pará* (Parásko), *Vasý / Vasû* (Vasýl'u), *My* (Mýtre), *Pe* (Pétry^e), *Nykolá* (Nykolájú), *Ivá* (Ivány^e / Iváne), *Féd'a* (Fédore) – în graiurile transcarpatice; *ba* (bábo), *ma* (mámo), *ta* (tátu), *Varvá* (Varváro), *Yvá* (Yváne^y), *Fedú* (Fedús'u), *Haf'í* (Haf'íje), *Vasy^{e}lý* (Vasy^{e}lýno), *Ilé* (Iléno), *Kostá* (Kostáne^y), *Mar'í* (Mar'íje) – în graiurile huţule şi bucovinene[183]. După cum se observă, vocativul din aceste graiuri se poate forma fără vocala finală (*Haf'í* < *Haf'íje, Mar'í* < *Mar'íje*) sau chiar fără ultima silabă (*Pará* < *Parásko, My* < *Mýtre*). După cum afirmă I. Robciuc[184] – citându-l pe L. A. Buchalovs'kyj (*Z istoriji komentarijiv do ukrajins'koji movy*, Kiev, Movoznavstvo, 1952, vol. X, p. 93) – existenţa acestor forme în graiurile sus-amintite este rezultatul influenţei limbii ruse dialectale, în care întâlnim formele *Van'!*, *Man'!* etc. Trebuie menţionat faptul că aceleaşi forme scurte de vocativ le întâlnim şi în graiurile româneşti din Maramureş şi Suceava: *ma* (mamă), *ta* (tată), *matú* (mătuşă), *Toa* (Toadere), *Vasi* (Vasile), *Pa* (Pavele)[185]; *hăi ma* (hăi mamă), *hăi ta* (hăi tată), *măi Grigó* (măi Grigóre), *măi Pe* (măi Petre), *măi Vasí* (măi Vasile), *tu Savé* (tu Savétă)[186]. Acelaşi lingvist consideră că existenţa acestor forme în graiurile româneşti ale regiunilor limitrofe (Maramureş şi Suceava) trebuie raportată la acelaşi fenomen caracteristic graiurilor ucrainene vecine, ţinând cont că între românii şi ucrainenii din nordul României există contacte lingvistice intense.

2.10. În graiurile transcarpatice, huţule şi bucovinene, substantivele de declinarea a III-a îşi păstrează desinenţele, schimbate fonetic, ale vechilor teme în **-ĭ** (< 1) în cazurile genitiv, dativ şi locativ singular: *l'ubóv**y^e*** (lit. l'ubovi), „dragostei", *króŭl**y^e*** (lit. krovi) „sângelui", *sól**y^e*** (lit. soli) „sării", *(na) pe^{y}č**ý*** (lit.

[181] I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 236, şi D. Horvath, *loc. cit.*

[182] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Observaţii asupra flexiunii*..., p. 144-146.

[183] C. Reguş, *Consideraţii privind graiurile ucrainene din judeţul Suceava.* Rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1976, apud I. Robciuc, *Studii*..., p. 111.

[184] I. Robciuc, *Studii*..., p. 111-112.

[185] Cf. I. Dan, *Un vocativ românesc*, în LR, 1963, nr. 3, p. 527, apud I. Robciuc, *op. cit.*, p. 112.

[186] Cf. I. Faiciuc, *Vocativul termenilor de înrudire şi al prenumelor în graiul maramureşean*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 71-73.

(na) peci) „(pe) cuptor”, *(na) póstily*[e] */ póstelы* „pe pat”, *(na) mýšy*[e] (lit. myši) „(pe) şoarece”. În acelaşi timp, pe lângă desinenţa **-y** se mai întâneşte şi varianta **-i**, care a apărut în poziţia neaccentuată în urma consoanelor dentale: *(na) peči*, *(u) noči* „noaptea”, *kóry*[e]*st'****i*** „folos, profit, avantaj” (în graiurile transcarpatice), *nápast****i*** „nenorocirii”, *šérst****i*** „lânii, părului”, *má'sti* „unturii” (în unele graiuri huţule şi bucovinene[187]). Desinenţa **-i** este mai puţin productivă.

2.11. În cazul instrumental al aceloraşi substantive, întâlnim în graiuri mai multe desinenţe. Astfel, în graiurile transcarpatice (Maramureş, Banat), ca şi în unele huţule şi bucovinene, apare desinenţa **-oŭ:** *níč****oŭ*** (lit. ničč'u) „(cu) noaptea”, *skátert'****oŭ*** (lit. skatert'u) „(cu) faţa de masă”, iar în cele bucovineano-huţule se remarcă o variantă a acesteia, şi anume **-e**[y]**ŭ**: *póstil'****e***[y]***ŭ***, *n'íč****e***[y]***ŭ***, *síl****e***[y]***ŭ*** „(cu) forţă, putere”[188]. În graiurile de stepă, în aceeaşi situaţie, întâlnim desinenţa **-oju,** proprie substantivelor de declinarea I**:** *sól'****oju****, nóč****oju****, króvl'****oju***[189].

2.12. Substantivele neutre, care în limba literară aparţin declinării a IV-a, şi-au însuşit, în graiurile de stepă, la singular, desinenţe proprii substantivelor neutre de declinarea a II-a. Astfel, formele de dativ şi locativ au pierdut sufixul derivaţional **-at-**[190], dar le-a apărut desinenţa **-ov'i**: *jáhn'****ov'i*** (lit. jahn'at'i) „mielului”, *tê*[y]*l'****ov'i*** (lit. tel'at'i) „viţelului”, *lóš'****ov'i*** (lit. lošat'i) „mânzului”, *póros'****ov'i*** (lit. poros'at'i) „purcelului”. La instrumental singular, în graiurile de stepă, ca şi în cele de pe Niprul mijlociu (seredn'onad-dnipr'ans'ki)[191], întâlnim desinenţa **-om**, faţă de **-am** / **-jam** din limba literară: *jáhn'****om*** (lit. jahn'am), *lóš****om*** (lit. lošam), *tê*[y]*l'****om*** (lit. tel'am), *póroš'****om*** (lit. poroš'am). În aceeaşi situaţie, în unele graiuri huţule şi bucovinene, se întâlneşte desinenţa **-im** (o variantă a desinenţei **-om**): *t'él'****im****, lóš'****im****, jếhn'****im****, kúr'****im*** „găinei”, *póros'****im***[192].

2.13. În graiurile transcarpatice, în cazul dativ singular al aceloraşi substantive, se întâlnesc formele *tý*[e]*l'ovy*[e]*, póros'****ovy***[e]*, lóš****ovy***[e]. Folosirea paralelă a acestor două forme se poate întâlni în vorbirea uneia şi aceleiaşi persoane.

2.14. Vechile forme de dual, proprii şi altor graiuri ucrainene[193], se păstrează în cazurile nominativ şi acuzativ, mai ales în graiurile huţule şi bucovinene. Astfel de forme ale cazurilor amintite se folosesc doar atunci când acestea sunt în combinaţie cu numeralele *dv'i* „două”, *obýdv'i / ubýdv'i* „amândouă”, *try* „trei”, *štýry*[e] */ št*[i]*ýry*[e] „patru”[194]. De cele mai multe ori, vechile forme de dual prezintă urme la substantivele feminine de declinarea I şi, mai rar, la cele neutre de declinarea a II-a.

[187] Cf. I. Robciuc, *Morfologia graiului…*, p. 282.
[188] C. Reguş, *op. cit.*,p. 15.
[189] V. Riţko, *op. cit.*, p. 192.
[190] În graiurile bucovineano-huţule, acest sufix are variantele **-êt-** (în poziţie accentuată), şi **-it-** (în cea neaccentuată): *til'ếti, kúr'iti* (cf. I. Robciuc, *op. cit.,* p. 283).
[191] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 83.
[192] I. Robciuc, *op. cit.,* p. 283.
[193] Vezi F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 84.
[194] I. Robciuc**,** *Studii…*, p. 113.

2.14.1. În funcție de caracterul temei, dură sau moale, formele de dual pot să aibă două desinențe. Substantivele la care consoana finală are timbrul nepalatalizat au desinența **-i** (< ѣ): *dv'i báb**i**, dv'i rúc'**i*** „două mâini", *obýdv'i nóz'**i*** „amândouă picioarele", *try chát'**i*** „trei case", *štýry*^{e} / *št*^{i}*ýry*^{e} *sě*^{y}*str**i*** „patru surori", *dv'i se*^{y}*l'**í*** „două sate", *try v'íkn'**i*** „trei geamuri", iar cele a căror consoană este palatală au desinența **-y / -y**^{e} (*dv'i v'iúc**y*** „două oi", *dv'i nid'íl**y***^{e} „două duminici", *štýr**y***^{e} *jic'**ý*** (lit. čotyry jajc'a) „patru ouă"[195].

2.14.2. Alte forme de dual s-au păstrat, în graiurile transcarpatice, doar în cazul nominativ plural al unor substantive de genul masculin şi neutru: *dny* „zile", *óčy*^{e} „ochi", *vóŭcy*^{e} „lupi"[196]. Vechile forme de dual se întâlnesc, în aproape toate graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene, şi în cazul instrumental plural, ca de exemplu: *dve*^{y}*rýma* „cu uşile", *ple*^{ý}*čýma* „cu spatele", *očýma* „cu ochii", dar întâlnim şi forme ca: *dve*^{y}*r'mý, ple*^{y}*čmý, očmý*.

3. Adjectivul. În comparație cu limba literară (şi cu graiurile de stepă ale Dobrogei), în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene, ca şi în multe alte graiuri ale dialectului sud-vestic[197], se întâlneşte doar tipul de declinare a adjectivelor cu tema în consoană nepalatalizată (căci cele două tipuri de flexiune a adjectivelor, cel cu tema dură şi cel cu tema moale s-au contopit în favoarea primului): *rán**y***^{e}***j*** (lit. ranij) „timpuriu", *žýtn**yj*** (lit. žytnij) „de secară", *šút**yj*** dial. „fără coarne" (în graiurile transcarpatice); *vérchn**i***^{j} „superior, de sus", *l'ítn**i***^{j} „de vară", *poróžn**i***^{j} „gol, fără conținut", *dáŭn**i***^{j} „vechi", *sýn**i*** (lit. synij) „albastru" *zádn**i*** (dial.) adj. „ultimul" (în graiurile huțule şi bucovinene)[198].

3.1. Din exemplele de mai sus se poate observa că în majoritatea graiurilor au apărut forme ale cazului nominativ cu desinența **-i**^{j} sau chiar **-i**. Contragerea desinențelor a avut loc şi în cazurile dativ şi locativ singular la adjectivele de genul feminin: *fájn'**i***^{j} *molod*^{i}*ýcy*^{e} „nevestei frumoase", *star'**i***^{j} *báb'i* „babei bătrâne", *na ze*^{y}*lén'**i** trav'í* „pe iarba verde", *na vy*^{e}*sók**i** hor'í* „pe muntele înalt" (în graiurile huțule şi bucovinene); *čuž'**í** ž'ínc'i* „femeii străine", *báby*^{e}*n'**i** doc'c'í* „fiica babei", *hly*^{e}*bók'**i** vod'í* „(în) apa adâncă" (în graiurile de stepă). În aceste graiuri formele necontrase se întâlnesc mai rar, ele fiind mai răspândite în graiurile transcarpatice, la adjectivele neutre. Astfel, în graiul din satul Pădureni (Banat) se întâlnesc următoarele exemple: *mal**óje** jahn'á* (lit. malé jahn'a) „miel mic", *bohát**oje** se*^{y}*ló* (lit. bohate selo) „sat bogat", dóŭh**oje** póle^{y} „câmp lung"[199].

3.2. În celelalte graiuri, desinențele cazurilor oblice ale adjectivelor se deosebesc de cele din limba literară numai fonetic. Astfel, în unele graiuri transcarpatice (Rona de Sus, Crăciuneşti, Tisa[200], Remeți), în cazul dativ singular,

---

[195] I. Robciuc, *Morfologia graiului...,* p. 284.
[196] D. Horvath, *Graiul ucrainean…*, p. 13.
[197] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 83.
[198] Cf. I. Robciuc**,** *Studii…*, p. 114.
[199] *Ibidem.*
[200] Cf. D. Horvath, *op. cit.*, p. 14.

la adjectivele feminine avem desinența **-uj** (în care [u] este reflexul vechiului [o] din noile silabe închise): *dóbr**uj***, (lit. dobrij) „bună”, *šyrók**uj*** (lit. šyrokij) „largă”, *kučir'áv**uj*** (lit. kučer'avij) „creață”, *čuž**új*** (lit. čužij) „străină”.

3.3. În graiurile de stepă, după cum afirmă N. Pavliuc și I. Robciuc[201], desinențele adjectivelor feminine în cazurile dativ și locativ singular l-au pierdut pe [j] și-l păstreză doar pe **-i**, în timp ce în limba literară avem **-ij**: *čuž'í* „străinei”, *zolot'**í*** / *zo*^{u}*lo*^{u}*t'**í*** „de aur”, *mo*^{u}*lo*^{u}*d'í* „tinerei”, *hly*^{e}*bók'**i*** / *hlubók'**i*** „adâncă” (dar întâlnim și forme în care consoana finală apare nepalatalizată: *molód**i**, hlubók**i***).

Adjectivele masculine din aceleași graiuri au la instrumental singular, pe lângă desinența **-'im** (proprie și limbii literare), și desinența **-ym**, schimbată fonetic: *tých**ym*** „liniștit”, *dávn**ym*** „vechi”, *bahát**ym*** „bogat”, dar și *šyrók**'im*** „larg”, *zdoróv**'im*** „sănătos”, *sam**'ím*** „singur”[202].

3.4. În graiurile transcarpatice, huțule și bucovinene, adjectivele feminine au la instrumental singular desinența **-oŭ**: *dóbr**oŭ***, (lit. dobroju) „bună”, *šy*^{e}*rók**oŭ*** (lit. šyrokoju) „largă”, *dóŭh**oŭ*** (lit. dovhoju) „lungă”, *poróžn**oŭ*** (lit. porožnoju) „goală, fără conținut”, *sýn'**oŭ*** (lit. syn'oju) „albastră”, *mal**óŭ*** (lit. maloju) „mică”. Desinența de instrumental, identică cu cea a substantivelor aparținând primului tip de flexiune, a apărut în urma dispariției lui [j] semivocalic, iar vocala [u] a devenit consonantică, formând într-o fază precedentă diftong cu vocala precedentă: *šyrók**oŭ*** < *šyrók**ou*** < *šyrók**oju***.

3.5. În graiurile de stepă, adjectivele cu temă dură (precum pronumele și numeralele adjectivale) au în cazurile oblice la plural variantele de desinențe **-ich**, **-im** / **-ym**.

3.5.1. Astfel, în cazurile genitiv și locativ întâlnim desinența **-ich**, cu palatalizarea consoanei precedente, în timp ce în limba literară avem desinența **-ych**: *malén'k'**ich*** „mici”, *star'**ích*** „bătrâni”, *čuž'**ích*** „străini”; *tak'**ích***; *pérv'**ích*** „primii”, dar și *molod**ích*** „tineri”, *náš**ich*** „ai noștri” (fără palatalizarea consoanei anterioare desinenței).

Prezența desinenței **-ich** la adjectivele cu tema în consoană dură se explică, probabil, prin analogie cu desinența corespunzătoare adjectivelor cu tema în consoană palatalizată.

3.5.2. Desinența **-im** (alături de **-ym**, proprie limbii literare) o întâlnim în cazul dativ plural la unele adjective cu tema dură și în consoană șuierătoare: *čuž'**ím*** „străini”, *dó(ŭ)h'**im*** „lungi”, *zo*^{u}*lo*^{u}*t'**ím*** „de aur”, *tých'**im*** „liniștiți”, *korótk'**im*** „scurte”. Varianta **-im** pentru dativ, „ca și în cazul formelor de genitiv-locativ, se poate să fi apărut prin analogie cu forma corespunzătoare adjectivelor cu tema în consoană palatalizată”[203]. Astfel de forme, proprii atât graiurilor dialectului sud-

---

[201] N. Pavliuc, I. Robciuc, *Observații asupra flexiunii...*, p. 151.
[202] Cf. V. Rițko, *op. cit.*, p. 193.
[203] N. Pavliuc, I. Robciuc, *op.cit.*, p. 152.

vestic, cât şi celor ale dialectului sud-estic, sunt considerate, în lingvistică, „fenomene hiperbolice care au dus la formarea unor contacte interdialectale”[204].

3.6. O trăsătură caracteristică unei mari părți a graiurilor ucrainene din România o reprezintă formarea gradelor de comparație ale adjectivelor: comparativul şi superlativul. În graiurile transcarpatice huțule şi bucovinene, formarea comparativului sintetic este rar întâlnită: *molóččyj* (lit. moločšyj) „mai tânăr”, *stáršyj / stáršыj* (lit. staršyj) „mai bătrân”, *húršyj / hűršыj* (lit. hiršyj) „mai urât”, *bűlše*^{y}*j* (lit. bil’šyj) „mai mare” (în graiurile transcarpatice); *l’í’pše*^{y}*j* (lit. l’ipšej) „mai bine”, *ménšy*^{e}*j* (lit. ménšyj) „mai mic”, *lékše*^{y}*j* (lit. lekšyj) „mai uşor” (în graiurile huțule şi bucovinene)[205]. În graiurile sus-amintite, comparativul sintetic a fost înlocuit cu cel analitic (propriu şi adverbelor), similar cu cel din limba română, şi anume la forma de pozitiv se adaugă particula (adverbul) ***maj*** (< rom. *mai*): *maj fájny*^{e}*(ы)j* „mai frumos”, *maj rôzúmny*^{e}*(ы)j* „mai deştept”, *maj tonký(û)j* „mai subțire”, *maj če*^{y}*llényj* „mai roşu”, *maj sériozny*^{e}*j* „mai serios”; *maj dúže* „mai tare”, *maj dóbre*^{y} „mai bine”, *maj skóro* „mai repede” (în graiurile transcarpatice); *maj dorohýj* „mai scump, drag”, *maj fájni*^{j} „mai frumos”, *maj ze*^{y}*léni*^{j} „mai verde”, *maj ráni*^{j} „mai timpuriu”; *maj zlä* „mai rău”, *maj hl’ibóko* „mai adânc” (în graiurile huțule şi bucovinene). Menționăm faptul că, în graiurile transcarpatice, particula *maj*, în această situație, este neaccentuată.

3.7. Cu ajutorul particulei *maj* pot fi întărite formele de comparativ sintetic existente în graiuri[206]: *maj stáršy*^{e}*(u)j, maj hűršuj, maj molóččy*^{e}*j, maj bűlše*^{y}*j* (în graiurile transcarpatice); *maj l’ípšy*^{e}*j*, *maj ménšy*^{e}*j*, *maj doróščyj* „mai scump”; *maj lékše*^{y}, *maj h’írše*^{y} (în graiurile huțule şi bucovinene). În această situație, formele sintetice ale comparativului (*stáršy*^{e}*(u)j, hűršuj, molóččy*^{e}*j, bűlše*^{y}*j; lékše*^{y}*, h’írše*^{y} au devenit adjective (respectiv adverbe) obişnuite (adică, din punct de vedere semantic, acestea sunt echivalente cu formele de pozitiv).

3.8. În graiurile transcarpatice (Maramureş şi Banat), gradul superlativ al adjectivelor (şi adverbelor) se formează, de obicei, prin adăugarea la forma de pozitiv a acestora a particulei accentuate sintactic ***máj***[207]: *máj fájny*^{e}*(ы)j* „cel mai frumos”, *máj zdoróvy*^{e}*j* „cel mai sănătos”, *máj malý(û)j* „cel mai mic”; *máj dúže* „cel mai tare”, *máj dóbre*^{y} „cel mai bine”, *máj pűzno* „cel mai târziu”. De asemenea, în aceste graiuri se remarcă superlativul analitic format cu ajutorul cuvintelor *fest* (< germ.) „tare”, *pre* „prea”, *dúže* „tare”: *fest fájny*^{e}*(ы)j* „foarte frumos”, *pre pohány*^{e}*j* „foarte urât”, *pre toŭstýj* „foarte gras, foarte gros”, *fest vy*^{e}*lýky*^{e}*j / fest velûkыj* „foarte mare”.

În ceea ce priveşte formele superlativului de tipul *máj fájnyj, máj dóbryj, máj dorohý*^{e}*j,* acestea se întâlnesc, după cum atestă V. V. Nimčuk (*Stupen’uvann’a u*

[204] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 253-254.
[205] Cf. I. Robciuc, *loc. cit.*.
[206] D. Horvath, *op. cit.*, p. 15.
[207] *Ibidem.*

verchn'onadboržavs'kych hovirkach, în *Pytann'a hramatyky i leksikolohiji ukrajins'koji movy*, Kiev, 1963, p. 24-26), şi în graiurile borjave superioare, cu care graiurile transcarpatice din Maramureş şi Banat sunt înrudite[208].

4. Pronumele. În comparaţie cu limba literară, pronumele din graiurile ucrainene prezintă multe trăsături arhaice şi diferite inovaţii atât cazuale, cât şi în ceea ce priveşte derivarea formelor pronominale.

4.1. O caracteristică generală a graiurilor ucrainene transcarpatice, care le diferenţiază de multe graiuri ale limbii ucrainene, este aceea a folosirii frecvente în vorbire a formelor enclitice ale pronumelor personale în paralel cu cele pline (obişnuite). Astfel, pentru cazurile genitiv şi acuzativ întâlnim formele: *n'a* (< mja)[209] / *me*^{y}*né* (*mené*) – pers. I sg. (lit. mene), *t'a* / *ty*^{e}*bé* (*tebé*) – pers. a II-a sg. (lit. tebe), *ho* / *je*^{y}*hó* (*jehó*) – pers. a III-a masculin şi neutru sg. (lit joho, n'oho), *i (ji)* / *jijí* (*její*) – pers. a III-a feminin sg. (lit. iji, neji), iar pentru dativ: *my (my*^{e}*мы)* / *myn'í (men'í)* – pers. I sg. (lit. men'i), *ty (ty*^{e}*, ты)* / *tobí* (*to*^{u}*bí*) – pers. a II-a sg. (lit. tobi), *mu* / *jemú (jymú)* – pers. a III-a masc. şi neutru, sg. (lit. jomu)[210]. Pronumele personal de genul feminin singular nu are în cazul dativ formă enclitică, ci doar o formă schimbată fonetic, *juj* (lit. jij). Trebuie menţionat faptul că, la plural, pronumele personale nu au nicio formă enclitică.

În afară de graiurile sud-vestice, în toate celelalte graiuri ucrainene şi în limba ucraineană literară „formele enclitice au ieşit din uz, excepţie făcând forma *s'a*, care s-a păstrat ca afix reflexiv"[211].

4.2. În graiurile transcarpatice, huţule şi bucovinene pronumele personal de persoana a III-a, la numărul singular are forme arhaice.

4.2.1. Astfel, în cazul genitiv masculin şi neutru se întrebuinţează formele *je*^{y}*hó (jy*^{e}*hó, jehó)* – în graiurile transcarpatice, şi *(j)ihó, (ho)ného* – în graiurile huţule şi bucovinene, în timp ce în limba literară există formele: *johó, n'óho.* În cazul dativ, aceleaşi pronume au următoarele forme: *je*^{y}*mú (jemú, jy*^{e}*mú),* în graiurile transcarpatice, şi *(j)imú* în cele huţule şi bucovinene (lit. jomu).

4.2.2. Pronumele personal de genul feminin, la aceeaşi persoană şi număr, are în acuzativ următoarele forme: *(za) n'u, (na) n'u* (lit. (na) jij, néji), identice pentru toate cele trei graiuri, iar în cazul instrumental: *z nyŭ* (lit. (z) n'éju) – în graiurile

208 I. Robciuc, *op. cit.*, p. 117.

209 Cf. I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 252.

210 Menţionăm faptul că forme enclitice ale pronumelor personale, schimbate fonetic, se întâlnesc şi în graiurile huţule din Maramureş (Valea Vişeului, Crasna, Bistra). Astfel, pentru cazurile genitiv-acuzativ, avem următoarele forme: *n' ê* pers. I sg., *t'ê* – pers. a II-a sg., *ho* – pers. a III-a sg. masc., *ji* – pers. a III-a sg. fem., iar pentru dativ întâlnim: *my*^{e} – pers. I sg., *ty*^{e} – pers. a II-a sg., *mu* – pers. a III-a sg. masc. Credem că aceste forme au apărut ca urmare a contactului interdialectal dintre vorbitorii graiului huţul, respectiv, celui transcarpatic, care formează o unitate lingvistică aparte.

211 D. Horvath, *Pronumele personale enclitice în graiurile ucrainene din Maramureş*, în BŞt, seria A, vol. IV, 1972, p, 107.

transcarpatice, şi *(z) neŭ* – în graiurile huţule şi bucovinene[212], ca şi în graiurile transcarpatice, cărora le este propriu sunetul [ы]: Rona de Sus, Remeţi şi Teceul Mic.

4.3. O caracteristică a graiurilor de stepă o constituie declinarea pronumelor personale, masculine şi feminine, la persoana a III-a singular. Atunci când se folosesc împreună cu prepoziţii, formele de genitiv, acuzativ, instrumental şi locativ pot să apară atât cu fonemul /n'/ , cât şi fără acesta: *u n'óho / u j'óho* la gen.-acuz. (lit. n'oho / joho), *z nym / z jim* la instr. (lit. nym), *na n'ómu, n'im / na jómu, jim* în loc. (lit. na n'omu / n'im); *u néji / u jijí* în gen.-acuz. (lit. iji / neji), *na n'ij / na jij* în loc. (lit. na n'ij)[213]. Forme paralele se întâlnesc, ca şi în limba literară, şi la plural, în cazurile genitiv-acuzativ: *u nych / u jich.* Toate aceste caracteristici sunt proprii multor graiuri de pe Niprul Mijlociu (seredn'ovad-dn'ipr'ans'ki)[214], care au constituit baza formării limbii literare ucrainene.

4.4. În majoritatea graiurilor ucrainene din România, pronumele demonstrative au structuri locale. Astfel, în graiurile transcarpatice pronumele demonstrative de apropiere şi de depărtare au următoarele forme: *sys' (ses), sys'á (sis'á, ses'á, is'á), sy^{e}sé (sesé), sy^{e}s'í (sis'í, isí, sesí)* (lit. sej, s'a, se, s'i); *tot, totá (otá), totó (otó), tot'í (tot$\acute{y}^e$, totû, otû)* (lit. toj, ta, te, t'i)[215].

4.4.1. Pronumele demonstrativ de apropiere din graiurile huţule şi bucovinene are forme identice cu cele din limba literară, excepţie făcând forma de masculin singular *cés* (lit. cej), în timp ce la cel de depărtare, pe lângă formele *tot, totá, totó, totí / totû* (proprii şi graiurilor transcarpatice), întâlnim şi formele: *ototá (otá), ototó (otó), ototí (otí)*[216].

4.4.2. Dintre inovaţiile acestor pronume trebuie menţionată contragerea, în cazurile oblice, a unor forme de feminin ale acestora. Astfel, pronumele demonstrative de apropiere *sycs'á / c'a* are următoarele forme contrase: în cazul dativ şi locativ singular, în graiurile transcarpatice întâlnim forma *(na) s'i* (lit. s'ij), iar în cele huţule, bucovinene şi de stepă *(na) c'í* (lit. (na) c'ij); în cazul instrumental singular întâlnim formele *syŭ* (în graiurile transcarpatice), *ceŭ* (în graiurile huţule şi bucovinene) şi *c'óju* (în graiurile de stepă), în timp ce în limba literară avem formele *s'ijeju,* respectiv, *c'ieju.*

4.4.3. În graiurile transcarpatice, ca şi în unele huţule, pronumele demonstrativ de depărtare *ta* (lit. ta) are la instrumental singular forma contrasă *toŭ*, faţă de limba literară, unde avem *t'ijeju.*

---

[212] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 118.

[213] Vezi V. Riţko, *op. cit.*, p.194 şi O. Horbač, *Dijalektnyj slovnyk pivnično-dobružaus'koji hovirky s. Verchnij Dunaveč bil'a Tul'či, Vidbytka z Naukovych Zapysok*, T. XV (XVIII), München, 1968, p. 11.

[214] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 254.

[215] Cf. *Sučasna ukrajins'ka mova*, sub redacţia lui O. D. Ponomariv, Kiev, Lebid, 2001, p. 164.

[216] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 118-119.

4.4.4. Pronumele demonstrative *c'ej* „acesta”, *toj* „acela”, din graiurile de stepă, au, în cazurile oblice, următoarele forme de plural: *c'ich* (lit. cych), *c'im* (lit. cym), *c'ich* şi *c'i* (lit. cych), *c'ímy*^{e} (lit. cymy), *na c'ich* (lit. na cych); *t'ich* (lit. tych), *tim* (lit. tym), *t'ich* şi *ti* (lit. tych), *tímy*^{e} şi *týmy*^{e} (lit. tymy), *na t'ich* (lit. na tych). „Apariția lui [i] în locul lui [y] literar se pare că este cauzată de influența formelor de nominativ” [217] ale acestor pronume (*c'i, t'i*).

4.5. În toate graiurile ucrainene din România „a avut loc contragerea desinențelor pronumelor posesive”[218]. De exemplu, pronumele posesive de genul feminin au în cazul genitiv singular formele *móji, tvóji, svóji* (în graiurile transcarpatice, de stepă şi în unele bucovinene) şi *moj, tvoj, svoj* (în graiurile huțule şi în cele bucovineano-huțule), în loc de cele literare: *moieji, tvojeji, svojeji.* La aceleaşi pronume, în cazul dativ singular întâlnim: *mójoŭ, tvójoŭ, svójoŭ* (în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene) şi *móju, tvóju, svóju* (în graiurile de stepă), în timp ce în limba literară avem formele *mojeju, tvojeju, svojeju*.

4.6. Se remarcă, în unele graiuri, prezența formelor arhaice ale pronumelor determinative, la toate genurile şi numerele. Astfel, în graiurile transcarpatice, huțule şi în unele bucovinene, se întâlnesc forme ca: *kóždyj* (lit. kožnyj, kožen) „fiecare”, *kóžda* (lit. kožna), *kóžde* (lit. kožne), *kóžd'i* (lit. kožn'i), în timp ce *káždyj /* káždыj, *kážda, kážde*^{y}, *kážd'i* le întâlnim „numai în graiurile transcarpatice”[219]. Tot în aceste graiuri întâlnim şi formele *ýnčyj* (lit. inšyj) „altul”, *ýnča* (lit. inša) „alta”, *ýnče* (lit. inše) „altul” (neutru), *ýnči* (lit. inši) „alții” (iar în graiul din Rona de Sus întâlnim următoarele forme, schimbate fonetic: *ûncыj, ûnča, ûnče, ûnči*).

4.7. În unele graiuri transcarpatice se întâlnesc structuri proprii ale pronumelor interogative: *kto* (lit. chto) „cine”, *što, šo* (lit. ščo) „ce”. Forma *šo* este singura care se foloseşte în graiurile huțule şi bucovinene, ea putând fi întâlnită, la genitiv singular, şi în formă scurtă: *Čo t*^{i}*y chóč'iš?* (lit. Čoho ty chočeš?) „Ce vrei tu?”[220].

5. Numeralul. În graiurile ucrainene din România numeralul prezintă numeroase forme arhaice şi inovații, atât morfologice, cât şi fonetice, descrierea acestora reprezentând un mare interes pentru dialectologie.

5.1. Forma de nominativ a numeralului cardinal *odyn* „unu” apare în graiurile ucrainene din țara noastră în variantele: *odýn, odén, od*^{i}*én, jedén,* dar forma de bază care se remarcă teritorial este *odýn*. Varianta *jedén* se întâlneşte doar în unele graiuri transcarpatice, iar *od*^{i}*én* în cele huțule şi bucovinene[221].

5.2. Pentru numeralul cardinal *čotýry* „patru”, forma de nominativ înregistrează variantele: *čtýry*^{e} *(čotûry*^{e}*, čotûrы)* – în graiurile transcarpatice; *štýry*^{e}

[217] V. Rițko, *op. cit.*, p.195.
[218] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 119.
[219] D. Horvath, *Graiul ucrainean…*, p. 15.
[220] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 119-120.
[221] *Ibidem*, p. 120.

(šťýry^e) – în graiurile huţule şi bucovinene; *čutíri*[222] *(čotýry, četûr'i)* – în graiurile de stepă.

5.3. La nominativ numeralul *šist'* „şase” are următoarele variante fonetice: *š'ist'* (în graiurile transcarpatice şi în majoritatea celor huţule şi bucovinene), *šыst', šыsk*' (în unele huţule şi bucovinene) şi *š'is'c', šes'c'* (în graiurile de stepă).

5.4. Numeralul *vísim* „opt” apare în graiurile ucrainene din ţara noastră în următoarele forme: *v'ís'im* (care este cea mai răspândită), *ús'im, vós'im, vúsim.* Varianta *ús'im* apare doar în graiurile transcapatice, în care vechiul [o] a trecut la [u] (Crăciuneşti, Tisa şi Lunca la Tisa), iar variantele *vúsim* şi *v'ís'im* se întâlnesc în acele graiuri transcarpatice în care sistemului fonetic îi este proprie vocala [ы] (Rona de Sus, Remeţi şi Teceul Mic). În graiurile de stepă în care trecerea vechiului [o] la [i] nu a avut loc în mod consecvent, este răspândită varianta *vó'si'm*[223].

5.5. Diferite schimbări fonetice au cunoscut şi numeralele cardinale *odynádc'at', dvanádc'at', ...dev'atnádc'at'* „unsprezece, doisprezece, … nouăsprezece”. În graiurile transcarpatice, huţule şi bucovinene sunt răspândite formele: *jedynác'it'* (şi *odynác'c'it', ody^enác'c'it', odыnácc'it'*), *dvanác'it'* (şi *dvanác'c'it*', *dvanácc'it*). Următoarele numerale, adică până la *nouăsprezece*, sunt apropiate ca formă cu cele exemplificate mai sus. Formele în care are loc trecerea lui **[a]** la **[i]** (cf. *odynác'it'* – lit. *odynadc'at'*) se păstrează şi în graiurile de stepă: *dvanác'it', try^enác'it'* (lit. trynedc'at'*), čoty^ernác'it' / čutirnác*'it' (lit. čotyrnadc'at') etc. Prin această trăsătură, graiurile ucrainene din Dobrogea sunt apropiate de unele graiuri ale dialectului sud-vestic.

5.6. O caracteristică morfologică o reprezintă formarea numeralelor „compuse necontopite”, de tipul *douăzeci şi unu, douăzeci şi doi,…nouăzeci şi nouă* (lit. dvadc'at'odyn, dvadc'at'dva,…dev'anosto dev'at'). În graiurile transcarpatice, huţule şi bucovinene zecile se leagă de unităţi cu ajutorul conjuncţiei **i** (*dvác'c'it'* ***i*** *odý^en, dvác'c'it'* ***i*** *dva, trý^ec'c'it'* ***i*** *pjat* etc. – în graiurile transcarpatice; *dvác'ik'* ***i*** *try, trýc'ik'* ***i*** *v'ís'im, sórok* ***i*** *pjêt'* etc. – în graiurile huţule şi bucovinene), în timp ce în limba literară această legătură se face direct, fără conjuncţia **i**[224] (*dvadc'at' odyn, dvadcat' pjat, trydc'at try, sorok odyn,* ş.a.m.d.). Ţinând cont că acest procedeu de formare a unor astfel de structuri era caracteristic limbii slave vechi[225], se poate considera că prezenţa conjuncţiei **i** în această situaţie constituie un arhaism. În acelaşi timp, dat fiind contactul strâns dintre aceste graiuri şi limba română, care cunoaşte construcţii similare[226], această trăsătură ar putea fi

---

[222] Cf. V. Riţko, *op. cit.*, p. 194.

[223] I. Robciuc, *loc. cit.*

[224] *** *Sučasna ukrajins'ka liternaturna mova*, p. 250.

[225] M. I. Oros, *Paleografie şi limbă slavă veche*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1996, p. 96.

[226] În limba română numerale cardinale de tipul douăzeci şi unu, douăzeci şi doi, treizeci şi trei ş.a.m.d. s-au format după modelul slav, ca de exemplu: šestĭ desętŭ i(ti) trĭje: şaizeci şi trei (cf. Al.

şi rezultatul influenţei celei din urmă. Între dialectologii români care s-au ocupat de studierea graiurilor ucrainene din ţara noastră, părerile sunt împărţite. D. Horvath consideră că existenţa acestor structuri în graiurile transcarpatice (în special în cele din Crăciuneşti şi Tisa) se explică prin influenţa limbii române[227], în timp ce I. Robciuc este de părere că în graiurile huţule (şi în cele bucovineano-huţule, n.n.) „în cazul de faţă avem de-a face cu un arhaism a cărui menţinere a fost favorizată de mediul românesc”[228]. Asupra acestor structuri din graiurile huţule nu ne putem, deocamdată, pronunţa, dar în ceea ce priveşte formele din graiurile transcarpatice suntem de părere că ele sunt arhaice. Ca dovadă, menţionăm faptul, că pentru numeralele cardinale de tipul *unsprezece, doisprezece, ... nouăsprezece* întâlnim în graiul din Rona de Sus (la populaţia vârstnică) formele *odén na dés'at', dva na dés'at'* etc., care le continuă pe cele din slava veche (*jedinŭ na desęte, dŭva na desęte* ş.a.m.d.). În afară de aceasta, e cunoscut faptul că în limba română respectivele numerale s-au format după modelul slav vechi (unu spre zece > unsprezece)[229].

5.7. Numeralul cardinal *dev'anósto* „nouăzeci” apare în graiurile ucrainene din România cu două variante lexico-morfologice, plus câteva variante fonetice: *de*^{y}*v'addýs'at' (dyv'addýs'at', deŭjik'dis'ét', dev'idis'ét, d*^{i}*eŭjik'dis'ế́k)* şi *dy*^{e}*v'anósto*. Prima formă, cu variantele sale fonetice, este răspândită în graiurile transcarpatice (în care se folosesc şi formele *dy*^{e}*v'anósto, dejanósto*), huţule şi bucovinene, iar cea de-a doua (proprie şi limbii literare) se întâlneşte în graiurile de stepă[230].

5.8. Forma de nominativ a numeralului cardinal *dvísti* „două sute” are în graiurile ucrainene din ţara noastră mai multe variante. Astfel, în graiurile transcarpatice se remarcă forma *dvásto,* în cele huţule şi bucovinene *dv'ísta* (se pare, prin analogie cu *trýsta, štýry*^{e}*sta*), iar în unele graiuri de stepă, *dv'ís'c'i.*

5.9. În graiurile huţule, bucovinene şi de stepă numeralele cardinale compuse de la *pjat'sót* „cinci sute” până la *dev'at'sót* „nouă sute” se formează ca şi în limba literară, adică la forma de nominativ a numeralului *pjat'* se adaugă forma de genitiv a lui *sto (sot): pjat'sót, s'ist'sót / s'isc'sót, s'imsót, vi'simsót, d*^{i}*ev'at'sót / d*^{i}*eŭjiksót.* În graiurile transcarpatice aceste numerale sunt alcătuite numai din forme de nominativ, adică *sto* nu apare la genitiv: *pját'sto, s' íst'sto,... dý*^{e}*v'at'sto.*

5.10. Trebuie menţionat faptul că în graiurile transcarpatice, numeralele *sto, dvásto, trýsto / trûsto, čotýrysto / čotûrыsto, pját'sto, šís'sto / šíst'sto, s'ímsto, ús'imsto / vúsimsto, dýv'at'sto* nu se declină, cu excepţia lui *sto* (pentru care, în

---

Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 304).

[227] D. Horvath, *op. cit.*, p. 16.

[228] I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 294.

[229] Şi în limba română contemporană numeralele compuse contopite începând cu *unsprezece* până la *nouăsprezece* s-au format după modelul slav vechi (*jedinŭ na desęte*…) unu spre zece > unsprezece, doi spre zece > doisprezece etc., unde lui *na* îi corespunde rom. *spre*. (cf. I. Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului, 1956, p. 357-358, şi Al. Rosetti, *loc. cit.*).

[230] Cf. I. Robciuc, *Studii...*, p. 121.

unele graiuri avem la dativ *stom,* şi la instrumental *stomá*), ca şi a variantelor acestuia: *sótka / stótka, stóŭka.* Cazul lor se deduce din forma substantivală[231]: *u sto l'udéj* „la o sută de oameni”, *dvásto chlópc'am* „la două sute de băieți”, *pját'sto d'ivčátamy(ы)* „(cu) cinci sute de fete”.

5.11. În toate graiurile, la numeralele de la *cinci* (lit. pjat') până la *douăzeci* (lit. dvadc'at'), şi, de asemenea, *treizeci* (lit trydc'at'), *patruzeci* (lit. sorok), *cincizeci* (lit. pjades'at'), *şaizeci* (lit. šistdes'at'), *şaptezeci* (lit. simdes'at') şi *optzeci* (lit. visimdes'at'), desinența de genitiv, dativ şi locativ, **-y,** proprie limbii literare, nu apare. Aceste numerale au la cazurile sus-amintite desinenţe identice cu numeralele *doi* (lit. dva), *trei* (lit. try)*, patru* (lit. čotyry). De exemplu, în locul formelor literare pentru genitiv *pjaty* şi *pjat'och*, întâlnim în graiuri doar forma *pjat'óch* (cu variantele *pjet'óch, pjit'óch*); în locul formelor literare de dativ *šesty* şi *š'ist'ych*, avem forma dialectală *š'ist'óch* (cu varianta *šыst'óch*), iar în locul formelor literare de instrumental *s'oma* şi *simoma* avem în graiuri doar forma *s'imá* (cu varianta *sid'má*) etc.

5.12. Toate numeralele ordinale, ca şi numeralul *tréty^{e}j / trétij* (lit. tretij) „al treilea”, se declină ca şi adjectivele şi pronumele de tip adjectival, despre care am vorbit în paginile anterioare.

6. Verbul. În graiurile ucrainene din România există atât forme verbale care coincid cu cele din limba literară, cât şi forme care se deosebesc în totalitate de acestea, adică dialectale. Trăsături arhaice şi inovații se găsesc la toate modurile şi timpurile verbale.

6.1. În graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene infinitivul se formează cu ajutorul sufixelor **-ty** (cu variante fonetice) şi **-čy** (la verbele cu tema în [g, k]), în timp ce în limba literară avem doar **-ty**: *chodý**ty**^{e}* (lit. chodyty) „a umbla”, *sokotý**ty*** „a păzi”, *re^{y}vá**ty*** „a plânge”; *strý**čy**^{e}* (lit. stryhty) „a tunde”, *pe**čý*** (lit. pekty) „a coace, a frige” (în graiurile transcarpatice); *i**tý*** „a merge”, *prá**ty**^{e}* „a spăla rufele la râu”, *rvá**ty*** „ a rupe”, *ve^{y}s**t^{i}ý*** „a căra”, *toŭ**čý*** „a toca, a bate”, *l'i**čý*** „a se culca”, *strý**či*** „a tunde” (în graiurile huțule şi bucovinene)[232]. În graiurile transcarpatice, în care întâlnim vocala [ы] şi vechiul grup [či] (Rona de Sus, Remeți şi Teceul Mic), întâlnim sufixele **-tы** şi **-či**: *chodû**tы**, sokotû**tы*** „a păzi”*, revá**tы**, hadkuvá**tы*** „a avea grijă”, *strû**či**, pe**čí*** etc.

6.1.1. Folosirea în paralel a celor două sufixe (**-ty** şi **-čy**) cu variantele lor (**-ti**[233] şi **-č'i**) se remarcă doar în graiurile huțule şi în unele bucovinene. În aceste graiuri, **-ty**, cu varianta fonetică **-t^{i}y**[234]**,** apare la verbele al căror sufix este accentuat (*hre^{y}bs**t^{i}ý*** „a grebla”, *i**t^{i}ý** , ve^{y}s**t^{i}ý**, ple^{y}s**tý*** „a împleti”), în timp ce **-ti** apare la cele cu sufix neaccentuat (*chod^{i}ý**ti**, prá**ti**, koló**ti*** „a crăpa”, *klás**ti*** „a pune, a aşeza”,

[231] D. Horvath, *op. cit.*, p. 16-17.

[232] Cf. I. Robciuc, *op. cit.*, p. 122.

[233] Sufixul **-ti** se întâlneşte şi în alte graiuri ucrainene ale dialectului sud-estic (cf. I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 300).

[234] În poziție accentuată, /**y**/ din desinența **-ty** se realizează ca /^{i}**y**/ (cf. I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul…*, p. 16, şi C. Reguş, *Formele verbale arhaice în graiurile huțule şi bucovinene ale limbii ucrainene*, în SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 96).

stulýti „a ascunde”. Varianta **-ti** cuprinde cel mai mare număr de verbe în graiurile huțule și în cele bucovineano-huțule. Ca și în limba rusă veche, verbele cu tema în [g, k] formează infinitivul cu sufixul **-čy**, atunci când acesta este sub accent: *mo**čý*** (lit. mohty), *toŭ**čý*** (lit. tovkty) „a bate, a toca, a sfărâma”, *l'i**čý*** (lit. l'ahty), *pomo**čý*** (lit. pomohty) „a ajuta”, *p'i**čý*** (lit. pekty), și cu **-č'i**, în poziție neaccentuată: *b'í**č'i*** (lit. bihty) „a alerga”, *strý**č'i*** (lit. stryhty)[235].

6.1.2. În graiurile de stepă infinitivul are sufixul **-t'** (dar poate apărea și forma cu **-ty**): *kazá**t'*** (lit. kazaty) „a spune”, *v'ib'irá**t'*** (lit. vybyraty) „a scoate afară, a alege”, *hovorý**t'*** (lit. hovorýty) „a vorbi”, *nazy^{e}vá**t'*** (lit. nazyvaty) „a numi”, *orá**t'*** (lit. oraty) „a ara”, *pysá**t'*** (lit. pysaty) „a scrie”, *nar'iká**t'*** (lit. narikaty) „a cârti, a reproșa, a mustra”.

6.2. La timpul prezent, în graiurile huțule, bucovinene și de stepă, formelor de persoana I singular ale verbelor de conjugarea a II-a nu le sunt proprii alternanțele consonantice /**s**/ – /**š**/, /**z**/ – /**ž**/, /**t**/ – /**č**/, /**d**/ – /**dž**/, caracteristice limbii literare[236]: *prós'u* „(eu) rog”, *nós'u* „(eu) duc (în spate)”, *kós'u* „(eu) cosesc”, *vóz'u* „(eu) duc, car”, *le^{y}t'ú* „(eu) zbor”, *krút'u* „(eu) răsucesc, întorc”, *molót'u* „(eu) scutur”, *vód'u* „(eu) duc (de mână)”, *chód'u* „(eu) umblu” (în graiurile huțule și bucovinene); *hološ'ú* „(eu) anunț”, *kras'ú* „(eu) vopsesc”, *nos'ú, l'áz'u* „(eu) mă culc”, *vóz'u, le^{y}t'ú, krut'ú* „eu amestec, agit”, *chod' ú, horod' ú* „(eu) îngrădesc”. Aceste forme au apărut prin analogie cu radicalul verbelor respective: *prosý**ty**^{e}**(i)**, nosý**ty**^{e}**(i)**, kosý**ty**^{e}**(i)**, vozý**ty**^{e}**(i)**, le^{y}t'í**ty**^{e}**(i)**, krutý**ty**^{e}**(i)**, molotý**ty**^{e}**(i)**, vodý**ty**^{e}**(i)**, chodý**ty**^{e}**(i)**, krasý**ty**^{e}**(i)*** etc. În locul alternanțelor sus-menționate, în graiurile huțule, bucovinene și de stepă, precum și în multe graiuri ale dialectelor sudice (sud-estice și sud-vestice)[237] se realizează alternanțele: /**s**/ – /**s'**/, /**z**/ – /**z'**/, /**d**/ – /**d'**/, /**t**/ – /**t'**/, după cum se poate observa din exemplele de mai sus. Trebuie menționat faptul că la unii vorbitori ai graiurilor huțule și bucovinene, paralel cu formele de tipul *no**s'**ú, pró**s'**u, vó**z'**u, chó**d'**u, krú**t'**u,* se întâlnesc și forme ca: *no**š'**ú, pró**š'**u, vó**ž'**u chó**ž'**u, krú**č'**u* etc[238].

6.2.1. În unele graiuri ucrainene din România, la persoana I singular și a III-a plural prezent, după consoanele labiale ale temei nu apare [l] epentetic, ca în limba literară, în care labialele */b/, /p/, /m/, /v/* alternează cu grupurile */bl'/, /pl'/, /ml'/, /vl'/.*

6.2.1.1. Astfel, în unele graiuri transcarpatice, în locul grupului */ml'/,* propriu limbii literare, apare grupul */mn'/,* adică vechiul [j] din grupul /mj/ (lit. < /ml'/) se

---

[235] I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 287.

[236] * * * Cf. *Sučasna ukrajins'ka liternaturna mova*, p. 287.

[237] Cf. F. T.Žylko, *op. cit.*, p. 95-96, 185, 246.

[238] Aceste situații au fost remarcate de A. Vraciu în graiul huțul din Benea (cf. *Note de dialectologie slavo-română. (Observații asupra unui grai ucrainean și asupra unui grai rusesc din R.P.R.)*, în RS, VII, 1963 p. 135), și de C. Reguș în anchetele pe care le-a întreprins în valea Sucevei între anii '66 – '67 (cf**.** *Flexiunea verbală in graiul huțul din valea Sucevei***,** în *Studii de slavistică*, vol. II, București, 1971, p. 253-274.).

nazalizează şi apare **[n']** epentetic în locul lui [l] literar: *drímn'u* (lit. driml'u) „(eu) ațipesc", *lómn'u* (lit. loml'u) „(eu) rup".

6.2.1.2. În graiurile huțule şi bucovinene vechea palatalizare a labialelor a trecut într-o nouă articulare iotată (adică, în locul lui [l] epentetic apare **[j]**), având ca rezultat următoarele alternanțe: */b/ –/b'/*: l'ubýti – *l'úb'u – l'úb'i* „a iubi"; */p/ – /p'/* : spáti – *sp'u – sp'ut* „a dormi"; */m/ – /m'/*: lomýti – *lóm'u – lóm'ê* „a rupe"; */v/ – /v'/*: lóvyti – *lów'u – lów'ê* „a prinde"[239].

6.2.2. La formele de persoana a II-a singular prezent ale verbelor de conjugarea I, în multe graiuri, apare desinența **-iš** în locul celei neaccentuate **-eš**, din limba literară: *znáj**iš*** „(tu) ştii", *(i) hráj**iš*** „(tu) joci", dar întâlnim şi *dúmaj**eš*** „(tu) gândeşti, asculți" (în unele graiuri transcarpatice); *d'ýchaj**iš*** „respiri", *l'ítaj**iš***, „(tu) zbori", *sp'ivá(j)**iš*** „(tu) cânți" (în graiurile huțule şi bucovinene); *dúmaj**iš*** „(tu) gândeşti", *slúchaj**iš*** „(tu) asculți", *hráj**iš*** „(tu) joci", *py^{e}táj**iš*** „(tu) întrebi" (în graiurile de stepă).

6.2.3. Reducerea sau chiar dispariția lui [e] neaccentuat situat după [j] se păstrează şi în desinențele de prezent ale persoanei I şi a II-a plural: *znáj**imo*** – *znáj**ite^y(i)*** (lit. znajemo – snajete) „ştim – ştiți", *rubáj**imo*** – *rubáj**ite^y(i)*** (lit. rubajemo – rubajete*)* „tăiem – tăiați", *slúchaj**mo*** – *slúchaj**te^y(i)*** (lit. sluchajemo – sluchajete) „ascultăm – ascultați". După cum afirmă I. Robciuc, această caracteristică este proprie unor graiuri huțule şi bucovinene[240].

6.2.4. În graiurile ucrainene din România, forma persoanei a III-a singular prezent a verbelor de conjugarea a II-a reprezintă un interes deosebit datorită particularităților sale morfologice şi a variantelor fonetice ale desinențelor care o caracterizează.

6.2.4.1. În graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene, verbele la persoana a III-a singular prezent apar cu două variante: *vózy^e**t**, stély^e**t**, róby^e**t**, prósy^e**t**, chódy^e**t*** şi *vózy^e, stély^e,* „(el, ea) aşterne", *rób**y^e*** „(el, ea) munceşte", *prós**y^e*** „(el, ea) roagă", *chód**y^e***. Cea de-a doua formă, proprie numai verbelor cu accentul pe temă, apare sub influența verbelor de conjugarea I, ale cărei forme sunt preferate în defavoarea formelor corespunzătoare celei de-a II-a conjugări (adică dispare desinența **-t**, iar sufixul **-y-** se realizează ca **-y^e**: *stély^e**t*** > *stél**y^e***). Din punct de vedere morfologic, aceste două forme sunt echivalente. Această „trecere" a verbelor de la o conjugare la alta este proprie şi altor graiuri ale dialectului sud-vestic şi ale celui sud-estic[241].

6.2.4.2. Față de graiurile transcarpatice, în care folosirea acestor forme este mai redusă, în unele graiuri huțule şi bucovinene acestea implică, la rândul lor, şi variante fonetice. Astfel, pe lângă sufixul **-y^e-** (care apare atunci când accentul este pe temă), întâlnim în varianta fonetică **-i**, care apare după dentalele [d, t, n]: *vód**i**, chód**i**, krút**i**, hón**i*** „(el, ea) conduce, mână". Atât în graiurile transcarpatice, cât şi în

[239] Cf. C. Reguş, *Flexiunea verbală…*, p. 258.
[240] I. Robciuc, *Studii…*, p. 124.
[241] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 98-99.

cele huțule şi bucovinene, aceste forme sunt folosite paralel, ele putând fi întâlnite chiar şi în limba uneia şi aceleiaşi persoane.

6.2.4.3. În graiurile de stepă, forma de persoana a III-a singular apare la timpul prezent în următoarele variante: *chód****e***^{y}*, nós****e***^{y}*, prós****e***^{y}*, vóz****e***^{y}*, báč****e***^{y} „(el, ea) vede" şi *chódy****t'****, nósy****t'****, prósy****t'****, vózy****t'****, báčy****t'***. Mai des întâlnită este prima formă, cea fără **-t'**, care este şi cea de bază. Dispariția lui **-t'** are loc, ca şi în celelalte graiuri, atunci când accentul cade pe tema verbului[242].

6.2.4.4. O trăsătură specifică graiurilor de stepă constă în faptul că, pentru forma de persoana I plural prezent, întâlnim două variante care funcționează în paralel: *rvy*^{e}***mó*** „(noi) rupem", *sy*^{e}*dy****mó*** „(noi) stăm", *róby*^{e}***mo*** „(noi) muncim", *čýsty****mo*** */ čýsty****m*** „(noi) curățăm", *r'ížy*^{e}***mo*** */ r'ízy*^{e}***m*** „(noi) tăiem", *sapáje****mo*** */ sapáje****m*** „(noi) săpăm", *m'ísy*^{e}***m*** „(noi) frământăm", *pr'adé****m*** „(noi) toarcem", *krasý*^{e}***m*** „(noi) vopsim". Forma cu desinența **-mo** (identică cu limba literară) se remarcă, în majoritatea cazurilor, doar atunci când flectivul [o] este accentuat: *rvy****mó****, ore****mó****, cydy****mó****,* iar în poziție neaccentuată întâlnim, de obicei, **-m**[243]: *vyzé****m****, rve****m****, m'ísy*^{e}***m***.

6.2.4.5. Desinența **-me** (în poziție neaccentuată **-me**^{y}), proprie limbii ruse vechi, se remarcă (la persoana I plural, prezent), în unele graiuri transcarpatice, mai exact în cel din Rona de Sus, unde avem **-me** indiferent de accent (*róbы****me****, chódы****me****, nese****mé****),* şi în graiul din Remeți şi Teceul Mic, unde întâlnim şi desinența **-me**^{y}: *róby*^{e}***my***^{e}*, chódy*^{e}***me***^{y}*, nese****mé***^{y}. Această desinență apare şi în unele graiuri huțule de pe valea Sucevei[244].

6.2.4.6. În graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene se remarcă existența la persoana a II-a plural, spre deosebire de limba literară, a lui **-t** dur, trăsătură proprie multor graiuri ucrainene sud-vestice: *dajú****t*** „(ei) dau", *pe*^{y}*čú****t****, čytáju****t****, chód'a****t****, id'á****t*** „(ei) mănâncă"; *kážu****t*** „(ei) spun", *sp'iváju****t*** „(ei) cântă", *dojú****t*** „(ei) mulg", *prós'u****t*** „(ei) roagă". Aceeaşi situație (cu **-t**, față de **-t'** din limba literară) o întâlnim şi la imperativ: *byr'í****t****!* „luați!", *ne*^{y}*s'í****t****!* „duceți!", *chód'i****t*** „umblați!".

6.2.4.7. Un element distinctiv, în graiurile huțule şi bucovinene, îl reprezintă tendința avansată de reorganizare a celei de-a II-a conjugări, reflectată prin substituirea sufixului **-a-** de la persoana a III-a plural cu sufixul **-u-**, propriu primului tip de conjugare: *biž****ú****t* (lit. bižat') „(ei) aleargă", *kr'ič****ú****t* (lit. kričat') „(ei) strigă", *stél'****u****t* (lit. stel'at') „(ei) aştern", *sól'****u****t* (lit. sol'at') „(ei) sărează". Procesul de „trecere", după cum afirmă I. Robciuc[245], nu poate fi socotit încheiat, deoarece, alături de verbele definitiv contopite cu cele de la primul tip de conjugare (*bižút, kr'ičút,* etc.), sunt destul de frecvente formele care prezintă un anumit paralelism: *var'út / var'ế* „(ei) fierb"*, nós'ut / nós'i, vóz'ut / vóz'i, sy*^{e}*g'út / sy*^{e}*g'ế*[246]. Forma care nu conține fonemul **/t/** prezintă la rândul ei variante fonetice (datorate

[242] V. Rițko, *op. cit.*, p. 196.
[243] I. Robciuc, *loc. cit.*
[244] Cf. C. Reguş, *Flexiunea verbală…*, p. 261.
[245] I. Robciuc, *Morfologia graiului…*, p. 303.
[246] Sunetul [g'] este varianta fonemului /d'/ (cf. C. Reguş, *Flexiunea verbală…*, p. 257).

trăsăturilor fonetice locale), în care vocalele [ê] şi [i] din formele *var'ê, nós'i* sunt reflexele sufixului tematic **-a-**.

6.3. Verbele la timpul trecut nu țin cont de categoria persoanei, în schimb ele se modifică, la numărul singular, după gen.

6.3.1. În graiurile ucrainene din România, forma timpului trecut este o continuare a vechiului „participiu trecut activ II”[247] (numit şi participiul în *-lŭ, -la, -lo)*, schimbat fonetic. Altfel spus, forma sintetică a trecutului, proprie şi limbii literare, se formează de la tema infinitivului, la care se adaugă sufixul **-ŭ**[248] pentru genul masculin (*bra**ŭ*** „(el) lua”, (*i)hrá**ŭ*** „(el) juca”, *spá**ŭ*** „(el) dormea”), **-l(a)** pentru genul feminin (*brá**la**, (i)hrá**la**, spá**la***), **-l(o)** pentru genul neutru (*brá**lo**, hrá**lo**, spá**lo***), şi **-l(y^{e})**[249] pentru plural (*brá**ly**^{e}, hrá**ly**^{e}, spá**ly**^{e}*).

Trebuie menționat faptul că forma de masculin prezintă (ca şi în limba literară) unele neregularități. Sufixul **-ŭ** este caracteristic numai verbelor al căror sufix tematic (tema de infinitiv) se termină în vocală (cf. *braŭ, ihráŭ, spovidáŭ* etc.). Verbele cu sufixul tematic **-Ø-** şi cu radicalul terminat în consoană, precum şi unele verbe cu sufixul tematic **-nu-** au la timpul trecut (masculin) desinența **-Ø-** : *vézty – viz, nésty^{e}– n'is, pečí – pik, zamérznutы* „a îngheța” – *zamérz* (în graiurile transcarpatice); *v^{i}ésti – vы^{i}z, n^{i}ésti – n'is, tre^{y}stí – tr'ês, strýč'i – stryh, pe^{y}čí – p'ik, púknuty* „a pocni, a sparge” – *puk, zachrýpnuty* „a răguşi” – *zachrýp* (în graiurile huțule şi bucovinene).

6.3.2. O trăsătură specifică graiurilor transcarpatice, huțule şi bucovinene este folosirea, în paralel cu formele de trecut sintetic, a celor de perfect însoțite de enclitice. Acest al doilea tip de trecut include o formă identică cu primul, la care se adaugă formele personale contrase ale vechiului auxiliar *búty^{e}*, la prezent: *kosýŭ-(j)ym* „(eu) am cosit”*, kosýŭ-(j)ys* „(tu) ai cosit”, *kosýla-m* „(eu) am cosit” (fem.), *kosýla-s* „(tu) ai cosit” (fem.), *kosýly^{e}-sme^{y}* „(noi) am cosit”, *kosýly^{e}-ste^{y}* „(voi) ați cosit” (în graiurile transcarpatice), *výd'iŭ-(j)im* „(eu) am văzut”, *výd'iŭ-(j)ys* „(tu) ai văzut”, *výd'ila-m* „(eu) am văzut” (fem.), *výd'ila-s* „(tu) ai văzut” (fem.), *výd'ily^{e}-sme^{y}* „(noi) am văzut”, *výd'ily^{e}-ste^{y}(i)* „(voi) ați văzut” (în graiurile huțule şi bucovinene). Formele compuse de acest tip reprezintă urme ale vechiului perfect, în care auxiliarul *buty* arăta raportarea acțiunii trecute la momentul vorbirii şi, în acelaşi timp, indica persoana care săvârşea acțiunea. Treptat, *buty* încetează să mai exprime raportarea trecutului la prezent, păstrându-se doar ca morfem în determinarea persoanei[250].

6.3.3. Verbul arhaic *búty^{e}* (< jesmĭ), față de graiurile huțule şi bucovinene (unde întâlnim doar rămăşițe ale acestuia la persoana I şi a II-a singular şi plural), are în graiurile transcarpatice paradigma prezentului completă, în cazul în care are

---

[247] M. I. Oros, *op. cit.*, p.115.

[248] Sufixul /**-ŭ**/ este o variantă pozițională a lui **l > lŭ** (în limba ucraineană literară, **-v**).

[249] În funcție de caracteristicile fonetice ale graiurilor, **[-y^{e}]** poate avea următoarele variante: **/-e^{y}/, /-u/, /-i/**, ultima fiind înregistrată la huțulii din Brodina (cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 18), în exemple ca: *izmišéli* „au amestecat”, *dǻlį* „au dat”, *zrobélį* „au făcut”).

[250] Cf. F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 100.

valoare predicativă: *jem, jes, je, jesmó(é), jesté, sut.* De la acelaşi verb, există în unele graiuri transcarpatice cazuri când forma *je* se foloseşte pentru toate persoanele la singular şi plural prezent[251]: *ja je* „eu sunt”, *ty je* „tu eşti”, *un (oná) je* „el (ea) este”, *my je* „noi suntem”, *vy je* „voi sunteți”, *oný je* „(ei, ele) sunt”.

6.3.4. Formele conservate ale verbului atematic *jesmĭ* îşi modifică poziția față de verb atât la singular, cât şi la plural, ele putând fi ataşate altor cuvinte apropiate din propoziție. Față de verbul predicativ, acestea pot fi enclitice sau proclitice: *Čohó-s spaŭ?* „De ce ai dormit?”; *Kudû-c chodûla?* „Pe unde ai umblat?”; *Mý-smo s’a ne*^{y} *výd’ily*^{e} *daŭnó!* „Noi nu ne-am văzut de mult!”; *Vu jesté dốbri* „Dumneavoastră sunteți bun”. (în graiurile transcarpatice); *D*^{i}*e-s chod*^{i}*ýŭ*? „Pe unde ai umblat?”; *Čimú-s pr’išlá?* „De ce ai venit?”; *U kóho-sti búly*^{e}*?* (în graiurile huțule şi bucovinene)[252].

6.3.5. În graiurile transcarpatice, la persoanele I şi a II-a singular şi plural, pe lângă formele scurte de perfect analitic (prezentate mai sus) apar şi cele lungi. Acestea se folosesc atunci când „persoana care săvârşeşte acțiunea este scoasă în evidență sau este pusă în opoziție cu alta”[253]: *Ты jes buŭ dóma, a ne ja!* „Tu ai fost acasă, nu eu!”; *My jesmó vý*^{e}*d’ily*^{e}*, a ne vy!* „Noi am văzut, iar nu voi!”; *Vy jesté kazály šo prýjdyty*^{e} *skóro* „Voi ați spus că o să veniți devreme”.

6.4. Pe lângă perfect, în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene, formele enclitice ale auxiliarului *buty*^{e} apar şi ca părți componente ale mai mult ca perfectului. Acestea se folosesc doar la persoana a II-a singular şi la cele de I şi a II-a plural: *-jys / -jes, -s, -smo(e), -sty*^{e}*(e)* (în graiurile transcarpatice); *-jis, -s, -smy, -st*^{j}*y* (în graiurile huțule); *-(j)is, -s, -sme*^{y}*, -sti* (în graiurile bucovinene). Acestea sunt intercalate între formele auxiliarului *buty*^{e} şi verbul predicativ, ambele la trecut: *buŭ jys pry*^{e}*(j)šóŭ* – pers. a II-a sg. masc. de la „a veni”, *búla-s pry*^{e}*jslá* – pers. a II-a sg. fem., *búly*^{e}*-smo pry*^{e}*jšlý* – pers. I pl. (în graiurile transcarpatice); *buŭ-(j)is p’išóŭ* – pers. a II-a sg. masc. de la „a pleca”, *búla-s p’išlá* – pers a II-a sg. fem., *búly*^{e}*-sme*^{y} *p’išlý* – pers. II pl., *búly*^{e}*-ste(i) p’išlý* – pers. a II-a pl. (în graiurile huțule şi în unele bucovinene)[254].

6.4.1. Pe lângă acest tip de formare a mai mult ca perfectului mai există două. Cel de-al doilea, propriu tuturor graiurilor ucrainene, ca şi limbii literare, este compus din formele de trecut sintetic ale auxiliarului *buty*^{e} (*buŭ, búla, búlo, búly*^{e}), asociate cu trecutul sintetic al verbului de conjugat: *(ja, ty, on) buŭ učynýŭ, (ja, ty, oná) búla učynýla, (ja, ty, onó) búlo učynýlo, (my, vy, oný) búly*^{e} *učynýly*^{e} (de la *učynúty* dial. „a face”).

6.4.2. Cel de-al treilea tip de mai mult ca perfect este propriu doar graiurilor transcarpatice, fiind constituit din „formele reduplicate ale verbului ajutător *buty*^{e}

[251] D. Horvath, *Aspecte arhaice ale timpurilor verbale în graiul ucrainean din Crăciuneşti şi Tisa*, în BŞt, seria A, vol. V, 1980, p. 73.

[252] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 304.

[253] D. Horvath, *loc. cit.*

[254] Cf. I Robciuc, *Studii…*, p. 126.

(sau alte verbe auxiliare ataşate acestuia) şi un verb predicativ sau la infinitiv, când predicatul este compus”[255]:1. *(ja, ty, un) buŭ buŭ učynýŭ, (oná) búla búla učynýla, (onó) búlo búlo učynýlo, (my, vy, oný) búly búly učynýly*; 2. *(ja) maŭ buŭ učynýty*^{e} „eu avusesem de făcut”; 3. *(ty) chot'íŭ buŭ učynýty*^{e} „tu vrusei să faci”; 4. *(un) tréba buŭ učynýŭ* „el trebuise să facă”; 5. *(oná) tréba búla učynýla, (onó) tréba búlo učynýlo*. De asemenea, între formele reduplicate ale verbului *búty*^{e} poate fi intercalat elementul *jesm: buŭ jym buŭ učynýŭ; buŭ jys buŭ učynýŭ; búla-s búla učynýla* etc.

6.5. În graiurile transcarpatice, huţule şi bucovinene este răspândită forma analitică a viitorului, „proprie numai verbelor cu aspect imperfectiv, compusă din infinitiv şi afixele mobile provenite din vechiul auxiliar *jati*, schimbate fonetic”[256]. În comparaţie cu limba literară, unde vechiul auxiliar s-a contopit cu verbul la infinitiv şi stă în urma acestuia (dând naştere formei sintetice, care se întâlneşte mai rar în dialecte), în graiurile sus-menţionate aceste două elemente constitutive sunt de sine stătătoare. Formele *mu, meš, me, mémo(é), metý*^{e}*(e), mut* au funcţie identică cu pronumele personale, adică arată categoria persoanei. Acestea stau întotdeauna înaintea verbului: *mu robýty*^{e} (lit. robytymu) „voi lucra”, *meš robýty*^{e} (lit. robytymeš) „vei lucra”, *me robýty*^{e}(lit. robytyme) „(el, ea) va lucra”, *mémo(e) robýty*^{e} (lit. robytymemo) „vom lucra”, *metý*^{e} *robýty*^{e} (lit. robytemete) „veţi lucra”, *mut robýty*^{e} (lit. robytymut') „vor lucra” (în graiurile transcarpatice); *mu vozýty*^{e}*(i)* „voi căra”, *meš vozýty*^{e}*(i)* „vei căra”, *me vozýty*^{e}*(i)* „va căra”, *mémo vozýty*^{e}*(i)* „vom căra”, *méte*^{y} *vozýty*^{e}*(i)* „vor căra” (în graiurile huţule şi bucovinene). Acest mod de formare a viitorului este propriu şi altor graiuri ucrainene sud-vestice[257], fiind mai des întâlnit în graiurile pocuto-bucovinene[258].

6.5.1. La persoana I, afixul *mu* se foloseşte mai rar, datorită tendinţei de înlocuire a acestuia cu *búdu* (cf. *búdu robýty*^{e} „voi lucra”, formă proprie şi limbii literare) şi cu *máju* (cf. *máju pysáty* „voi scrie, am de scris”). Astfel, în unele graiuri bucovinene, în cele huţule şi transcarpatice se remarcă încă o formă analitică a viitorului imperfectiv, formată din prezentul verbului auxiliar *máti,* căruia i se alătură infinitivul verbului de conjugat: *máju mast*^{i}*ýti* „voi zugrăvi (am de zugrăvit)”, *májiš mast*^{i}*ýti, máji(t) mast*^{i}*ýti, máji'mo mast*^{i}*ýti, májiti mast*^{i}*ýti, májut mast*^{i}*ýti* (în graiurile bucovinene)[259]; *máju kup'íti* „voi cumpăra (am de cumpărat)”, *máje*^{y}*š kup'íti, máje*^{y}*(t) kup'íti, máje*^{y}*mo kup'íti, máje*^{y}*t*^{j}*y kup'íti, májut kup'íti* (în graiurile huţule); *máju kosûtы* „voi cosi, am de cosit”, *máješ kosûtы, máje kosûtы, májeme kosûtы, májete kosûtы, májut kosûtы* (în graiul transcarpatic, din Rona de Sus).

[255] D. Horvath, *Graiul ucrainean…*, p. 18.
[256] C. Reguş, *Forme verbale arhaice…*, p. 96.
[257] F. T. Žylko, *op. cit.*, p. 101.
[258] Cf. I. Pan'kevyč, *op. cit.*, p. 319.
[259] I. Robciuc, *op. cit.*, p. 126.

6.5.2. În graiurile transcarpatice viitorul compus se poate forma şi cu un alt verb ajutător, precum *póčnuty (žácnutы/náčnuty)* „a începe”, *chotíty(ы)* „a vrea”. La forma de viitor a acestuia se adaugă infinitivul verbului de conjugat: *záčnu robûtы* „voi începe să lucrez”, *náčnu pysáty^e* „voi începe să scriu”, *chóču mastûtы* „voi zugrăvi (vreau să zugrăvesc)”.

6.5.3. În graiurile ucrainene ale Dobrogei se remarcă folosirea în paralel a două variante ale viitorului cu aspect imperfectiv, cea sintetică (*klúkaty^{e}me* „(el) va chema”, *nočuváty^{e}memo* „vom înnopta”) şi cea analitică (*búdu brat’* „voi lua”, *búdem p’idhónyt’* „vom mâna, vom zori”)[260].

Menţionăm faptul că aceste două forme se întrepătrund, ele putând, cu uşurinţă, să se substituie una prin alta în vorbirea uneia şi aceleiaşi persoane.

6.6. În majoritatea graiurilor transcarpatice, huţule şi bucovinene, s-au păstrat vechile forme ale modului condiţional, formate din participiile trecute active (în *-lŭ, -la, -lo*) şi formele personale de aorist ale verbului auxiliar *búty^e* (быхъ): *bych robýŭ / maŭ bych robýty^e*[261] (masc.) „aş lucra”, *bych robýla / mála bych robýty^e* (fem.) „aş lucra”, *bys robýŭ / maŭ bys robýty^e* (masc.) „ ai lucra”, *bys robýla / mála bys robýty^e* (fem.) „ai lucra” , *by robýŭ / maŭ by robýty* (masc.) „ar lucra”, *by robýla / mála by robýty^e* (fem.) „ar lucra”; *býsmo robýly^e / mály^e býsmo robýty^e* „am lucra”, *bystý^e robýly^e / mály^e bystýe robýty^e* „aţi lucra”, *by robýly^e / mály^e by robýty^e* (pl.) „ar lucra” (în graiurile transcarpatice); *bych skakáŭ* (masc.) „aş sări”, *bych skakála* (fem.) „aş sări”, *by skakáŭ* (masc.) „ai sări”, *bys skakála* (fem.) „ai sări”, *by skakáŭ* (masc.) „ar sări”, *by skakála* (fem.) „ar sări”, *býsmy skakály^e* „am sări”, *býst^{i}y skakály^e* „aţi sări”, *by skakály^e* (pl.) „ar sări” (în graiurile huţule); *daŭ bych* (masc.) „aş da”, *dála bych* (fem.) „aş da”, *daŭ bys* (masc.) „ai da”, *dála bys* (fem.) „ai da”, *daŭ by* (masc.) „ar da”, *dála by* (fem.) „ar da”, *dály^e býsme^y(i)* „am da”, *dály^e býste^y(i)* „aţi da”, *dály^e by* (pl.) „ar da” (în graiurile bucovinene şi în unele huţule). Acest condiţional exprimă o acţiune posibilă, nediferenţiată, a timpului viitor. Se remarcă faptul că acest tip de viitor e pe cale de dispariţie, forma *bych* fiind înlocuită cu particula *by*[262] (proprie limbii literare: *kazáv by* sau *kazála b*). Aceasta poate fi enclitică (mai rar) sau proclitică (mai frecvent): *bы učынûŭ / maŭ bы učынûtы*[263] (masc.) „aş face”, *bы učынûla / mála bы učынûtы* (fem.) „aş face”, *bы učынûlы / málы bы učынûtы* „am face”, *bы učынûlы / málы bы učынûtы* „aţi face” (în graiurile transcarpatice); *by tr’ês* (masc.) „aş scutura”, *by tr’êslá* „aş scutura”, *by tr’êslý* „aţi scutura” (în graiurile huţule); *zam’itáu by* (masc.) „aş mătura”, *zam’itála by* (fem.) „aş mătura”, *zam’itály^e by* „am mătura”,

---

[260] V. Riţko, *op. cit.*, p. 197.

[261] În graiurile transcarpatice, la acest tip de condiţional forma de trecut a verbului de conjugat poate să fie sintetică (*robýŭ)* sau analitică (*maŭ robýty^e)*. Condiţionalul format cu trecutul analitic: *maŭ bych robýty^e* s-ar putea traduce „aş avea de lucru”.

[262] D. Horvath, *op. cit.*, p. 19.

[263] Particula *by* poate să aibă variantele *be^y* şi *bы*. Varianta *bы* apare în graiurile transcarpatice din Remeţi şi Rona de Sus, din ultimul fiind şi exemplele respective.

zam'itály^e by „ați mătura” (în graiurile bucovinene). Formele acestui tip de condițional apar în graiuri şi cu sufixele mobile: *maŭ by-m učynýty^e, mála by-m učynýty^e, mály^e bý-smo učynýty^e* etc.

6.6.1. Cel de-al doilea tip de condițional, care exprimă o acțiune posibilă, în anumite condiții, în trecut, are o structură asemănătoare cu primul, la care se adaugă verbul *búty^e* (*búti, búты*) la timpul trecut (variabil după gen şi număr)[264]: *by (bych) buŭ robýŭ* (masc.) „aş fi lucrat”, *by (bych) búla robýla* (fem.) „aş fi lucrat”, *býsmo búly^e robýly^e* „am fi lucrat”, *býsty^e búly^e robýly^e* „ați fi lucrat” (în graiurile transcarpatice)[265]; *buŭ bych (by) vы^idpov'iu* (masc.) „aş fi răspuns”, *búla bych (by) vы^idpov'íla* (fem.) „aş fi răspuns”, *búly^e býsmy vы^idpov'íly^e* „am fi răspuns”, *býst^iy búly^e vы^idpov'íly^e* „ați fi răspuns” (în graiurile huțule); *braŭ buŭ (by) bych* (masc.) „aş fi luat”, *brála búla (by) bych* (fem.) „aş fi luat”, *brály^e búly^esmo by* „am fi luat”, *brály^e búly^este by* „ați fi luat”, *brály^e búly^e by* pl. „ar fi luat” (în graiurile bucovinene şi în unele huțule).

6.6.2. După cum se poate observa, topica morfemelor gramaticale este liberă, însă de obicei elementele afixale precedă verbul predicativ. De asemenea, între ele şi verb pot fi intercalate diferite elemente lexicale: *Híja buŭ dóbre bych vidpov'íŭ* „Ar fi trebuit să răspund bine”.; *I što búlыsme uták robûlы?* „Şi ce am fi făcut după aceea?”; *Мы вы tohdû búlы dóbre robûlы.* „Atunci, noi am fi lucrat mai bine” (în graiurile transcarpatice); *Záŭtry^e bys móže^y pišlá ŭ m'ísto.* „Poate dacă te-ai duce mâine în oraş”; *Čy chtos by nam to ni zrobýŭ?* „Dacă nu ne-ar face asta cineva?” (în graiurile huțule şi bucovinene).

6.7. Paradigma imperativului din graiurile ucrainene din România, ca şi în limba literară, se reduce la trei forme: persoana a II-a singular, persoanele I şi a II-a plural. Acesta se realizează atât în forma sintetică, cât şi în cea analitică.

6.7.1. În ceea ce priveşte forma sintetică a imperativului, se disting, în funcție de locul accentului, două tipuri de flexiune[266].

6.7.1.1. Desinențele primului tip de flexiune sunt aproape întotdeauna accentuate: **-ý** (sau **-û**: *kladû!* „pune!” şi **-i**: *pěcí!* „prăjeşte!”) la persoana a II-a singular, **-im** la persoana I plural şi **-it** (lit. **-it'**) la persoana a II-a plural: *robý! / robû!* „lucrează!”, *kosý! / kosû!* „coseşte!”; *robím!* „să lucrăm!”, *kosím!* „să cosim!”; *robít!* „lucrați!”, *kosít!* „cosiți!” (în graiurile transcarpatice); *be^yrý!* „ia!”, *prosý!* „cere!”, *kladý!* „pune!”; *ber'ím!* „să luăm!”, *prosím!* „să cerem!”, *klad'ím!* „să punem!”, *be^yr'ít!* „luați!”, *pros'ít* „cereți!”, *klad'ít!* „puneți!” (în graiurile huțule şi bucovinene). În majoritatea celor trei grupe de graiuri, variantele desinențelor **-imo** (pers. I sg.) şi **-ite** (pers. a II-a pl.), caracteristice limbii literare,

---

[264] Cf. C. Reguş, *Flexiunea verbului...*, p. 271.

[265] În graiurile transcarpatice, cel de-al doilea tip de condițional poate fi asociat uneori cu auxiliarul *chot'íty^e* „a vrea”: *by (bych) chot'íŭ buŭ robýty^e* (masc.) „aş fi vrut să lucrez”, *by (bych) chot'íla búla robýty^e* (fem.) etc.

[266] Cf. I. Robciuc, *Morfologia graiului...*, p. 307.

nu sunt prezente: *chod'ím* (lit. chodimo) „să mergem!”, *robím!* (lit. robimo) „să muncim!”, *prosít!* (lit. prosite) „cereți!”, *berít!* (lit. berite) „luați!”.

6.7.1.2. Al doilea tip de flexiune cuprinde verbele a căror desinență nu este accentuată. Astfel, la tema prezentului se adaugă desinența **zero** la persoana a II-a singular (consoanele finale [d, t, n, z, c, l] având timbru palatal), **-mo** (cu varianta **-me**) pentru persoana I plural şi **-ty**ᵉ (cu variantele **-ti**, **-te**, **-t**ⁱ**y**) la persoana a II-a plural: *virúj!* (lit. vir'!) „crede!”, *s'ad'!* „stai jos!”, *ustán'!* „ridică-te!”; *virújmo(e)!* „să credem!”, *s'ád'**mo(e)**!* „să stăm jos!”, *ustán'**mo(e)**!* „să ne ridicăm!”, *virúji**ty**ᵉ!* „credeți!”, *s'ád'**te**!* „stați jos!”, *ustán'**te**!* „ridicați-vă!” (în graiurile transcarpatice); *byj!* „bate!”, *hudúj!* „hrăneşte!”, *v'ir!* „crede!” *býj**mo**!* „să batem!”, *hudúj**mo**!* „să hrănim!”, *vír'**mo**!* „să credem!”, *býj**ti**!* „bateți!”, *hudúj**ti**!* „hrăniți!”, *v'ír'**t**ⁱ**y**!* „credeți!” (în graiurile huțule); *kupúj!* „cumpără!”, *m'ir'!* „măsoară!”, *stan'!* „opreşte!”; *kupúj**mo**!* „să cumpărăm!”, *m'ír'**mo**!* „să măsurăm!”, *stán'**mo**!* „să ne oprim!”; *kupúj**ti**!* „cumpărați!”, *m'ír**ti**!* „măsurați!”, *stán'**ti**!* „opriți-vă!” (în graiurile bucovinene şi în unele huțule).

6.7.2. În unele graiuri de stepă, imperativul poate fi redat şi prin formele de prezent (sau viitor cu aspect perfectiv) persoana I plural: *ne*ʸ*sé**m**!* „să ducem!”, *viz'mé**m**!* „să luăm!”[267].

6.7.3. Forma analitică a imperativului din graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene se caracterizează prin prezența particulei ***naj*** (lit. nechaj / chaj), care se alătură persoanei a III-a singular şi plural a prezentului: *naj idé!* „(el, ea) să vină!” – *naj idút!* „(ei) să vină!”, *naj róbyt!* „(el, ea) să lucreze!” – *naj róbl'at!* „(ei) să lucreze!”, *naj chódыt!* „(el, ea) să umble!” – *naj chód'at!* „(ei) să umble!” (în graiurile transcarpatice); *naj pýše*ʸ*!* „(el, ea) să scrie!” – *naj pýšut!* „(ei) să scrie!”, *naj b'ižýt!* „(el, ea) să fugă!” – *naj b'iž*ʸ*út!* „(ei) să fugă!”, *naj prós'it!* „(el, ea) să ceară!” – *naj prós'ê!* „(ei) să ceară!” (în graiurile huțule); *naj nóse*ʸ*!* „(el, ea) să ducă!” – *naj nós'ut!* „(ei) să ducă!”, *naj dojít!* „(el, ea) să mulgă!” – *naj dojút! / dojế!* „(ei) să mulgă!”; *naj g'íle*ʸ *| naj g'íly*ᵉ*t!* „(el, ea) să împartă!” – *naj g'íl'ut!* „(ei) să împartă!” (în graiurile bucovinene şi în unele huțule).

V. CONSIDERAȚII FINALE

Prima parte a lucrării (cap. I şi II) cuprinde o expunere a studiilor consacrate graiurilor ucrainene de pe teritoriul României şi prezentarea localităților în care acestea se vorbesc.

După cum se poate observa, la început graiurile ucrainene de la noi erau analizate ca un întreg, adică studiile erau îndreptate spre grupa dialectală din care acestea fac parte; în ultimii 30 de ani au început să apară monografii dialectale în care este tratat doar un singur grai. Acest lucru este normal şi necesar, totodată, dacă ținem cont că fiecare grai prezintă, pe lângă trăsăturile comune cu celelalte

[267] V. Rițko, *op. cit.*, p. 197.

graiuri ale grupei respective, şi unele particularităţi care constau atât în păstrarea unor fenomene arhaice (unele de mult dispărute în graiurile ucrainene din care acestea s-au desprins), cât şi în inovaţii locale, dezvoltate prin izolarea lor de limba ucraineană, precum şi sub influenţa altor graiuri şi limbi cu care acestea au intrat în contact.

Am prezentat răspândirea acestor graiuri pe teritoriul României, dând totodată denumirile localităţilor în care acestea se vorbesc, atât cele date de către locuitorii satelor respective, cât şi cele pe care le dau ceilalţi ucraineni.

Din expunerea caracteristicilor fonetice şi morfologice (cap. III şi IV) ale graiurilor ucrainene din România se poate observa că acestea aparţin la două dialecte ale limbii ucrainene, şi anume: dialectul sud-vestic (cu graiurile transcarpatice, huţule, bucovinene şi bucovineano-huţule), respectiv, cel sud-estic (cu graiurile de stepă).

Sistemul vocalic al acestor graiuri prezintă atât arhaisme, cât şi inovaţii locale, ceea ce diferenţiază graiurile care fac parte chiar şi din aceeaşi grupă dialectală. Vechile sunete [o] şi [e] au în aceste graiuri diferite reflexe, şi anume: pentru etimologicul [o] întâlnim reflexele: [i], [u], [o], [y], [ü], [y^{e}], [^{ü}i], [^{ü}y], [^{ü}ы] şi [u^{i}], iar pentru vechiul [e] avem: [i], [e], [u] şi [ы]. Din analiza fonemelor vocalice, dar mai ales a variantelor poziţionale ale acestora, se poate observa că unele dintre ele nu se întâlnesc în toate graiurile (chiar dacă fac parte din aceeaşi grupă dialectală), ca de exemplu: existenţa diftongilor [ы^{i}], [^{ü}i], [^{ü}y], [^{ü}ы], pronunţia diftongală a vocalelor [e] şi [y] (adică [^{i}e], respectiv [^{i}y]) în poziţie accentuată, când sunt situate după dentalele [d], [t], [n] (în unele graiuri huţule din Suceava) şi multe altele. Prin aceste particularităţi, graiurile sus-menţionate sunt considerate ca fiind „cele mai originale” graiuri ale grupei dialectale huţule şi chiar ale întregului masiv dialectal sud-vestic.

Vocalismul graiurilor studiate are trei sisteme diferite din punct de vedere structural, şi anume: cu şase, cu şapte, şi cu opt foneme vocalice accentuate (căci, în poziţie neaccentuată, în majoritatea graiurilor, /e/ şi /y/ se reduc în arhifonemul /ə/). Singura grupă de graiuri în care se întâlnesc toate cele trei sisteme – cu şase foneme [i, y, e, a, o, u], cu şapte [i, y, e, a, o, u, ы] şi cu opt [i, y, e, a, o, u, ü, ы] – este cea transcarpatică. Între aceste graiuri, un loc aparte îl reprezintă cel din Rona de Sus, căruia îi este propriu sistemul cu următoarele foneme vocalice: [i, e, a, o, u, ы]. După cum se poate observa, în acest sistem, în locul vocalei ucrainene [y], atât în poziţie accentuată, cât şi în cea neaccentuată, apare „noul” [ы] („reorganizat” din punct de vedere poziţional). Prin existenţa acestei inovaţii, considerăm că graiul din Rona de Sus este, cel puţin din punct de vedere al sistemului vocalic, cel mai original dintre toate graiurile transcarpatice ale limbii ucrainene.

Tuturor graiurilor ucrainene de pe teritoriul ţării noastre le sunt proprii două corelaţii consonantice: corelaţia de timbru şi corelaţia de sonoritate. În comparaţie cu limba literară şi cu alte graiuri ale limbii ucrainene, în graiurile huţule şi bucovinene se păstrează vechile foneme şuierătoare moi care intră în perechi

corelative cu nou-formatele foneme şuierătoare dure: /ž/ – /ž'/, /š/ – /š'/ şi /č/ – /č'/. Aceloraşi graiuri le este caracteristică corelația de sonoritate a fonemelor şuierătoare /ž'/ – /š'/, iar opoziția fonematică /g'/ – /k'/ este proprie doar graiurilor huțule şi bucovinene din Moldova.

Şi în morfologia graiurilor ucrainene de pe teritoriul României se întâlnesc numeroase particularități arhaice, care se manifestă prin păstrarea vechilor morfeme (de cele mai multe ori schimbate fonetic), şi inovații, care constau în dezvoltarea unor trăsături flexionare locale.

Astfel, la substantiv, pe lângă păstrarea vechilor desinențe se observă că, în multe cazuri, cele care erau proprii substantivelor cu tema dură, respectiv, celor cu temă moale, s-au contopit în una singură, de obicei primele impunându-se celor din urmă. La aceeaşi parte de vorbire atrage atenția folosirea formelor scurte de vocativ, care pare să fie o influență a limbii ruse dialectale, ca şi existența unor forme vechi de dual.

În comparație cu limba literară şi cu graiurile de stepă ale limbii ucrainene, în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene se întâlneşte la adjective doar tipul de declinare propriu celor în consoană nepalatalizată. În al doilea rând, la aceeaşi parte de vorbire, ca şi la substantive, se întâlneşte o simplificare a structurii desinențelor. Formarea gradelor de comparație reprezintă o caracteristică proprie majorității graiurilor ucrainene din țara noastră. Astfel, în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene, comparativul sintetic (cel analitic se întâlneşte mai rar) se formează cu ajutorul particulei *maj* < rom. „mai". Cu ajutorul aceleiaşi particule, dar accentuate *sintactic* (*máj*), se formează, doar în graiurile transcarpatice, gradul superlativ al adjectivelor.

Între diferitele forme arhaice şi inovații ale pronumelui din graiurile ucrainene de pe teritoriul României, se remarcă folosirea, în cele transcarpatice şi huțule din Maramureş, a formelor enclitice ale pronumelui personal. În aceleaşi graiuri, ca şi în cele huțule şi bucovinene, se întâlnesc forme vechi ale pronumelor determinative şi structuri locale ale pronumelor demonstrative. Contragerea desinențelor la pronumelor posesive a avut loc în toate graiurile ucrainene din România.

Trăsăturile dialectale ale numeralului din graiurile studiate constau – pe lângă existența numeroaselor variante fonetice şi lexico-morfologice – atât în formarea de numerale compuse, cât şi în declinarea acestora. Numeralele compuse necontopite, de tipul *dvác'c'it' i odý^{e}n* (lit. dvac'at' odyn), se formează în graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene cu ajutorul conjuncției *i*, care, după părerea noastră, constituie un arhaism. Ca urmare, existența unor astfel de forme în graiurile transcarpatice (poate chiar şi în celelalte) nu pare a fi rezultatul influenței limbii române.

Verbul din graiurile ucrainene de la noi prezintă cele mai multe particularități arhaice şi inovații, la toate modurile şi timpurile.

În graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene, infinitivul se formează cu ajutorul sufixelor *-ty* şi *-čy* (şi a variantelor fonetice ale acestora), în timp ce în graiurile de stepă, pe lângă sufixul *-ty* – propriu şi limbii literare –, este foarte răspândit şi *-t'*.

La prezent întâlnim o serie de caracteristici, ca de exemplu: lipsa alternanțelor /s/ – /š/, /z/ – /ž/, /t/ – /č/, /d/ – /dž/ la persoana I singular a verbelor de conjugarea a II-a (în graiurile huțule, bucovinene şi de stepă); dezvoltarea după labiale, la persoana I şi a III-a singular, a unor sunete diferite în locul lui [l] epentetic din limba literară, cum ar fi cea a lui [n'] epentetic după [m] (în graiurile transcarpatice) şi a lui [j] după /p/, /b/, /m/, /v/ (în graiurile huțule şi bucovinene); existența formelor verbale de persoana a III-a singular atât cu desinența *-t*, cât şi fără aceasta (în toate graiurile); folosirea în paralel la persoana I plural a mai multor desinențe (în graiurile de stepă) sau existența vechii desinențe (în graiurile transcarpatice); tendința avansată de reorganizare a celei de-a doua conjugări, prin impunerea desinenței *-ut*, proprie primului tip de conjugare (în graiurile huțule şi bucovinene, şi cu o frecvența mai redusă în cele transcarpatice).

Trecutul prezintă şi el o serie de trăsături specifice, cum ar fi folosirea în paralel a formelor sintetice şi a celor de perfect, însoțite de formele contrase ale verbului atematic *jesmĭ* (în graiurile huțule, bucovinene şi transcarpatice). Pe lângă perfect, în aceleaşi graiuri, formele enclitice ale acestui verb (care în graiurile transcarpatice are paradigma prezentului completă) apar ca părți componente ale mai mult ca perfectului, acesta din urmă fiind de trei tipuri.

Viitorul din graiurile studiate are două forme: sintetică şi analitică. Cele două tipuri de viitor sunt răspândite în graiurile de stepă, formându-se în acelaşi mod ca în limba literară, în timp ce în cele transcarpatice, huțule şi bucovinene se întâlnesc de cele mai multe ori forme analitice, şi anume: primul tip de viitor analitic este format din afixul mobil provenit din auxiliarul *jati*, numai că acesta stă înaintea verbului de conjugat, fiind un element constitutiv de sine stătător (în timp ce, în limba literară, acesta precedă verbul cu care s-a şi contopit, dând naştere formei sintetice); al doilea tip de viitor se formează în acelaşi fel, dar în locul verbului *jati* se foloseşte auxiliarul *mati*; cel de-al treilea tip de viitor analitic este propriu doar graiurilor transcarpatice, formându-se cu ajutorul viitorului verbelor *póčnuty*, *chotítы* etc., la care se adaugă forma de infinitiv a verbului de conjugat.

Vechile forme ale modului condițional, compuse din participiile trecute active şi formele personale de aorist ale verbului auxiliar *buty*, se întâlnesc în majoritatea graiurilor transcarpatice, huțule şi bucovinene. Condiționalul din aceste graiuri este de două tipuri: unul care exprimă o acțiune posibilă, nediferențiată, a

timpului viitor (acesta fiind pe cale de dispariție), iar celălalt – o acțiune posibilă, în anumite condiții, în trecut.

Imperativul din graiurile ucrainene de pe teritoriul României are şi el două forme: sintetică şi analitică. Cea sintetică are două tipuri de flexiune, şi anume: primul are aproape întotdeauna desinențele accentuate (şi schimbate fonetic), în timp ce la cel de-al doilea tip acestea sunt neaccentuate. În graiurile de stepă, imperativul poate fi redat şi prin formele de prezent sau viitor (cu aspect perfectiv), persoana I plural. Imperativul analitic din graiurile transcarpatice, huțule şi bucovinene are forme doar de persoana a III-a singular şi plural, el fiind compus din prezentul verbului de conjugat şi particula *naj* (față de lit. nechaj / chaj), care îl precedă.

În concluzie, reținem că în prezentarea trăsăturilor fonetice şi morfologice am ținut cont de trăsăturile comune ale graiurilor care formează o grupă dialectală (cu excepția unor graiuri mai puțin studiate, cum ar fi cele din Rona de Sus, Lunca la Tisa, Remeți, pentru care am dat exemple demonstrând existența unor caracteristici neobservate), ele contribuind pe deplin la individualizarea şi, de aici, la clasificarea grupelor de graiuri, ca şi a dialectelor din care acestea fac parte. Fără să ținem seama de vecinătatea teritorială a graiurilor care aparțin unei singure grupe dialectale, putem afirma cu certitudine că fiecăruia dintre acestea îi sunt proprii unele caracteristici care, deşi nu foarte însemnate, dar bine definite, îl individualizează. De exemplu, fiecare grai are un sistem fonetic propriu, în timp ce în câteva dintre acestea există chiar două sisteme diferite, din punct de vedere structural (Cornuțel-Banat şi Criciova), ceea ce se explică prin venirea acestei populații ucrainene din ținuturi diferite.

Dacă, în morfologie, formarea modurilor şi a timpurilor verbale, ca şi desinențele proprii sistemului flexionar al unei grupe dialectale sunt caracteristice aproape tuturor graiurilor care intră în alcătuirea acesteia, în fonetică se poate observa că sistemul propriu unei astfel de grupe nu este identic în toate graiurile care o compun, existând multe particularități (ca dovadă, menționăm existența numeroaselor variante fonetice ale desinențelor).

Studierea acestor caracteristici se poate face doar prin realizarea de monografii dialectale, cu ajutorul cărora pot fi elucidate şi numeroase alte probleme, cum ar fi cele legate de istoria ucrainenilor din țara noastră, dar mai ales cele care privesc direct istoria limbii ucrainene.

ABREVIERI

acuz.	cazul acuzativ	conj.	conjuncție
adj.	adjectiv	dat.	cazul dativ
adv.	adverb	dial.	ucrainean dialectal
bel.	limba belarusă	dim.	diminutival

fem.	genul feminin	pl.	numărul plural
gen.	cazul genitiv	prep.	prepoziție
germ.	limba germană	prez.	timpul prezent
imper.	modul imperativ	pron.	pronume
ind.	modul indicativ	pron. pers.	pronume personal
instr.	cazul instrumental	rom.	limba română
lit.	ucrainean literar	rom. dial.	român dialectal
loc.	cazul locativ	rus.	limba rusă
magh.	limba maghiară	sg.	numărul singular
masc.	genul masculin	turc.	limba turcă
num.	numeral	voc.	cazul vocativ
pers.	persoana	v. rus.	limba rusă veche

SIGLE

ALR – *Atlasul lingvistic român* II, s.n., vol. III, IV, București, Editura Academiei, 1956, 1972.
BȘt – „Buletin științific”, seria A, vol. I, Baia Mare, 1969 și urm.
CL – „Cercetări de lingvistică”, Cluj-Napoca, 1956-1973
DR – „Dacoromania”, Cluj, 1920-1948
FD – „Fonetică și dialectologie”, București, 1956 și urm.
LR – „Limba română”, București, 1952 și urm.
RRL – „Revue roumaine de linguistique”, Bucarest, 1962 și urm.
RS – „Romanoslavica”, București, 1958 și urm.
SCL – „Studii și cercetări de lingvistică”, București, 1950 și urm.
SCȘt – „Studii și cercetări științifice. Filologie”, Iași, 1954 și urm.
SA – „Studii și articole”, Baia Mare, 1973

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31